

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı

Türkiyat Araştırmaları Yüksek Lisans Programı

TEKMİLETÜ'L-AHBAR'IN TÜRKÇE TERCÜMESİ VE DEĞERLENDİRMESİ

Nasrin MOUSAVİ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

TEKMİLETÜ'L-AHBAR'IN TÜRKÇE TERCÜMESİ VE DEĞERLENDİRMESİ

Nasrin MOUSAVİ

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı

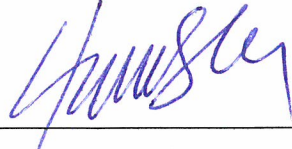
Türkiyat Araştırmaları Yüksek Lisans Programı

Yüksek Lisans Tezi

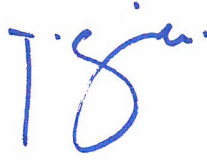
Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

Nasrin MOUSAVİ tarafından hazırlanan “*Tekmiletü'l-Ahbar'ın Türkçe Tercümesi ve Değerlendirmesi*” başlıklı bu çalışma, 22/05/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Yunus KOÇ (Başkan)

Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ (Danışman)

Prof. Dr. Mustafa ALKAN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Yunus KOÇ

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☒ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☒ Tezimin 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

27/06/2018

İmza

NasrinMOUSAVI

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

- ☒ Tezimin tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir. (Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir.)
- ☐ Tezimin .../.../.... tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum. (Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.)
- ☒ Tezimin 27/06/2020 tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.
- ☐ Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

27/06/2018

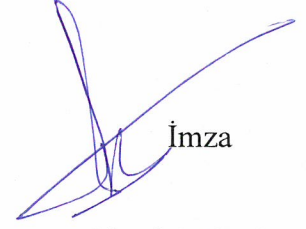
İmza

Nasrin MOUSAVI

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

27/06/2018

İmza

NasrinMOUSAVI

TEŐEKKÖR

Bana yardımını hiçbir zaman esirgemeyen ve tez sürecimde bilgileriyle beni aydınlatan ve beni bir hoca gibi değil de bir arkadaş gibi dinleyen yegâne hocam Prof. Dr. Tufan Gündüz'e teşekkürlerimi ve minnettarlığımı bildiriyorum. Her zaman bir dağ gibi arkamda duran ve destekleyen aileme sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

MOUSAVİ, Nasrin. *Tekmiletü'l-Ahbar'ın Türkçe Tercümesi ve Değerlendirmesi*, Ankara, 2018.

Safevi dönemi tarih boyunca bakıldığında en zengin kaynağa sahiptir. Bu döneme ait 40'ı aşkın kitap bulunmaktadır. Her biri de çok büyük önem arz etmektedir. Bu kaynaklardan en başta gelenler arasında şüphesiz Tekmiletü'l-Ahbar kitabı gelmektedir. Türkiye'de ne yazık ki bu döneme ait kaynaklardan sadece üç dört tanesi Türkçeye çevrilmiştir.

Bu tez çalışması XVI. yüzyılın önemli şair ve Abdi Bey müelliflerinden olan Abdi Bey Şirazi'nin yazdığı, Tekmiletü'l-Ahbar adlı eserin Safevi Devleti'nin 1501 yılında kuruluşundan 1571 yılına kadar geçen olaylarını içeren Türkiye Türkçesine tercümesi ve değerlendirmesi hakkındadır. Bu kitap ilk defa Abdülhüseyn Nevaî tarafında 1991 yılında Tahran'da yayınlanmıştır. Bu tercüme Abdülhüseyn Nevaî'nin yayınladığı bu kitap üzerinden yapılmıştır.

Abdi Bey Şirazi, Safevi döneminde şahın sarayının muhasebecisi olarak işe başlamıştır. Abdi Bey aynı zamanda Nevidi mahlasıyla Safevi döneminin ünlü şairlerind. Kendisine ait olan ve günümüze kadar gelen iki tane Hamse ve bir Hazine'si bulunmaktadır. Nevidi'nin yazdığı tüm mesnevilerinde toplam 54,947'i aşkın beyit bulmaktadır. Abdi Bey Tekmiletü'l-Ahbar kitabında bu şairlik yönünü yoğun olarak kullanmıştır.

Anahtar Sözcükler

Abdi Bey Şirazi, Tekmiletü'l-Ahbar, Safevi Tarihi, Şah İsmail, Safevi devleti, Nevidi

ABSTRACT

MOUSAVÍ, Nasrin. *Turkish Translation and Evaluation of Takmelat al-aḳbār*, Ankara, 2018.

Throughout history Safavi era has the richest resource. There are over 40 books from this era. Each one of those books are highly important. Without a doubt, one of the most prominent of those resources is the book called Tekmeletol Akhbar. Unfortunately only 3-4 of the books from that era have been translated into Turkish.

This thesis study is about the assessment of the Turkish translation version of the book named Takmelat al-akbar, written by Abdi Bey Şirazi, one of the important poets and authors of the XVI. Century, and containing the events that took place from 1501, foundation of the Safavid Dynasty, to 1571. This book has been published for the first time by Abdul Hussein Nevayi in Tehran in 1991. The translated version is based on this book published by Abdul Hussein Nevayi.

Abdi Bey Shirazi started work as the accountant of the Shah's palace during the Safavi era. Abdi Bey was also a one of the most famous poets of the Safavi era, writing with the pseudonym of Nevidi. He has two Hamsa and one Hazna that reached this day. In all the masnavis written by Nevidi, there are a total of over 54,947 couplets. Abdi Bey intensely used this poetic ability he had in the book called Takmelat al-akbar.

Key Words

Abdi Bey Shirazi, Takmelat al-akbar, Safavian history, Shah İsmail, Safevi dynasty, Nevidi

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	iii
ETİK BEYAN.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: ÖLÜMSÜZ DEVLETİ OLAN VE ON İKİ İMAMA BAĞLI SAFEVİ ŞAHLARININ YÜCE MAKAMININ ZİKRİNDE	20
2. BÖLÜM: BÖLÜM: RUM, MISIR, ŞAM, HİCAZ, IRAK'I ARAP, DİYARBEKİR VEMUSUL'DA ÇAĞDAŞ SAFEVİ ŞAHLARININ ZİKRİNDE.....	111
2.1. Şirvan'da	113
2.2. Gilan'ın Lahican'ında	113
2.3. (Nur) Rüstemdar'da	115
2.4. Rüstemdar'ın Kecur'unda	115
2.5. Teberistan'ın Çelaviye Bölgesinin Hakimleri	116
2.6. Mazenderan'da.....	116
2.7. Ruzefzuniye Taifesi	117
2.8. Huzistan'ın Müşâ'sa Seyyidlerinin Zikrinde	118
2.9. Ranaşiye Taifesinin Zikrinde	119

2.10. Lorestan’da	120
2.11. Lar’ın Sultanlarından	121
2.12. Hormoz Sultanlarından	121
2.13. Horasan’daki Gurkaniye Sultanlarından.....	121
2.14. Türk ve Türkistan Şahlarının Durumları hakkında.....	127
2.14.1. Birinci Fırka Oktay Kağan Evlatları	129
2.14.2. İkinci Fırka Çağatay Han’ın Duha’sıdır	129
2.14.3. Üçüncü Fırka Cengiz Han ve Al Cuci’nin Evladı Cuci Han Ekber... 131	
2.14.3.1. Gök Urde Taifesi.....	132
2.14.3.2. Ak Urde’ye Medu Taifesi	132
2.14.3.2.1. Maveraünnehr Şubesi.....	134
2.14.3.2.2. Harezmiye Şubesi	136
2.14.1. Dördüncü Fırka Cengiz Han’ın Oğlu Zeriye Tülü.....	137
3. BÖLÜM: HATİME (SON)	140
KAYNAKÇA	144
EK 1. ETİK KURUL İZNİ MUAFİYET FORMU	146
EK 2. ORJİNALLİK RAPORU	148
EK 3. TURNİTİN BENZERLİK İNDEKSİ.....	150

GİRİŞ

Safevi Dönemi Tarih Yazıcılığı:

Safevi dönemi (XVI. ve XVIII. yüzyıllar arası) kendisinden önceki tarih ile kıyaslandığında tarihi kaynaklar bakımından özellikle umumi tarihi anlatmada en zengin dönemlerden sayılır.

Bu dönemin Farsça yazılmış tarihi kaynaklardan en önemlisi müellifi belli olmayan Tarih-i Şah İsmail Safevi¹ kitabı ve Handmir'in Habibü's-Siyer² kitabının üçüncü cildinin dördüncü bölümünü söyleyebiliriz. Bu iki kitap I. Şah İsmail Safevi'nin saltanatı ve Akkoyunlu Türkmenlerinin silsilesi hakkında yazılmıştır. Her iki müellif de dönemin olaylarını, Safevi iktidarının destekleyicisi gözüyle değerlendirmişlerdir. Belirtmek gerekir ki, Tarih-i Şah İsmail Safevi kitabının yazarı, eserini yaratmakta Tarih-i Cihan Güşay-ı Hakan kitabından isim vermeden yararlanmıştır.

Yazarı belli olmayan diğer bir kitap da Tarih-i Cihan Güşay-ı Hakan³ olup bu da aşağı yukarı Tarih-i Şah İsmail Safevi adlı eserde nakledilen olayları anlatmaktadır. Bu eserin yazarı 1540M yılını çok olaylı bir yıl olarak zikr etmektedir ve bu tarih kitabdaki tek tarih olarak belirtilmektedir. Görüşte bu kitap 1540-1548 yılları arasında yazılmıştır. Bu kitabın el yazma nüshaları çok değerli ve kapsamlıdır ve çoğunlukla I. Şah İsmail tarihinin hassas sahselerini canlı ve çok sanatsal bir şekilde münyatürle göstermektedir.

Fütûhat-ı Şahî⁴ veya Fütûhat-ı Emini, Emir Sadreddin Sultan İbrahim Emini I. Şah İsmail Safevi'nin saltanatı zamanındaki olayları anlatmaktadır. Bu eserin müellifi ilk başta Heart'ta, Sultan Hüseyin Mirzaî Baykır'a'nın sarayında hizmet ediyordu. Onun ölümünden sonra ve Özbek silsilesinden Muhammed Han Şeybani'nin Herat'a musallat olduktan sonra, o da diğerleri gibi Özbeklerin bir ara işkencelerine ve takiplerine maruz kaldı. Onlardan kurtulduktan sonra inzivaya çekildi. Ta ki 1520 yılında Şah İsmail Safevi'nin lütfü ve merhametine nail oldu ve böylelikle onun saltanatı günlerindeki

¹Anonim, *Tarih-i Şah İsmail Safevi*, (neşr. Dr. Allahdota Muzattar) İslamabad 1984.

²Emir Mahmut Handmir, *Habibü's-Siyer*, (neşr. Dr. Muhammed Ali Cerrahi) Tahran 1370/1992.

³Anonim, *Tarih-i Cihan Güşay-ı Hakan*, (neşr. Dr. Allahdota Muzattar) İslamabad 1984.

⁴Emir Sadreddin İbrahim Eminî-i Herevî, *Fütûhat-ı Şahî*, (neşr. Muhammed Rıza Nasrî) Tahran 1383/2005.

yaşadıkları olayların tarihini yazmaya görevlendirildi. İki cilt olarak tamamladı ve Fütûhat-ı Şahî ismini verdi.

Yahya Kazvini'nin yazdığı umumi tarihi türünden olan Lubbu't-Tevarih⁵ adlı eserinde 4. bölümü I. Şah İsmail'in saltanatı hakkındadır. Bu kitap Şah İsmail'in 4. Oğlu, Ebul Fetih Behram Mirza için ve Safevileri desteklemek amacıyla yazılmıştır ama diğer tarihçiler gibi abartılı medh kullanmamıştır. Bu eser özet biçimde ama bilgiyle doludur. Avrupa'da ilk Farsça tarihi olarak ondan yararlanıp, kendi dillerine çevrildi. Bu eserin telif tarihi 1541 yılında zikredilmiştir. İslam'dan önceki hadiseleri, Safevi dönemine kadar anlatmaktadır.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında önemli bir diğer tarihi kaynaklardan sayılan Hasan Bey Rumlu'nun yazdığı kapsamlı umumi tarihi Ahsenü't Tevarih⁶ adlı kitabını 12 cilt olarak yazmıştır ama ne yazık ki sadece 11. ve 12. cildi günümüze kadar gelmiştir. Bu eser sade bir dilde olayları her yıl olarak anlatmaktadır. Kitabın 11. Cildi, Timur'un ölümünden (1405), 1495 yılına kadar, Şahruh, diğer Gurkaniler ve Akkoyunlular ve Karakoyunlular sultanlarının durumunun şerh etmektedir. 12. Cilt ise 1495-1577 yılları arası gerçekleşen olayları ve Safevi şahlarının ilk üç şahının saltanatını içermektedir.

Safevi dönemine ait diğer önemli eserlerinden Muhammed Gaffari Kaşani'nin oğlu Ahmet'in yazdığı Tarih-i Nigâristan⁷ ve Tarih-i Cihan Ârâ⁸ kitabıdır. Yazar her iki kitapta da umumi tarihi anlatmaktadır. Tarih-i Nigâristan kitabı orta doğu Müslümanlarının farklı sülaleriyle alakalı, tarihi mazmunlarıyla 300'ü aşkın hikâyeden oluşmaktadır. Kitabın yazarı aynı zamanda 1503 yılının olaylarını (Akkoyunlular'ın dönemi) ve en sonları I. Şah İsmail tarafından yenilgiye uğrayan Yusuf Bey'in oğlu Elvend Mirza'ya kadarını yazmıştır. Tarih-i Cihan Ara kitabında ise olayları 1564-1565 yılları arasındaki gerçekleşen olaylara yer vermektedir. Bu eser Şah Tahmasb'a ithaf edilmiştir.

II. Şah İsmail'in sarayının tarihçilerinden olan Münşi Budak Kazvini'nin yazdığı Cevahirü'l Ahbar⁹ kitabında dünya olaylar ve hadiseleri yaratılıştan itibaren 1576 yılına

⁵Yahya b. Abdullatif-i Kazvinî, *Lubbu't-Tevarih*, (neşr. Muhammed Bakır) Tahran 1350/1972.

⁶Hasan Rumlu, *Ahsenü't Tevarih*, (neşr. Abdülhüseyin Nevaî) Tahran 1357/1979.

⁷Kadı Ahmet Gaffari-iKazvini, *Tarih-i Nigaristan*,(neşr. Murteza Muderresi Gilani) Tahran 1984.

⁸Kadı Ahmet Gaffari-iKazvini, *Tarih-i Cihan-ârâ*,(neşr. Hasan Nerakî) Tahran 1342/1966.

⁹Budak Münşi Kazvini, *Cevahirü'l Ahbar*, -Karakoyunlulardan 984 yılına kadar olan bölüm- (neşr. Muhsin Behram Nejad) Tahran 1378/2000.

kadar anlatıp, onda İslam öncesi sultanların olaylarını ve İslam sonrasını özet olarak vermektedir ama Safevi dönemine denk gelen kendi zamanındaki olayları daha detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Nerdeyse kitabın tamamının 5'te birini kapsayan son bölüm Safevi tarihine ayrılmıştır. Özellikle de Safevilerin iki şahının hükümeti dönemini içermektedir. Budak'ın üslubu Hülasetü't-Tevarih yazarına benzerlik göstermekte ve eserinde Safvetü's-Safa¹⁰ kitabından yararlanmıştı. Eser II. Şah İsmail'e ithaf edilmiştir.

Tezkere-i Şah Tahmasb¹¹ kitabı, I. Şah Tahmasb'ın kendisi tarafından yazılmış ilginç bir eserdir. Bu eser birkaç yönden çok önem arz etmektedir. Birincisi Safevi şahlarının biri tarafından kaleme alınmış ve kendisi şahsen tarihi hadiseleri anlatıp, eserde söylenilmemiş ve kaydedilmemiş olaylar olmamasına özen göstermiştir. Başka yönlerden bu ki, kendi düşünceleri, huyları, hususiyet ve duygularını anlatmakta günümüze kadar gelen en etkili eserlerdendir. Bu tezkere Şah Tahmasb'ın tahta oturduğundan (23 Mayıs 1524) onun sarayına sığınan Osmanlı şehzadesi Bayezid'in olayına kadar (1561) anlatmaktadır.

Handemir'in oğlu Emir Mahmut'un yazdığı Tarih-i Şah İsmail ve Şah Tahmasb Safevi¹² adlı kitabında I. Şah İsmail'in saltanatının olaylarını ve bir kısmı da Şah Tahmasb'ın zamanındaki hadiseleri 1550M yılına kadar anlatmaktadır. Emir Mahmud I. Şah İsmail'in şahlık döneminin olayları ve hadiselerini anlatmadan önce, Habibü's-Siyer, Fütûhat-ı Şahi ve Alem-ârâ-yı Abbasi müellifleri gibi Safevi hanedanını tanıtmak için, onların ata babaları hakkında bir mukaddeme yazarak, özellikle Şeyh Safi'nin ve evladının hayatı ve İsmail'in küçükken yaşadığı olayları anlatmaktadır.

Gazi Ahmet Kumi'nin yazdığı Hülasetü't-Tevarih¹³ eseri 5 ciltten oluşmaktadır. Bu beş ciltten dördü umumi tarihi anlatmaktaymış ama ne yazık ki günümüze kadar gelememiştir ve beşinci cilt ise Safevi tarihine yer vermiştir. Yazar kitabı 1591 yılında bitirip, Şah Abbas'a hediye etmiştir. Hülasetü't-Tevarih aslında olayları kaydeden bir

¹⁰ İbn-i Bezzaz-ı Erdebili, *Safvetü's-Safa*, (neşr. Gulam Rıza Tabatabaî) Tahran 1376/1998.

¹¹ Şah Tahmasb b. İsmail Safevi, *Tezkere-i Şah Tahmasb*, (nesi. Emirullah Safevi) 2. Baskı, Tahran 1984.

¹² Emir Mahmut Handemir, *Tarih-i Şah İsmail ve Şah Tahmasb Safevi*, (neşr. Muhammed Ali Cerrahi) Tahran 1991.

¹³ Gazi Ahmet b. Şerifeddin el-Hasanî el-Hüseyni el-Kumi, *Hülasetü't-Tevarih* (neşr. İhsan İşragi), I. Ve II. Cilt, Tahran 1359/1980 ve 1363/1984.

eserdir ve İran tarihinin 300 yıllık evrimini ve hadiselerini (XIV. ve XVI. yüzyıllar arası) beyan etmektedir.

Bu dönemin önemli bir diğer umumi tarihi anlatan kitap ise Abdi Bey'in kaleme aldığı *Tekmiletü'l-Ahbar*¹⁴ ve *Serihü'l Mülk*¹⁵ kitablarıdır. *Tekmiletü'l-Ahbar* hakkında ileride daha detaylı bilgiler verilecektir. “*Serihü'l Mülk*” kitabı ise, Abdi Bey o dönemde Şeyh Safi türbesinin vakıf emlaklarının tapularını toplayıp, düzenlemiş ve böylelikle de “*Serihü'l Mülk*” adlı tapular macmuasını yaratmıştır.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında bazı umumi tarihler Hindistan'da gerçekleşmiştir. Bunlara bir örnek olarak, umumi tarihi anlatan *Tarih-i Elçi-yi Nizamşah*¹⁶ adlı kitabı Hurşah b. Kubad El Hüseyini tarafından kaleme alınmıştır. Bu eser bir mukaddeme ve yedi makaleden oluşmaktadır. XVI. yüzyılın ilk yarısındaki olayları içeren, Şah İsmail, Şah Tahmasb ve İran'ın çağdaş küçük hanedanlarının döneminin olaylarını anlatan kısım altıncı makalede yer verilmiştir. Bu tarih Safeviye ve Şia mazhebini destekleme amacıyla yazılmış ama anlatılan dil ılımlıdır. Bu eser 1562 yılına kadarki tarihi olayları içermektedir.

Buna benzer bir diğer tarihi kitab 1585 yılında Hindistan'ın Teymuri padişahı Celalettin Ekber'in emriyle yazılan *Tarih-i Elfi*¹⁷ kitabıdır. Bu kitap İslam dünyasının bin yıllık umumi tarihini anlatmaktadır. Bu kitap İslami ülkelerinin umumi tarihini anlatmasında önemli ve büyük bir eser sayılır. Özellikle İslam dünyasının doğu yönüyle ilgili (İran, Hindistan ve Mâverâünnehir) daha detaylı bir şekilde tafsil edilmiştir. Bu kitabla alakalı Abdulkadir Bedavni'nin verdiği bilgilere göre ve başka kaynaklardan da anlaşıldığı üzere kitabın müelliflerini şöyle sayabiliriz: 1. Giyaseddin Negib Han Kazvini, 2. Mir Fethullah Şirazi, 3. Hekim Hemam Gilani, 4. Hekim Ali Gilani, 5. İbrahim Ser Hindi, 6. Hace Nizameddin Herevi, 7. Abdulkadir Bedavni, 8. Mollah Ahmet Tatavi. Bu gurubun başta reisi Negib Han idi. Onlar bir hafta boyunca Hz. Muhammed'in rihletine kadarki (632) tarihi telif etmişlerdi. 632 yılından sonraki tarihi hadiseleri ise eserin asıl yazarı ve

¹⁴ Abdi Bey Şirazi, *Tekmiletü'l-Ahbar*, (neşr. Abdülhüseyn Nevaî) Tahran 1369/1991.

¹⁵ Abdi Bey Şirazi, *Serihü'l Mülk*, (neşr. Mahmut Muhammed Hidayetî) Tahran 1390/2011.

¹⁶ Hurşah b. Kubad el-Hüseyin, *Tarih-i Elçi-yi Nizamşah*, (neşr. Muhammed Rıza Nesiri-Koiçi Haneda) Tahran 1379/2001.

¹⁷ Kitabın İran, Hindistan, Maveraünnehr, Türkistan ve Kaşgar'da gerçekleşen hadiseleri içeren kısım (1446-1576), özellikle İran'da Timurlular devrinin olaylarını Şah Tahmasb'ın sonuna kadar bu şekilde yayınlanmıştır: Gazi Ahmet Tatevi ve Asif Han Kazvini, *Tarih-i Elfi-i Tarih-i İran ve Keşverhay-i Hemsaye Der Salhay-i 1446-1576*, (neşr. Seyyid Ali Al-i Davud) Tahran 1999.

babası Tete şehrinin hakimi olan Molla Ahmet Tetevi'ye devredildi. Molla Ahmet I. Şah Tahmasb'ın sarayında kalıyordu. O öldükten sonra (1581) Ekber Şah'ın hizmetine girdi ve onun emriyle bu tarihin telifine başladı. Tarih-i Elfi kitabındaki kaydedilen çok fazla tarihi bilgiler vardır. Bu yüzden de çok değerli ve önemli bir eserdir. İçindeki anlatılan dil sade ve akıcıdır.

XVI. yüzyıla ait en başta gelen tarihi kitaplar bunlardan ibaretti ama tabiki XVII. yüzyıla ait olan eserler de az değillerdir. Örneğin bu döneme ait olan Nigavetü'l Asar Fi Zikr el- Ehyar¹⁸ adlı eserdir. Bu eser Mahmut b. Hidayetullah Efuştay-i Netenzi tarafından telif edilmiştir. Kitap Safevi tarihini, I. Şah Tahmasb'ın son yıllarından I. Şah Abbas'ın şahlığına kadar gerçekleşen olayları anlatmaktadır. Bu nefis eser aslında iki kitaptan oluşmaktadır. Birinci kitap genellikle Şah Tahmasb, II. Şah İsmail ve Şah Muhammed Hüdbende döneminden Şah Abbas'ın saltanatının başladığına kadar gerçekleşen olayları anlatmaktadır. ikinci kitab ise birincisinden daha detaylıdır ve I. Şah Abbas'ın ilk 11 yıl şahlığını anlatmaktadır. bu kitabdaki son tarihi olay Horasan'da Din Muhammed Han Özbek'in yenilgisi ve Safevi şahının tarafından Herat'ı alınmasıdır. Yazar bu eseri altmış yaşındayken, 1590 yılında Fars valisi olan Yakup Han Zülkadir üzerine ordu çekerek saldıran ve Fars'ın dayanıklı İstihar Kalesi'nin Şah Abbas tarafından açılması etkisi altında kalarak yaratmıştır. Bu kitap Safevi döneminin en önemli kaynaklarından.

XVII. yüzyılda Sadevi döneminin en büyük tarihçilerinden şüphesiz Münşi lakabıyla anılan ve aslen Azerbaycan Türkmenlerinden olan İskender Bey Türkmen'dir. O ilk başta şahın korumalarındandı ve sonra Şah Abbas merkezi hükümetinde görev aldı. İskender Bey Münşi elindeki devlet arşivlerini kullanarak ve aynı zamanda kendisi bizzat şahit olduğu bir çok siyasi olayları 1629 yılında I. Şah Abbas hükümetinin tarihini Tarih-i Alem-ârâ-yi Abbasî¹⁹ adlı eserde tanzim etti. Yazar kendi eserini oluştururken XVI. yüzyıla ait olan tarihi olayları anlatmasında bir çok muteber kitaplardan yararlanmıştı. Bunlar, Ahsenü't Tevarih, Tarih-i Ekberi, Tarih-i Habibü's-Siyer, Tarih-I Taberestan, Safvetü's-Safa, Tarih-I Nigaristan vs. Bu eser yazarın yaşadığı zamanda bile dikkat çekmiştir. Kendisine resmen bir zeyl eklemesine öneride

¹⁸Mahmut b. Hidayetullah Efuştay-i Netenzi , *Nigavetü'l Asar Fi Zikr el- Ehyar*, (neşr. Ehsan Eşragi) Tahran 1373/1994.

¹⁹İskender Bey-i Münşi, *Tarih-i Alem-ârâ -yi Abbasî*, c. I-III, (Muhammed İsmail Rızvanî) Tahran 1377/1999.

bulunulmuştur. Iskender Bey de bu işe başlamış ve olayları 1633 yılına kadar devam ettirmiş. Bu yıl Şah Safi'nin ilk beş yıl saltanatını içermektedir. Ama ne yazık ki ölüm ona aman vermedi. Bu eser de Zeyl-i Tarih-i Alem-ârâ -yi Abbasi²⁰ adıyla yayınlandı.

I. Şah Abbas'ın saltanatı dönemi hakkında yazan bir diğer eserlerden Molla Celaleddin Muhammed Müneccim-i Yezdi'nin kaleme aldığı Tarih-i Abbasi²¹ adlı kitabıdır. Bu eser 1572-1611 yılları arası tarihi olayları içermekte ve II. Şah İsmail, Sultan Muhammed Hüdabende ve I. Şah Abbas saltanatı dönemi hakkında değerli bilgiler vermektedir. Molla Celal Şah Abbas'ın sarayının meşhur müneccimlerindendi. Kendisi adib, müneccim, münşi ve müverrih idi. Şah Abbas ona saygı gösterirdi ve onun ahkâmını hiç düşünmeden ve değiştirmeden uygulanmasına emrederdi.

I. Şah Abbas dönemindeki bir diğer tarihçi, 1599 yılında Fütûhat-î Humayun adlı kitabını yazan Nizam Siyagi'dir. Bu kitabın Şah Abbas saltanatının ilk on iki yılında gerçekleşen hadiseleri içermektedir. Kiramet adında bir mukaddeme ve her biri Fütûh ismi verilen on iki babdan oluşmaktadır. Görünüş itibarıyla tam nüshası bulunmamaktadır ve sadece 1598 yılında Horasan'ın ele alınması hakkında olan on ikinci Fütûh'u bulunmaktadır. Bu eserin bir el yazma nüshası Londra'da ve diğeri Paris Milli Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

I. Şah Abbas'ın saltanatı döneminde yazılan bir diğer kitabın Afzelî İsfahani'nin tarafından kaleme alınan Afzelü'l Tevarih adlı eseridir. Bu eser Safevi döneminden umumi tarih olarak kabul edilmiştir. Karabağ ve Gence Türkmenlerinin olan Mirza Afzelî bu eseri Gürcistan Hükümdarı Peyker Han (1620 yılından 1622 yılına kadar) adına üç ciltte yazmıştır. Birinci cilt İshak'ın oğlu Safiyeddin'in çağından Şah İsmail'in ölümüne kadar (1524) anlatılmaktadır. İkinci cilt I. Şah Tahmasb, II. Şah İsmail ve Muhammed Hüdabende'den 1587 yılına kadardır. Üçüncü cilt ise I. Şah Abbas'ın saltanatı döneminden bahsetmektedir. Bu değerli eserin ne yazık ki büyük bir bölümü kaybolmuştur. Onun büyük kısmını içeren Şah Tahmasb'ın saltanat dönemini anlatan eşsiz el yazma nüshası ise Biritanya'daki müzede saklanılmaktadır.

²⁰ İskender Bey Türkmen ve Muahmmmed Yusuf, *Zeyl-i Tarih-i Alem-ârâ -yi Abbasi*, (Düzenleme, Süheyli Hansari), tahrir 1317/1938.

²¹ Mollah Celaleddin Müneccim, *Tarih-i Abbasi ya Rüzname-yi Molla Celal*, (neşr. Seyfullah Vehidniya) Tahrir 1366/1988.

I. Şah Abbas dönemi hakkında kitab yazan bir diğer tarihçi ise Mirza Bey b. Hasan Hüseyini Conabedî'dir. Kendi eseri *Ravsatü's-Safeviyye*²²'yi 1614 yılında başlamış ve içinde İran Tarihini Safevi saltanatının başlangıcında, I. Şah İsmail'in Tebriz'de tahta oturduğundan, I. Şah Abbas'ın ölümüne ve Şah Safi'nin ilk saltanatı (1630) dönemine kadar kaleme almıştır. Bu kitabın tarihi olaylarını anlatmasının yanında önemli yönlerdinden, Safevi sülalesinin sınırı altında olan şehirler, köyler ve coğrafya bölgelerinden dakik bilgiler vermesidir.

Seyyid Ali b. Mahmut Hüseyini'nin oğlu Haydar b. Ali Hüseyini Razi, 1611 yılında *Tarih-i Haydarî* adlı kitabına başlamış ve 1618 yılında 35 yaşlarındayken bitirmiştir. Bu eser *Mecmeü't Tevârih* adında ve *Zübdetü't Tevârih* de adlandırılmakta ve Şah Abbas döneminde yazılmış umumi tarihi anlatmakta ve bu şekilde tanzim edilmiştir: 1. Arap dünyası, 2. İran dünyası, 3. Orta Asya ve Orta Doğu, 4. Batı, 5. Hindistan. Bu beş bölüm birinci cildi oluşturmakta ve peygamberler, halifeler ve şahlar hakkındadır. Yazar yazdığı bu kitabında *Tarih-i Elfi*'den sıkça yararlanmıştır. Bu eserin el yazma nüshası Berlin'deki Peros Milli Kütüphanesi'nde saklanılmaktadır.

XVII. yüzyılda Şah Safi'nin şahlık dönemindeki olayları ve hadiseleri anlatan *Hülasatü't-Siyer* adlı müstakil bir kitap bulunmaktadır. Bu eser Şah Safi'nin ordusundan olan ve onun sarayında görev alan Muhammed Masun Bey Hocage-yi İsfahani tarafından yazılmıştır. Yazar ilk başta yaratılıştan itibaren kendi zamanına kadar özet (hülase) bir şekilde yazmaya karar vermiş ve bu yolda kendisinden önce yazılan yazılardan özet bilgiler almıştı. Ta ki Şah Safi onu bu işten menedip, kendi zamanındaki haberleri ve durumları tafsil etmesine mükellef etmiştir. *Hülasatü't-Siyer* Şah Safi'nin iç savaşları ve dış savaşlarının tarihini anlamasının yanı sıra, Safevilerin dönemindeki sosyal ve medenî konulara ilişkin çok ipuçlar vermekte ve bu yüzden değerli ve özel bir öneme sahiptir.²³

²² Mirzabek Conabedî, *Ravzetü's-Safeviyye*, (neşr. Gulamrıza Tabatabaî-mecd) Tahran 1378/2000.

²³ Sevakıb Cihanbahş, *Tarih Nigarî Asr-ı Safevî*, Tahran 1380/2002.

Abdi Bey Şirazi kimdir:

Nasireddin Ahmet Kıvami'nin oğlu Sadreddin Muhammed'in oğlu Abdul Mümin'in²⁴ oğlu Hoca Zeynü'l Abidin AliAbdi Şirazi 921H (1515M) yılı, Safer ayının 9'unda Tebriz şehrinde dünyaya gelmiştir. Abdi Bey'in yazdığı kendi eserlerinde aslen Şirazlı olduğunu kaydetmiştir.“Defter-i Dert” mesnevisinde, Nizami'nin Gence'den, Hüsrev'i Dehli'den, Saadi ve Hafız'ı Şiraz'dan geldiklerini kaydettikten sonra, kendisinin de Şirazlı olduğuna işaret ediyor. Nizami'nin edebi mektebinin görkemli devam ettirenlerinden ve tarihi eserlerin müellifi Abdi Bey nesilden Şiraz'da yaşayan Türk dilli taifelerindendir²⁵. Zaten “Bey” unvanı taşıması da bunun en önemli kanıtlarındandır.

Abdi Bey'in babası Abdul Mümin, Safevilerde Divan görevlilerinden biri idi. Hüseyin Han Şamlu ile yakınlığı vardı ve I. Şah İsmail ile de yakından görüşüyordu. Annesinin ceddi Hoca İmadeddin Ali Şirazi'nin oğlu Hoca Nizameddin Muhammed, Erdebil'de Şeyh Sefiyeddin türbesinde vezirlik makamında idi. Onun kendisi hakkında verdiği bilgilere göre bu kişi Çaldıran savaşından sonra İstanbul'a götürülen sanatkarlar arasında bulunuyordu: *“Bu arada şahın ordusundan geri kalan bazı Kızılbaşları da beraberinde götürdü. Hatta bu fakirin (Abdi Bey) anne ceddi olan, o sıralarda kutsal Safevi devletinin veziri, kendi ailesini korumaya Erdebil'den Darussaltana-i Tebriz'e gelen, Hoca İmadeddin Ali Şirazi'nin oğlu Hoca Nizamuddin Muhammed'i de esir alarak beraberlerinde götürdüler.”* Bundan belli oluyor ki Abdi Bey'in anne ceddi Erdebil'de yaşamış ve Şey Sefi Türbesi'nde önemli bir görevi üstlendiğini göstermektedir.

Abdül Mümin, Abdi Bey'in gençliğinde vefat etti. Onun ölümünden sonra Abdi Bey ve Hüseyin Bey Şamlu arasındaki ilişki bozuldu. Böylelikle saraydaki makamından uzaklaştı.Bir süre Muhakkak-i Sani ve Muhakkak-i Kereki diye meşhur olan Abdulali Kereki'nin oğlu Hüseyin'in oğlu Ali'nin (ö.1534) öğrencisi oldu. Babasının ani ölümü onu öğrencilik hayatından kopardığından geçimini temin etmek için yeniden divanda hesap işleri görevine girdi.²⁶

²⁴Seyyid Ali Al Davud, *Neveştehay-i Tarihi-i Abdi Bey Şirazi*, İslam Araştırmaları, 1374/1995.

²⁵Ebilfezl Haşim Oğlu Rehimli, *Tekmiletü'l-Ahbar*, Bakü, 1996. Ayrıca *Abdi Bey'in hayatı ve yaratıcılığı* hakkında bkn. E. H. Rehimov, Abdi Bey Şirazi, Bakü, 1970.

²⁶Abdi Bey Şirazi, *Dühatü'l Ezhar*, (neşr. Ali Minai Tebrizi ve Ebulfezl Haşim Oğlu Rahimov) Moskova 1974, s. 3.

Abdi Bey ayrıca babası Nesireddin Ahmet El Kazvini El Şirazi'nin oğlu Sadreddin Muhammed'in oğlu Abdülmümin hakkında da şöyle söylemektedir: *“Bu kışlakta, cihan şehzadesi Ebu'l Galip Sultan Muhammed Mirza dünyaya geldi. Onun lalası olarak Hüseyin Han Şamlu seçildi. Şehzadeyi büyük ihtişamla onun evine gönderip ona emanet ettiler. Burada bu fakirin (Abdi Bey) hayatının dönüm noktasının başlangıcı oldu. Cuha Sultan'ın olayından sonra, Hüseyin Han, onun nikâhlı eşini Abdullah Han Ustacılı'nın halası olan Han Hanım'ı, kendi nikâhına geçirdi. Cuha Sultan'dan sonra, benim (Abdi Bey) babam da bu zikri geçen hanımla tanışmasıyla, Hüseyin Han silsilesine yakınlaşarak, beni eğitti. Okullarda zaman geçirerek ve talebelerle konuşa konuşa beni Abdulali'nin oğlu Şeyh Ali'ye öğrenci yapıp sonra da şahın dergâhının vezirlerinden yaptılar. Babam o günlerde çok erken vefat etti. Ben de tek başıma Hüseyin Han ve vezirleriyle baş edemedim. Bu yüzden şahın defterhanesine gidip, kitap ve cüzleri rafa kaldırıp, defterler ve evraklarla meşgul oldum. O tarihten itibaren muhasebe ağalarından sayıldım.”* demektedir.

Abdi Bey yaklaşık 35 yıl sarayda çalıştıktan sonra kendisinin yazdığı üzere, 973H (1566) yılı Şevval ayının 10'u, Cumartesi gününde Hassa-i Şerife'nin maliye makamından azl olup, dervişliğe karar vermişti. Kitabın başka bir yerinde de aynı yılda, Perşembe günü, Cemazielevvel ayının 1'inde Kazvin'den çıkıp, aynı ayın 5'inde pazartesi günü sabahı Erdebil'e vardığını, ailesini de Recep ayının 1'inde yanına alarak yaşamaya devam ettiğini yazmaktadır. Sonunda da 988H (1580) yılında, 67 yaşında aynı şehirde vefat etti. Abdi Bey'in Saadeddin İnayettullah adlı bir kardeşi ve Şemseddin Muhammed Mümin, Celaleddin Sultan Muhammed ve Muhammed Mesih adında üç oğlu vardı.²⁷

Tekmiletü'l-Ahbar ve Kaynakları:

Tekmiletü'l-Ahbar²⁸, 1570 yılında Erdebil şehrinde Abdi Bey Şirazi tarafından kaleme alınmış, umumi tarihi anlatan bir kitaptır. Abdi Bey Tekmiletü'l-Ahbar kitabında ilk

²⁷ Neveştehay-i Tarihi-i Abdi Bey Şirazi, Seyyid Ali Al Davud, İslam Araştırmaları, 1374/1995. Ve Tekmiletü'l-Ahbar, Ebilfezl Haşim Oğlu Rehimli, Bakü, 1996.

²⁸ Orijinal el yazısı Melek Milli Kütüphanesi, No. 3890'da bulunmaktadır.

yaratılıştan itibaren 1570 yılına kadar süre gelen olayları ve hadiseleri anlatmaktadır. Ancak Farsça asıl dilinden sadece 1500-1571 yılları arası yani Safevi Devleti'nin ilk kuruluşundan itibaren 1501'den 1570 yılına kadar gerçekleşen hadiseler ilk defa Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Abdi Bey bu kitabı Şah Tahmasb'ın kızı Peri Han Hanım (1548-1578)'a sunmuştur.²⁹

Abdi Bey Şirazi bu kitapta umumi tarihi, dünyanın yaratılışından itibaren ölümünden 10 yıl öncesi yani 978H (1570M) yılına kadar anlatmaktadır. Bu kitap bir mukaddime ve 4 bölümden ibarettir. Mukaddime kısmında tarihin manası, vücudun zikri ve yaratılışın başlangıcını yazmıştır. Birinci bölümde, Hz. Âdem'den Hz. Nuh'a kadar geçen olayları anlatmaktadır. İkinci bölüm âlemin durumunu Nuh tufanından, Hz. Muhammed zamanına kadar anlatmaktadır. Bu bölümde İslam'dan önce İran padişahlarının tarihi olaylarına işaret etmektedir. Şehname'den, Hamza-i İsfahani tarihi ve bunlara benzer kitaplardan alıntı yapmıştır. Üçüncü bölümde Hz. Muhammed'in hayatını anlatmaktadır. Dördüncü bölüm ise iki makaleden oluşmaktadır: 1. Makale, dünyada gerçekleşen olaylar 632 yılından (Hz. Muhammed'in ölümünden) Hz. Mehdi'nin Gıybet-i Suğra (küçük gizlilik dönemi)'ya kadar (265H-879M). Bu bölüm 12 alt bölüme ayrılmaktadır. Her alt bölümde her bir Şiaimamın yaşadıkları olayları anlatmaktadır. 2. Makale, dünyanın durumu Hz. Mehdi'nin Gıybet-i Kübra (büyük gizlilik dönemi)'dan müellifin zamanına kadarki kısmı kapsamaktadır.³⁰ Safevilere dair kısım ise eserin son bölümünü meydana getirmekte olup Abdi Bey tarafından Sahife diye isimlendirilmiştir.

Abdi Bey, Tekmiletü'l-Ahbar kitabının ilk kısımlarında kullandığı kaynaklar umumi ve bilinen tarihlerdir. Abdi Bey çoğunlukla kullandığı bu kaynakları beyan etmiştir. Bunların belli başlıları, Ebu Cafer Muhammed Teberi'nin "Tarih-i Taberi", Gazali'nin "Nasihatü'l Mülük", Esed-i Tusi'nin "Lugat-i Furs", Nizamü'l-Mülk'ün "Siyasetname", Minhac Serrac Cürcani'nin "Tabakat-i Nasiri", Fahreddin Razi'nin "Hidayetü'l Envar", Seyyid İsmail Curcani'nin "Zahire-yi Harezmsahi", Saideddin'in "Merzbanname", Şahabeddin Abdullah Vassaf Şirazi'nin "Tarih-i Vassaf", Şeyh Muhammed Cuzi'nin "Kitab-ı Cihadiye", Fazlullah Kazvini'nin "Tarih-

²⁹Neveştehay-i Tarihi-i Abdi Bey Şirazi, Seyyid Ali Al Davud, İslam Araştırmaları, 1374/1995.

³⁰Seyyid Ali Al Davud, Neveştehay-i Tarihi-i Abdi Bey Şirazi, İslam Araştırmaları, 1374/1995.

îMucem”, Hinduşah Senceri’nin “Tecarübü’s- Selef”, Kutbeddin Şirazi’nin “Dürretü’t-Tac”, Abdulhalık’ın “Kenzü’l-Lugat”, Alaeddin Atamelik Cuveyni’nin “Tarih-i Cihan Guşa”, Fazlullah Reşideddin’nin “Camîü’t-Tavarih”, Uluğ Bey’in “Zic-i Uluğ Bey”, Hüseyin Vaiz Kaşifi’nin “Ravzatü’ş-Şuheda”, Mirhand’ın “Ravzatü’s-Safa”, Giyaseddin Handmir’in “Hulasatü’l-Ahbar” ve “Habîbü’s-Siyer”, Devletşah Semerkandi’nin “Tezkiretü’ş-Şuara” gibi eserleridir. Bunların dışında birçok şairin şiirlerini de sastır aralarında kullanmıştır. Örneğin, Hafız, Selman Savcı, İbn-i Yemin ve özellikle Mevlana Nizameddin Esterabadi’nin menzumesi ve “Hazanü’l Melekut” mesnevisinden geniş biçimde kullanmıştır.³¹

Abdi Bey Şia’nın İsnâaşeriyyekolundan olduğu için, kendi kitabının bölümlendirmesini de Şia inancı üzerine yapmıştır. O İslam tarihini de bu yolla tanzim etmiş olup her bir kısmı On İki İmam’a göre dağıtmıştır. Bu sebepten ötürü onun bu eseri belki ilk önemli tarihtir ki, yeni bir düzen ve Şia inancına göre düzenlenmiştir.³²

Tekmiletü’l-Ahbar Kitabının en önemli kısmı dördüncü bölümün ikinci makalesinin, özellikle son kısmı yani üçüncü sayfa başlığıyla yazıldığı kısımdır. Sebebi de yazarın birçok bölümünü kendisi sarayda görev aldığı için, gördüklerini ve yaşadıklarını yazdığındandır. Yazar bu bölümde Safevilerin ortaya çıkışından, Tahmasb’ın dönemine kadar geçen olayları anlatmaktadır. Bu eserde işaret edilen son gerçekleşen tarihi olay, Tahmasb’ın emri ile Han Ahmet Gilani’nin Kakhaha Kalesi’nde hapsedilmesidir. Abdi Bey Safevi sarayında çalıştığı için ve tüm devletin evraklarına ve Kazvin sarayındaki kütüphaneler ve Şeyh Sefi Türbesi’nin külliyesi elinin altında olduğundan onun tarihi eserleri, özellikle zaman bakımından büyük önem taşımaktadır.

Abdi Bey Safevi döneminin tarihini yazarken esas olarak iki takvim kullanmıştır. Birincisi On İki Hayvanlı Türk takvimi olup bu takvim İran sahasında Moğol hâkimiyeti dönemi de dahîl olmak üzere yüzyıllar boyu kullanılmaktaydı. İkincisi ise Hicri takvimdir. Yazarın bu yolu seçmesinin ana gayesi meydana çıkardığı eserin tarihlerinin hem Türkler hem de Farslar tarafından kolay anlaşılmasını sağlamaktır.

³¹Abdi Bey Şirazi, *Tekmiletü’l-Ahbar*, (çeviri ve neşr. Ebilfezl Haşim Oğlu Rehimli) Bakü, 1996.

³²Seyyid Ali Al Davud, *Neveştehay-i Tarihi-i Abdi Bey Şirazi*, İslam Araştırmaları, 1374/1995.

Abdi Bey Şirazi, Safevi tarihini anlattığı son kısımda “Sahife-i Salise” (üçüncü sayfa) başlığıyla başlamaktadır. Kitabın bu üçüncü sayfa dediği kısım üç ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde “Ölümsüz devleti olan ve On İki İmam’a bağlı Safevi şahlarının yüce makamının zikrinde” başlığıyla başlamaktadır. Yazar bu bölümü 5 beyitlik bir şiir ile başladıktan sonra, Hz. Peygamber’ieryüzünün hâkimi ve sultanı olarak gördüğünü anlatmaktadır. Ondan sonra da hem Allah hem de peygamber tarafından halkın imamı ve reisi olarak tayin edilen Hz. Ali’ye layık bilmektedir. Ondan sonra da peş peşe gelen On İki İmam’a bağlamaktadır. Bunlardan başka herkesi bu âlâ makama haksız ve layık olmadığını söylemektedir. On ikinci imamın kayıp olduğundan, makamın Fatimiyye sülalesinden birine geçmesi gerektiğini savunmaktadır. Böylelikle Hz. Muhammed’in ahkâmını icra eder diye düşünmektedir. Bunları anlattıktan sonra Abbas Oğullarının saltanatı ele geçirip, daha sonra onları Türk olan Hülagü Han ortadan kaldırmasıyla devam eder. Hülagü Han Sefevilerin iş başına gelene kadar Hz. Ali’nin sülalesinde hiç kimseyi hükümet geçmesine izin vermediğini ileri sürmektedir. Bu olaylardan sonra her yıldaki hadiseleri hızlı bir şekilde anlatmaktadır.

İlk olarak 905H (1499M) yılından itibaren 979H (1571M) yılına kadar olayları peş peşe anlatıp, sonunda da “artık bu kadarından fazlasına gerek yok” deyip, “eğer ecel izin verirse bundan başka bir kitap yazacağım” diye ekleyip, bu bölümü böylelikle bitiriyor. Ondan sonra ikinci bölüme geçiyor.

Görüldüğü üzere bu başlangıç bütünüyle Safevî hanedanının iktidarının meşruluğunu teyid etmek amacıyla yazılmıştır. Yazara göre iktidarın temel kaynağı Allah’tır. Allah öncelikle peygamber yoluyla hidayet ve dinî kurtuluş vermiş, siyaset bakımından da Hz. Muhammed’in ilk takipçisi olan Hz. Ali’yi imam yapmıştır. O halde iktidarın ya da imamet’in Hz. Ali’nin soyundan devam etmesi icap etmektedir. Bu durumda dolaylı olarak Safevîlerin seyyidlik bağı da teyid olmaktadır.

İkincibölümde “Rum, Mısır, Şam, Hicaz, Irak-ı Arap, Diyarbekir ve Musul’da Safevi şahlarının çağdaş sultanlarının zikrinde” bir başlıkla başlamaktadır. Bu bölüm bir kaç alt bölümlere ayrılmaktadır:

1. Şirvan’da
2. Lahican’ın Gilan’ında

3. Rüstemdar ışığında
4. Rüstemdar'ın Kecver'inde
5. Teberestan etrafındaki Çelaviye hâkimleri
6. Mazenderan'da
7. Ruzefzuniye taifesinden
8. Huzistan'ın Müşâ'sa Seyyidlerinin zikrinde
9. Renaşiye tayfasının zikrinde
10. Lorestan'da
11. Lar sultanlarından
12. Hormoz sultnlarından
13. Horasan'daki Gurkaniye sultanlarından
14. Türk ve Türkistan şahlarının zikrinde ve Tanrı yardımcıları olsun:
 - 14.1. Birinci fırka Oktay Kağan evlatları
 - 14.2. İkinci fırka Çağatay Han'ın şeceresi
 - 14.3. Üçüncü fırka Al Cuci ve Cengiz Han'ın evlatları Cuci Han Ekber :
 - 14.3.1. Gök Ürde taifesi
 - 14.3.2. Ak Ürde'nin Medûbe taifesi:
 - 14.3.2.1. Maverâünnehir şubesi
 - 14.3.2.2. Harezmiye Şubesi
 - 14.4. Dördüncü fırka Çengiz Han'ın oğlu Zeriye Tülü

Kitabın ikinci bölümünde, 905H (1499M) yılında, Şah İsmail'in Gilan'dan çıkıp Şahlık için mücadeleye giriştiği olaylarla başlamaktadır. Bu bölümün yukarda zikri geçen ilk alt başlıklarından “Şirvan'da” Farruh Yasar'ın şah tahtında oturduğu sırada Şah İsmail onu babasının kisasını alarak öldürdüğü olayını anlatmaktadır. Bu bölümün son alt başlığı ise, “Allah yardımcıları olan ve ondan medet bulan Türk ve Türkistan şahlarının zikrinde ” ile başlamaktadır. Bu bölüm kendisi birkaç alt başlıktan oluşmaktadır. Başta Türkistan hakanlarından Kubilay Han'ın tahta geçişi ve Moğolların ona Alıncak adı verdiklerini anlatmaktadır. Bu alt başlığın sonunda ise, Mengü Kağan'ın Muharrem ayı, 655H (1257M) yılında, Dulu Şank Kalesi bölgesinde vefat edip, ondan sonra Moğolların aralarında kavga çıkmaya başladığını ve böylelikle bir kaç ayrı fırkalara ayrıldıkları olayları anlatmaktır. Bu fırkaları da yukarda bu bölümün alt başlıklarında

verilmiştir. Bu bölümü dördüncü fırkayı anlatıp, ondan sonra da kitabın üç ana bölümünden üçüncüsü, “Hatime” (Son) bölüme geçmektedir.

Üçüncü bölümde ise yazar Hatime (Son) bölümüne giriş yaparak, kitabı bitirmektedir. Yazar bu son bölümde Şah Tahmasb’ı, ondan öncesi ve onun zamanındaki şahlardan üstün bilmekte ve bunun nedenine on iki sebep getirerek anlatmaktadır. Neden on iki sorusu da, on iki İmam’a bağlılığından olabilir diye düşünmekteyim.

Abdi Bey Şirazi, Hasan Bey Rumlu ve Gazi Ahmet Gaffari Kaşani ile aynıyılı paylaşımları yazdıkları kitaplardan dolayı, açıkça görülmektedir. Şöyle ki Hasan Bey Rumlu Korçu, Ahmet Kaşani Gazi ve Abdi Bey ise şahın defterhanesinin muhasebecisi olarak birbirlerini çok iyi tanıyorlardı ve birbirleriyle yakın ilişkileri bulunuyordu. Safevilerin başkenti Kazvin’in dar ve sınırlı çerçevesinde, bu okumuş ve aydın üç kişinin büyük ihtimal halk tarafından da tanınmışlardır. Her üçü birbirlerine çok benziyorlardı. Kalem ehli ve yazar olarak tanınmışlardı. Üçünün de tarih ve edebiyata olan merakları, üçünün de yazdığı tarih kitaplarından belli olmaktadır.³³

Abdi Bey Şirazi’nin, Tekmiletü’l-Ahbar kitabı Nevayi’ye göre birçok yönden Gazi Ahmet Kaşani’nin yazdığı Tarih-i Cihan Ara kitabına çok benzerlik gösterdiğini söylemektedir. Halbuki Gazi Kaşani kendi kitabını Hindistan’ın Dibal şehrinde bitirmiştir ve Abdi Bey o zamanda Erdebil’de idi. “Dahası şu ki, Abdi Bey kendisi bile intihalden yakınmaktaydı. Şöyle ki Ayin-i İskenderi manzumesinin sonunda daha birkaç şiiri meşhur olmadan bile onları gizlemek zorunda kaldığını anlatmıştır.”³⁴

İki kitap arasında bazı benzerliklere rağmen, Cihan Ara ve Tekmiletü’l-Ahbar’ın arasındaki farkı söylemek gerekirse, Abdi Bey şairlik duygusunu devreye sokarak aslında tarihi olaylara edebi gözüyle bakmaktadır ve bu da Abdi Bey’in anlattığı tarihe başka bir hava katmaktadır. Çok göze gelmeyen bir diğer fark ise Gazi Ahmet, Cihan Ara kitabında olayları 975H(1568M)’e kadar, Abdi Bey ise olayları 978H(1571)’e kadar anlatmaktadır.

³³ Abdi Bey Şirazi, *Tekmiletü’l-Ahbar*, (neşr. Abdülhüseyn Nevaî, Ney yayınları, Tahran 1369/1990. Önsöz kısmından alınmıştır.

³⁴ Seyyid Ali Al Davud, *Neveştehay-i Tarihi-i Abdi Bey Şirazi*, İslam Araştırmaları, 1374/1995.

Tekmiletü'l-Ahbar kitabının el yazma nüshaları:

1. Hulaku Rambod'un Meclis (Baharistan) Kütüphanesi'ne bağışladığı 10 nolu nüshası. Bu nüsha nefis bir eser ve belki de en eski Tekmiletü'l-Ahbar'ın el yazmalarındandır. Yaklaşık XVI. yüzyılın başlarında, kitabın telifinden bir süre sonra yazılmıştır. 718 sayfası vardır.
2. Meclis (Baharistan) Kütüphanesi, 8401 nolu nüshası. Kıta-i veziri³⁵ boyutundadır. 288 sayfası vardır.
3. Gülistan (Saltanatı) Kütüphanesi, 504 nolu nüshası. Kıta-i veziri boyutuyla çok güzel ve nefis bir nüshadır. 700 sayfası vardır. Her sayfada 19 satır vardır. 1688 yılında Muhammed Yahya'nın oğlu Muhammed Haşim'in eliyle nastalik ve sülüs hattıyla yazılmıştır.
4. Melek Kütüphanesi, 3890 nolu nüshası. Bu nüshanın önceden munhasır olduğu sanılıyordu. 347 sayfa ve her sayfa 19 satırdan oluşmaktadır.
5. Azerbaycan Cumhuriyeti İlmi Ferhengistan-ı Haverşinasi 48 nolu nüshası. Bu nüshanın başlangıç ve sonu yoktur ve 968H (1561M) yılı olaylarını anlatmaktadır.
6. Mirza Muhammed'in el yazısı nüshası. Tahran'da Minorski kendisi görmüştür.³⁶

Tercümesini yaptığım bu kitap, Dr. Abdülhüseyn Nevayi, Abdi Bey'in yazdığı el yazma metninin üzerinde düzenlemeler ve tamamlamalar yapıp, bir önsüz yazılarak Ney Yayınları tarafından Tahran'da 1369/1990 yılında yayınlamıştır.

Dr. Abdul Hüseyin Nevayi yayınladığı bu eseri iki şekilde hazırlamıştır. 1. kıyaslayarak tamamlama 2. Kıyaslayarak düzeltme. Bu kıyaslamalarda temel olarak iki kitaptan yararlanmıştır. Birincisi Safevi kaynaklarından önde gelen, Rumlu Hasan'ın yazdığı Ahsenü't Tevarih ve ikincisi de Gazi Ahmet'in yazdığı Tarih-i Cihan Ara kitabıdır. Ama tabii ki birçok tarihi kaynaklardan da yararlanmıştır.

Yazar kitapta Kur'an-ı Kerim'den ayetlerden ve hadislerden sıkça kullanmıştır. Yazarın ayrıca kullandığı dil o zamanın Farsçasıyla bakıldığında çok tabirler kullandığı için, okumasının akıcılığını biraz azaltmaktadır. Abdi Bey aynı zamanda şair olduğundan,

³⁵ Çalışma kitabı boyutu, 16,0×23,0 cm.

³⁶ Seyyid Ali Al Davud, *Neveştehay-i Tarihi-i Abdi Bey Şirazi*, İslam Araştırmaları, 1374/1995.

kitabın içeriğinde çoğunlukla olayları şiir diliyle anlatmaktadır. Bu sebepten dolayı da kitap, özet bir tarihi anlatmasına rağmen kitaba kendine haz bir özellik katmaktadır. Yazar, tercümesini yaptığım kısımda kronolojik bir tarihi ele almakta ve olayları peş peşe tarihleriyle beraber anlatmaktadır.

Abdi Bey söylenildiği gibi şair ve tarihçi idi. Onun önemi daha çok edebi eserlerinin genişliğindendir. 3 divan ve 17 mesnevisi bulunmaktadır. 15 mesnevisi 3 hamseden ibarettir ve Hekim Nizami'ye özenerek yazmıştır. Bunlar ibarettir: 1. Hamse: Cam-i Cemşidi, Heft Ahter, Mecnun ve Leyla, Mazharü'l Esrar ve Ayin-i İskenderi mesnevileri. 2. Hamse: Cevher-i Ferd, Defre-i Dert, Firdevs-i Alemin, Envar-ı Tecelli, Hazain-i Melekut menzumeleri. 3. Hamse: Ravzatü's-Safa, Devhetü'l-Azhar, Cennetü'l Esmar, Zinetü'l-Evrak, Sahifetü'l-İhlas. 3. Hamse yaklaşık 4135 beyittir ve bir zamanlar Safevilerin payitahtı olan Kazvin şehrini ve aynı zamanda Şah Tahmasb'ın zamanındaki tarihi binaları vasıf ediyor. Bu yüzden bu eserin edebî boyutundan daha çok tarihi boyutu önem arz etmektedir. Abdi Bey'in divan külliyyatı bir kere Lucknow'da 1850 yılında yayınlanmış ve asıl el yazma nüshası ise Tahran Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde No. 2425 ile saklanılmaktadır. Bu nüsha 17. yüzyıla ait ve 2 hamse ve 7 hazineden oluşmaktadır. Yaklaşık toplamda 27600 beyit bulunmaktadır. Onun diğer külliyyatının nüshası Tahran'ın Edebiyat Fakültesi'nin kütüphanesinde No. 362 ile bulunmaktadır. Bu nüsha 977H (1569M) yılında, yani şairin hayatında yazılmıştır. Abdi Bey bunların dışında Tekmiletü'l-Ahbar kitabında başka manzumelerinin de ismini vermekleri. Bunlar Tarab Nağme, Selaman ve Ebsal'dan ibarettir. Ama ne yazık ki bu eserlerden hiçbir bilgi bulunmamaktadır.³⁷

Sonuç olarak XVI. ve XVII. Yüzyıllar arası Safevi Devleti'nin kurucusu Şah İsmail ve oğlu Şah Tahmasb hakkında ne kadar çok tarihi eser yazılmış olmasına rağmen yine de Tekmiletü'l-Ahbar kitabı kendi önemini korumaktadır. Şöyle ki kendine has ve başka kitaplarda olmayan olayları da içermektedir. Abdi Bey sarayda görev aldığı için, Kazvin'deki sarayın, Tebriz'de veya Erdebil'de Şeyh Safi'nin Türbesi'ndeki geniş kütüphanelerinden istifade ederek bu değerli kitapları yazmıştır ve asıl bu yüzden çok büyük önem arz etmektedir.

³⁷Seyyid Ali Al Davud, *Neveştehay-i Tarihi-i Abdi Bey Şirazi*, İslam Araştırmaları, 1374/1995.

Abdi Bey yazdığı tarihi kitabı Tekmiletü'l-Ahbar, Sahifey-i Salise bölümünde, onunla birlikte aynı yılları paylaşan Gazi Ahmet'in yazdığı çok önemli kitaplardan Tarih-i Cihan Ara ile kıyaslandığında her biri tanık oldukları ve bizzat yaşadıkları olayları yazmış olduklarından birbirleriyle çok büyük fark ve çakışma görülmesi de, belirtmemiz gerekir ki her iki Abdi Bey de olaylara kendi üsluplarıyla yaklaşmışlardır. Gazi Ahmet tarihi yönden hadiselerle yaklaşırken, Abdi Bey ise daha çok edebi yönden olayları anlatmıştır. Bu kitapta, Safevi devletinin XVI. yüzyıldaki siyasî olaylarının yanı sıra, Safevi çağındaki makam sahibi olan kişiler ve büyükler hakkında da değerli bilgiler vermektedir. Bundan dolayı kitabın okunması ve incelenmesinin değerli ve önemli olduğunun kanaatindeyim. En önemli husus da, Safevi dönemine ait önemli ve temel kaynaklardan sayılmakta ve bu yüzden dikkatlice okunması icap eder.

TEKMİLETÜ'L-AHBAR TERCÜMESİ

1. BÖLÜM: ÖLÜMSÜZ DEVLETİ OLAN VE ON İKİ İMAM'A BAŞLI SAFEVİ ŞAHLARININ YÜCE MAKAMI ZİKRİNDE³⁸

به نام خداوند جان آفرین

Bize can bağışlayan Allah'ın adı ile

بسم الله و بحمد الذي هو مدبر الامور و خلق النور من النور و صلى الله على النبي المحجور و آله الاصفيا خصوصا ائمه المعصومين صلوات الله عليهم اجمعين.

Allah'ın adıyla ve hamdolsun ona ki işlerin yöneticisidir ve ışıktan ışık yaratandır. Allah, Peygamberi ve onun yakın dostlarını, özellikle Allah'ın rahmeti üzerlerinde olan masum imamlarımızı korusun.

Sahife-i Salise (Üçüncü Sayfa)

چو دولت کسی را شود کار ساز به دنیا و دینش کند سرفراز

Şans birinin yüzüne güldüğünde, dünya ve akıbetini izzetli eder

همایی است دولت ز پرمایگی به ظل خدا کرده همسایگی

Şans bahtlı bir kuştur ki zenginlikten, Allah'ın gölgesi altında komşuluk eder

خجسته سحابی است گوهر نگار به گیتی فروزی چو ابر بهار

Kutlu bir buluttur mücevhere süslenmiş, dünyaya bahar bulutu gibi yağar

سعادت کسی را که یاور شود به دین و دنیايش رهبر شود

Güzel baht birine yaver gittiğinde, din ve dünyasına rehberlik eder

سری را که شایسته باشد به تاج دهد از در دین نخستش رواج

O baş ki taca layıktır, ilk din kapısından onu yaymaya başlar

Gizli sırların ve ilk düşüncelerin kutsal zamirlerinde belli ve zahirdir ki bu dünyanın yaratılma ve kevn-u mekânın bulunma sebebi, Allah'ın buyurduğu “ben gizli bir hazineydim, tanınmayı seviyordum, o zaman halkı yarattım ta ki beni tanısinlar” ayeti üzerinedir. Âlemlerin Rabb'inin marifet ışığının yayılması, sıdk ve yakîn ehlinin

³⁸ Bu başlık asıl metinde “Sahife-i Salise” kısmından sonra yazılmıştır ama tez başlıklarında sorun yaşanmaması için başa getirilmiştir.

hatırlanır. Bununla birlikte kitapların açılması için ilk anahtar da Murteza ve Mustafa'nın ışığıdır.

Ancak dünyanın saltanatının makamı, var olan âlemin özeti sayılan ve Allah'ın rahmeti üzerinde olan peygamber efendimizdir. Ondan sonra bu makam Emirü'l-müminîn Hz. Ali'ye aittir, ki hem Allah ve hem de peygamber efendimiz tarafından halkın imamı ve reisi olarak tayin edilmiştir. O hazretten sonra bu yüce makam peş peşe On İki İmam'a bağlanmıştır. Bunlardan başka her kimse bu makama girmeye kalkarsa haksız sayılır. Zamanın sultanı, emirler sahibi olan, Allah'ın selamı üzerine gelmiş olan (Hz. Mehdi) kayıp olduğu için, hak odur ki, Yüce Fatimiyye soyundan bu işleri yapmaya yeteneği olan şahıs, Allah'ın kulları arasında Hz. Mehdi'nin emrini yaymaya da hak kazanır. Ve hâlkı, şaşmaktan, zarardan ve dinden uzaklaşmaktan koruyup, On İki İmam'ın mezhebine erıştırir. Saltanat tahtına oturup, Hz. Muhammed'in ahkâmını icra ederek başlar. Şöyle ki peygamber efendimiz buyurmuş:

"ان لنا كزا في طالقان لا يذهب ولا فضه بل اثني عشر الف رجل يقودهم شاب من بنى هاشم على بغله شهباء على راسه عصابة حمراء كاني انظر اليه لعبر الفرات شعارهم الله الله الله. فاذا اظهر فصار عوا اليه ولو وجبوا على السلاج".

(Bizim Talikan'da bir hazinemiz var. Bu hazinenin içinde ne altın ne de gümüş var. Bu hazinenin içinde bin iki yüz erkeğin komutanı genç Haşim oğlu kabilesinden biri var. O katırın üstünde ve kafasına bir kırmızı bant bağlamış halde, üç kere Allah, Allah, Allah diyerek Fırat'tan geçti. Siz bunları görünce yanlarına hızla gidip barış yapın.)

Öyle ki Hz. Ali haber vermiş ve Hülagü Han'ın yaşamı hakkında ona işaret edilmiş, bu makamda da yeniden zikir ediliyor. Kaç kere söyledim, bir daha da söylüyorum.

قال عليه الصلوة و السلام: ملكبني عباس يسر يا عسر فيه لواجتمع عليهم الترك والديلم والسند و الهند والطبرستان على ان يزيلوا ملكهم لماقدروا ولن يزيلو حتى يستدعيم مواليتهم وارباب دولتهم و تسلط عليهم ملك من الترك وياتي عليهم من حيث بدا ملكهم لايمر بمدينة الا فتحها ولا يرفع له راية الا نكسها الويل لمن ناواه فلايزال كذلك يظهر ثم يدفع الظفر الى رجل من عترتي يقول بالحق ويعمل به.

(Allah'ın selamı onun üzerine olsun: Abbasilerin hükümdarlığında zor diye bir şey yoktur. Hep kolaylık sağlar. Eğer Türkler, Deylemiler, Sindliler, Hintliler, Berberler ve Teberistanlılar toplansalar bile ihanet edenler olmadıkça Abbasileri yok edemezlerdi. Bunu Türkler eliyle yapabilirlerdi. Türkler Abbasileri yok ederek devletin başına geçtiler. Türkler şehirleri bir bir fethederek ilerlediler. Fethettikleri şehirlere

bayraklarını astılar. Buna karşı geleni de yok ettiler. Sonra Türklerin hükümdarı bayrağı başka birine vererek hakla çalışmasını istediler.)

Şu bilgi gerçektir. Ebu Müslim Mervezi vasıtasıyla Abbas oğulları saltanatı kolaylıkla ele geçirildi. Selçuklu Türklerinin, Deylemliler ve Sind ile birlikte Hindistan'ı egemenliği altında olan Sultan Gazneli Mahmut gayret ettilerse de Abbasileri ortadan kaldıramadılar. Sonunda Abbasi sülalesinin veziri olan İbnu'l-Alkami ve Abbasi devletinin diğer asilzadelerinin çabasıyla Türk olan Hülagü Han tarafından ortadan kaldırıldı. O zaferden sonra Hülagü Han'ın soyundan gelenler iktidara sahip oldular ve Safeviler iş başına gelinceye kadar Emirü'l-müminîn'in soyundan hiç kimsenin saltanata geçmesine izin vermediler. Safevi sülalesinden cennet mekân şahı³⁹ dünyayı fethetti. Hakkı söyledi, yani On İki İmam'ın sözlerini ve hakikatlerini söyleyip, boş şeyler söyleyen düşmanlarını ikna etti. Yani düşmanları ve emelleri batıl olan Sünnîleri ortadan kaldırdı. Fatıma'nın sülalesinin hiç birini kalemden düşürmedi. Fesadı başlatan lanetli Muaviye zamanından beri zulüm eden sultanlar Fatıma oğullarının sözünü dinlemediler ve Emevilerin tümü hak etmedikleri halde hâkimiyeti ele geçirdiler. Bunlardan sonra Abbasiler istiklal buldu. Bunların zamanında Büveyhoğulları saltanatı ki gerçekten On İki İmam'a bağlıydılar, Abbasilerden hâkimiyeti ele geçirip İmam-ı Zaman'a saklamaya çabaladıysa da başaramadılar. Çünkü Abbasiler ortadan kayboldular ve bir hayli zaman Tatar Moğol kâfirleri, Kazan Han dönemine kadar onların yerine geçtiler. Onlardan sonra Sultan Hüdabende, Sultan Muhammed Olcaytu Han On İki İmam Şia mezhebinin yolunu tüm dünyaya açmış oldu. Ömrü el vermediğinden dolayı, gerçeklerin upuzun yolunu gidemedi ve çok erkenden vefat etti. Bu durumdan sonra epey karmaşa yaşandı. Ta ki "جاء الحق و زهق الباطل"⁴⁰ (Hâk geldi ve batıl zail oldu) ayeti husula geldi. "فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ"⁴¹ (Böylece zulmeden kavmin arkası kesildi. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'adır.). Sultanlık aynası karşıda belirdi. Yani Allah'ın selamı ve bereketi üzerlerinde olan, Cafer Kazım'ın oğlu, İmam Musa'nın oğlu, Ebu'l-Kasım Hamza'nın oğlu, Seyyid Muhammed Kasım'ın oğlu, Seyyid Muhammed Arabi'nin oğlu, Seyyid Ahmet'in oğlu, Seyyid İsmail'in oğlu, Seyyid Muhammed'in oğlu, Seyir Cafer'in oğlu, Seyyid İbrahim'in oğlu, [Seyyid Muhammed'in oğlu, Seyyid Hasan'ın oğlu, Seyyid Şeref Şah'ın oğlu, Seyyid

³⁹Safevi Devleti'nin kurucusu Şah İsmail

⁴⁰ İsra Suresi 81. ayet

⁴¹ En'am Suresi 45. ayet

Muhammed] Zerrin Külâh'ın oğlu, Seyyid Firuz Şah'ın oğlu, Seyyid İvazü'l-Havas'ın oğlu, Seyyid Muhammedü'l- Hafız'ın oğlu, Seyyid Selahaddin Reşit'in oğlu, Seyyid Kutbuddin'in oğlu, Seyyid Salih'in oğlu, Seyyid Eminuddin Cibril'in oğlu, Sultan Şeyh Safiyüddin İshak'ın oğlu, Sultan Hoca Şeyh Sadrettin Musa'nın oğlu, Sultan Hoca Ali'nin oğlu, Sultan Şeyh Şah İbrahim'in oğlu, Sultan Cüneyt'in oğlu, Sultan Şah Haydar'ın oğlu, Ebu'l-Müzaffer Sultan Şah İsmail'in oğlu, Mukeddemetü'l Ceyş Sahib-i Zaman, SahipkiranŞah , Süleyman-ı ahiretü'z-zaman, Cemşid-i İskender Serir ve Cihangir-i Han-ı Kebir'in keskin kılıcı sayesinde zulmün sesi dünya üzerinden bir kerelik kesildi.

Bu hikâyenin özeti şöyledir ki, bu taifenin dünyayı saran bir şanları olduğu hallerinden görünüyordu ve Şia'nın tüm özellikleri hayırlı eserlerinde aşıkardı. Bu yüzden çağdaş şahlar da her zaman onları dikkate alırlardı. ⁴²“(Ve Allah, اللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ (Ve Allah, kâfirler kerih görseler bile nurunu tamamlayacak olandır.) Ta ki hak sahibini buldu. Lahican'ın Gilan'ından, Türk sultanları özellikle, çocukluğunda orasını vatanı seçmiş, Hasan Bayındırlı'nın oğlu Maksut'un oğlu Rüstem'in o devirdeki hadiseleri ve itaatsizlikleri sebebiyle, kıyam etmek için oradan çıkarak yeryüzünü tüm çirkinliklerden temizledi. On İki İmam'ın ismiyle sikkeleri süsleyip hutbeler okuttu, Hz. İbrahim gibi putları kırdı. O çağda İmam Hüseyin'in taifesinden Karkiya Sultan Muhammed'in oğlu Karkiya Mirza Ali orasının şah ıydı ve çok misafirperverce davrandı. O A'lâ Hazret'in huruç ettiğini duyunca, “daha çok erkendir biraz bekleyip de zaman geçsin” diye ısrar etti. Çünkü o sıralarda A'lâ Hazretin yaşı daha yeni on üçe girmişti. Din adamı cevap verdi ki, yukardan emir geldi ve bunu yapmaya mecburum. Etraftan şimdilerde Ceylani'nin eski Sufiyan'ı sayılan Sufiyan Nusret Gerin bu konuya çok önem verdi. Karkiya anladı ki bundan fazla iyilik yaramayacak o A'lâ Hazret'ten ayrıldı.

905H yılında (1500M) Allah tarafından teyit olunmuş Muharrem ayının ortasında, Deyleman'a bağlı Saman Ordusu mevkiinden cihangirlik bayraklarını dalgalandırdılar. Erdebil havalisindeki Talışların hududuna yakın Ceylanat ucundaki Astara'nın Ercuvan bölgesinde kışladılar. Yıldızların efendisi gibi, Hut⁴³, Delv⁴⁴ ve Cedi⁴⁵ kışlağından,

⁴² Saff Suresi 8. ayet

⁴³ Balık

⁴⁴ Kova

⁴⁵ Oğlak

Sur⁴⁶ ve Heml⁴⁷ yaylağına göç ettiler. Ercuvan'dan Erdebil'e dönüp, Peygamber efendimizin sülalesinin ziyaretine nail olmuşlar. Onların kutsal batınlarından yardım isterken, Karabağ Erran'a yöneldiler. Orada Sultan Hüseyin adlı bir kişi Cihanşah'ın oğlu olduğunu iddia ediyordu. O hazretle karşılaştıysa da ona ihanet etti. Bu husus Hakan'ın zamirinde aşık olunca oradan hemen Çukur Sa'd'a⁴⁸ göç etti. Oradan da Dokuz Ulam'a hareket etti. Oradayken Karaca İlyas Bayburtlu, saf inançlı ve iradet arsasında yol kat eden sufi Rumlularla birlikte ona katıldı. İçinde Hz. Ali'nin ailesine muhabbet besleyen ve düşmanlarını düşman bilen her yerden bir aslan ve her ordudan bir cengâver, çeşmelerin göle ve gölün nehre ve nehrin büyük denize aktığı gibi toplandılar. Etraftaki sevenleri ve bağlıları tek tek ve ikişer ikişer toplanarak birbirleriyle yoldaş olup, Hz. Ali'nin ailesinin gölgesi altında birleştiler.

Menteş Kalesi'nin halkı o bölgenin ortasında oldukları için, Sufiler de oradan geçiyorlardı. Bu sırada kaledekiler Sufilere saygısızlık ediyorlardı. Bu yüzden din sahipleri ve hakikat doğrultusunda olanların düşmanlarına ilk darbe, Türklerden geldi ve o kalenin halkını kılıçtan geçirerek tüm mallarını alıp, Kağızman'ı⁴⁹ geçip, oradan, Aras ırmağının kaynağı ve diğer yaylalardan daha güzel olan Bingöl⁵⁰ yaylasına yönelmeyi emretti. Bu sırada orası Ustaclu oymağının da bulunduğu yer idi.

Hamza Bey Ficoğlu⁵¹ Ustaclu fermana uygun olarak yeni devletin kuruluşunun şerefini bildirmek amacıyla onların yanına gitmiş ve Oğlan Ümmet Çavuşlu'nın evine misafir olmuştu. Sabah erkenden tüm aksakallılar, beyler, gençler, delikanlılar ve sufiler, yani tüm kabile, Hamza Bey'in sözlerine koşarak uyup, o A'lâ Hazret'i, tıpkı Ensar'ın Peygamber efendimizi Medine'de karşılaması gibi ayaklarını yere vurarak ve şarkılar söyleyerek kendi oymaklarının içine götürdüler ve ona can u gönülden hizmet sundular. Nevvab-ı Hakani birkaç ay onların yanında kaldı ve bunun haberi tüm Şiaların ve sufilerin arasında yayıldı. Bu olaydan sonra Oymakla birlikte Tercan'ın Sarı Kaya bölgesine, oradan da Erzincan'a geçtiler. Zülkadir, Şamlu ve Rumlu kabilelerinden, gaziler ve sufiler ordu ordu, Rum, Şam, Diyarbekir ve Mısır'dan hareket etmeye başladılar. Sahip Zaman'ın ortaya çıkmasının başlangıcı olarak o A'lâ Hazret'in

⁴⁶Boğa

⁴⁷Koç

⁴⁸Ermenistan'ın başkenti Erivan.

⁴⁹*Ahsenü't Tavarih*: قاغزمان (Gağızman)– *Cihan Ara*: قاقرمان (Gagırman).

⁵⁰Kıyaslanarak düzeltme- *Cihan Ara*: منکوکون (Menkukun).

⁵¹*Cihan Ara*: فتح اوغلی (Feth Oğlu).

yükselişini bekleyenlerin bilgisi her yöne yayıldı. Ve yardım eden ordular 12000 kişiye ulaşp -tıpkı Peygamber Efendimizhaber verdiği gibi- bir yerde toplandılar. Cihan Ara'nın, Şirvan'a hücum etme düşüncesi Ferruh Yesar'ın engelleme sonuçlandı ve bu olay ikisinin arasında düşmanlığa sebep oldu. Ustaclu oymağının erkekleri, yaşlı kadın ve erkekleriyle birlikte tüm aile ve akrabalarını Rum'a doğru yolcu etti. Nevvab A'lâ Hazret, Sultan Bayezid'e onları emanet ettiğine dair bir rica mektubu gönderdi; sultan da bunu kabul buyurdu. Kendisi ise fedakârlık kemerini beline bağladı, şahlık bayrağının altında mutlu olup Şirvan'a doğru yola çıkmaya karar verdi.

906H (1501M) yılında Koyun Ölümü bölgesinden Kür Nehri geçerek Şirvan'a vardılar. İsfendiyar görünümlü, Behmenomuzlu, Rüstem yürekli 12000 sufi cengâver Gülistan Kalesi'nin üzerinde Cebbani mevziine yerleşti. İsminden bile kötülük yağın Ferruh Yesar, aslında Yezid ibn-i Cun'un neslinden olmasına rağmen Muaviye'nin oğlu Yezid gibi davranarak, Sultan Haydar Hüseyin'in canına kast etmişti. 20,000 piyade ve süvari -Kerbela'daki Yezidilerin sayısı- karşı gelerek bir savaş başladı. Haydari din savaşçıları, Şia mezhebinden, Zülfikar kılıçlarını, Şirvan Şah'ın Sasani soyundan olan Yezidlere indirerek, Ferruh Yesar'ı o beldelerin belalı ileri gelenleriyle birlikte helak etti. Onların kanları nehir olup aktı, başları ve kalkanlarından dalgalar oluştu. Böyle bir fetih elde edildiği için üç gün o savaş meydanında kalıp, sonra oradan payitaht merkezi olan Şamahı'ya teşrif ettiler. İlham diliyle Halifelerin Halifesi unvanını almış olan ve Hulefa Bey diye anılan Hadim Bey-i Talış'ı, savaş meydanından kaçmış olan Ferruh Yesar'ın oğlu Şeyh Şah'ı ele geçirmesin yola çıkarmıştı. O denizin kenarında Şeyh Şah'ın ordusuna yetişti. Şirvan ordusu bu haberi duyunca dağıldı. Şeyh Şah da gemiye binip Gilan'a doğru yola çıktı. Kışın Mahmut Abad'da geçirilmesine karar verildi. Orada yıllardan beri Türk sultanlarının vezirliğini yapan, Emir Zekeriya Tebriz-i Keçeci –ezeli devleti ahlakından olan ve vilayet ve nübüvvet hanedanına olan inancı ki o da Şeyh Muhammet Keçeci'nin oğluydu ve hep Ehlibeyt'ten ve ona bağlılıktan söz ederdi- batıl taifeden yüz çevirip hak taifeye yüzünü tuttu. Onların huzuruna gelip saygı göstererek vezirlik makamına nail oldu. Nevvab-ı Sahibkiran onu " کلید آذربایجان " (Azerbaycan'ın Anahtarı) olarak adlandırdı. Ondan sonra Bakü'yü kuşattılar.

Emir Zekeriya, Bayındırlıların durumundaki karmaşayı ve mülkünde doğan karışıklığı yüksek makama arz etti. Azerbaycan'ın fethini çok önemli olduğunu sanarak Kale'den

kalkıp, Azerbaycan'a geldiler.⁵² Oradan da Nahcivan tarafına yürüdüler. Pehlivanlığından dolayı Toz Koparan diye anılan Piri Bey Kaçar öncü olarak yola çıktı. O beldeden, kendisini Rüstem ve İsfendiyyar'dan eksik saymayan Hasan Ağa Şekeroğlu, karavulluğa gelmişti. Tuman Meşkin'in Germadez⁵³ bölgesinde Piri Bey Kaçar'ın geldiğini duyunca, kaçıp Azerbaycan şahı Yusuf Bey oğlu Elvend Bey'in ordusuna katıldı. Böylece Şah'ın geldiği ve ordusunun yaklaştığı haberi ulaşmış oldu.

Nihayet Elvend Bey'in büyük ve savaşçı ordusuyla, Nahcivan'ın Şerur Tuman bölgesinde sultanların savaşı başladı. Karçıgay Muhammed, Latif Bey ve Pilten Bey'in torunu Seyyid Gazi Bey gibi Bayındırlıların büyükleri ve emirleri de dâhil olmak üzere sekiz bin meşhur süvari katledildi ve bu arada Elvend Bey canını zor kurtarıp Diyarbakır'a kaçtı. Şah bayrağını dalgalandırarak Tebriz'i payitaht yaptı. Ülkeler açam Şehzade-i Kâmyab-ı Hakani sevinçle tahta oturdu ve sikke ve hutbeyi şah adına süslendirdi. Olaylar 907H (1502) yılında gerçekleşti. Beylerbeylik makamına Lala Şamlu Hüseyin Bey ve vezirlik makamına ise hakanın öğretmenliğini yapan ve bu yolculukta hep galip gelen tarafta yer alan Gazi Şemseddin Gilani geçti. Bu olay Tebriz'in kışlağında gerçekleşti. Ordu, Türkmenlerin mallarını ele geçirip zenginleşti. Sünnilerin karşı çıkmasına rağmen, Teberracıların⁵⁴ teberra çılgınlıkları göğe yükseldi, şeytanlara ve insanlara yönelen kötölemeleri ve lanet sözleri gökyüzünü çepeçevre sardı.

Beyit

از تبریزین تیرایی بت سنی شکست همچنان کاز ضرب ابراهیم نقش آزی

Teberracıların baltasıyla sünni putu kırıldı, tıpkı İbrahim'in darbesinden Azeri putu kırılması gibi.

Bu talih hiç bir şaha böylesine müyesser olmamıştı. Emeviler zamanında Muhtar ibn-i Ebi Ubeyd-i Sagefi, Yezidileri öldürmek için kılıcını çekip, Ziyad'ın oğlu Ubeydullah ve Saad'ın oğlu Ömer ve Şemr-i Zilcevşen ve Kerbela şehitlerinin diğer katilleri olan

⁵² Cihan Ara: Bakü Kalesi'ni kuşatıp, orayı ele geçirdikten sonra Gülistan Kalesi'ne yöneldiler.

⁵³ Kıyaslanarak düzeltme- Asıl metinde کرمادز تومانی مشیکی Kermadez Tuman Meşiki.

⁵⁴ Şia guruplarından olan Teberracılar (Teberracılar) İ. Şah İsmail ve oğlu Şah Tahmasb zamanında ortaya çıktılar. Safevi şahları kendi zamanlarında resmi mezhep yaptıkları Şia mezhebini yaymak için bazı gurupları görevlendirerek, ülkenin dört bir yanına gönderiyorlardı. Bu guruplardan biri de "Teberracılar" idi. Bunlar sokakta, pazarda Hz. Muhammed'in evlatları ve Hz. Ali'ye olan muhabbetlerini yüksek sesle dile getirip, onların mulâfilerine lanet okuyorlardı.

Haricileri öldürdü. Ama devrin şahı olan Abdulmelik b. Mervan'ı öldüremedi. Niyeti devrin imamı, Ali b. el-Hüseyin Zeynelabidin'i zahmetsizce tahta geçirebilmektir.

Böylelikle çok geçmeden şehitler makamına yükseldi. Ebu Müslim Mervezi Ahl-i Beyt adına kılıç çekmesine rağmen mülk Abbasîlerin eline geçti. O masum imamlar adına çaba göstermedi ve Abbasilerden aldığı ödülü de kendisi için o kadar çok fedakârlıklar gösteren Ebu Cafer'i parçalanması oldu. Acem sultanlarından, kardeşi ve yeğenlerinin her biri bir memlekette şah olan Buye-i Deylemi'nin oğlu Ahmet Muizzüddeve Bağdat halifesinin üzerine baskı kurmuştu. O kadar muazzam bir adı olmasına rağmen 325H (963M) yılının Rebiülahir ayında camilerin kapısının önünde sadece kinayede bulunabilmiş ve sadece şu iki kelimeyle yetinebilmişti. "لعن الله الظالمين لآل محمد من الاولين والآخرين" (Allah'ın laneti başlangıç ve son olan Hz. Muhammed'e zulmedenlere olsun). Muaviye'yi lanetlemesini ancak bu kadar açıkça dile getirebilmişti. Abbasileri deviren İlhanlı Sultan Hudabende tahtta oturduktan sonra 709H (1310M) yılında, hutbe ve sikkenin On İki İmam'ın adıyla süslenmesini emretti. Bu olay İsfahan gibi birçok yerde gerçekleştirilemedi ve İsfahan yerlileri bunu kabul etmediler. Bunun üzerine 710H (1311M) yılında 20,000 süvariye oraya gönderip itaatsizleri cezalandırmak istedi. Epey meşakkat çekildikten sonra Sunnilerin lideri Molla Ebu İshak'ı yakalayıp huzuruna getirdiler. Böylelikle İsfahanlıların inatçı tavırları birazcık hafifledi. Ama yine de beklenildiği gibi yola gelmediler. Sultan Muhammed 719 (1319M) yılında vefat ettikten sonra bu çabalar o beldelerde etkisini kaybetti. Sultan Ebu Seyyid zamanında Sultan Muhammed'in çabası boşa gitti ve Sultan Hüseyin Mirza Gurkani, On İki İmam'ın isimlerini hutbede anmak istediye de halkın itirazları öyle bir noktaya ulaştı ki, Mir Seyyid Ali Kaini'yi minberden yere düşürdüler. Nevvab-ı Kâmyab çağında, mekânı cennet olsun, Abu Müzaffer Şah İsmail El Safevi El Musevi El Hüseyini, imamların adına sikke ve hutbeyi On İki İmam'ın adıyla süslemeyi başardı. Böylece Teberracıların çılgınlıkları yine göklere yükselip her tarafı çınlattı. Masum imamların zamanında Şia mezhebi gizli tutulurken, işte bu zamandan sonra açığa çıkarılıp yaygınlaştı ve tüm Haricilere⁵⁵ kılıç çekilerek yok edildiler. Bu mezhep öyle bir yaygınlaştı ki dinin sığınağı Ebu Muzaffer Şah Tahmasp zamanında bile başka memleketlerde de zahmetsizce yayıldı. Öyle ki Hindistan'ın şahı Nizam-ul Mülk ve onun ordusu ve

⁵⁵ Harici veya Hevariç, Sünni anlamına gelmektedir.

hizmetçileri bile bu mezhebe girmişlerdi. Bundan sonra Şah din penahın hikâyesi yazılacağı için, bu mezhebe rağbet de oradan belli olacaktır.

Beyit

همه آفاق در پناهش باد

تا جهان را بقاست جاهش باد

Dünya baki olana kadar, makamı olsun, tüm ufuklar barınağı olsun.

Sonunda bu yılın baharından şahın ordu Alaüddeve'yi cezalandırmak için Erzincan'a yöneldi. Aladağ yolundan Tercan'a gittiler. Elvend, Tebriz'i boş bulunca Tebriz'e gelip oradan Ucan'a gitti. Bu haber şahın ordusuna ulaşınca, hemen Azerbaycan'a yöneldiler ve Makuye Kalesi'nin etrafından bir hayli pehlivanla saldırıya geçtiler. Elvend haberdar olunca, Ucan'dan Hamedan'a, oradan da Bağdat'a kaçtı. Bir daha devlet yüzü görmedi. Böylelikle Şah ın kışlağı Tebriz oldu. Baharın başlangıcında Irak-ı Acem'i ele geçirmek için o tarafa yöneldiler. Yakub'un oğlu Sultan Murat kışın Delican'da kışlamıştı. Kışlaktan çıkıp 70 bin süvariyle savaş meydanına yöneldi. 908H (1503M) yılının Zilhicce ayının 24'ü pazartesi sabahı Alma Kulak ovasında çok büyük katliam oldu. Beylerbeyi olan Güzel Ahmet Bayındır da Sultan Murad-ı Namurad'ın on bin kişilik ordusuyla katledildi. Birçok ganimetler ve mallar savaşçılara kaldı. Irak ve Azerbaycan'da ve onlara bağlı bölgelerde tüm saltanatı çöken Bayındırlı taifesi yerini yüce Safevi soyuna bıraktı. "الحمد لله الذى صدق وعده و نصر عبده و اعزّ جنده." (Elhamdulillah sözü tuttu ve kuluna zafer vermiş ve askerine de izzet vermiştir). Bu fethin tarihi "حظ" (haz)'dır.

Bu olaylardan sonra Namurat⁵⁶ Şiraz'a gitti, tüm ordu onu takip etti. Bu ayaklanma esnasında Kirman da ele geçirip Han Muhammet Ustaclu'nun idaresine bıraktı. O da 600 süvariyle oraya gitti. İki bin yiğide sahip olan Mahmut Bey Türkmen de orayı bırakıp Horasan'a kaçtı. Sıçan yılının başlarında (Nevruz'da) Fars'ta kaldılar. 909H (1504 M) yılı Rebi-ul Sani'nin ikinci gününde, cumartesi, şah Şiraz'a gitti. Kazirun'un hatipleri Sunni oldukları için tutuklanıp öldürüldüler. Şiraz eyaletinin idaresi Keçel Bey Hacilar Zülkadir diye bilinen İlyas Bey'e bağışlandı. O tarihten sonra Şiraz Zülkadir taifesinin mekânı oldu. Cemaziyelahir'in başında oradan dönüp Müminlerin Medinesi olan Kum'a teşrif ettiler ve orasını kışlak olarak seçtiler.

⁵⁶ Şah İsmail teyze oğlunu Sultan Murat'ı "Namurat" diye seslenirdi.

Firuz Kuh, Demavend, Semnan ve Har'ın hâkimi Hüseyin Kiya Çelavi isyan edip Rey Hâkimi olan İlyas BeyAykutoğlu'nu öldürmüştü. Ordu Ramazan ayının 12'sinde dolambaçlı yollardan geçip Rey'e ulaştı. Ordan da Çelavilerin hâkimiyeti altından olan Gül Handan Kalesi'ne vardılar. İki gün⁵⁷ içerisinde kale fethedildi. Orada ve Demavend'de katliam ve talan yapıldı. Bu sırada Hâkim Muhammed Kaşi, din işlerinde Mevlana Şemseddin'le ortak oldu.

Şevval'in 11'inde Firuz Kuh'u kuşattı. 15 gün sonra bölgenin hâkimi ve kalenin muhafızı Ali Kiya şah ın huzuruna gelip kaleyi teslim etti. Daha sonra ordu, Hable Rud⁵⁸ yolundan, Hüseyin Kiya Çelavi ve Murat Bey Cihan Şahlı'nın bulunduğu Asta Kalesi'ne varıp, orayı kuşattı. Bir ay sonra kaleyi ele geçirdiler. Hüseyin Kiya mecburen Zilhicce ayının başında arkadaşlarıyla birlikte kaleden çıkıp teslim oldu. Düşman avcısı olan savaşçılar Murat Bey'i ibret için pişirip kebab yaptılar. Hüseyin Kiya'yı da kafese koydular. O da intihar etti. Cesedini Soğuk Bulağ'ın Guhe⁵⁹ bölgesinde yaktılar. Kalenin dibinde oldukları sırada Sultan Hüseyin Mirza Gurkan'ın oğlu Muhammed Hüseyin Mirza babasından incinip Dünyanın sığınağı olan eşiğe gelip iltica etti. Karkiya Mirza Ali'nin kardeşi Kiya Sultan Hasan da dergâha gelip, iltifat görüp kendi ülkesine döndü.

Bu yıl içinde "Namurat" Bağdat'a gitti. Yezd hâkimi Murat Bey Bayındır, orayı Sultan Ahmet Saruki'ye⁶⁰ devredip tüm aile efradıyla birlikte Herat'a göç etti. Dev an-ı Âli, Yezd'i LalaBeydiye adlandırılan Hüseyin Bey Lala'ya tuyul olarak verdi. O şehrin emniyetini sağlaması ve darugahlığını yapması için Çuka Bey adlı birini oraya gönderdi. Sultan Ahmet kendisini karşılayıp güzelce ağırladı. Bir kaç gün geçtikten sonra Sultan Ahmet Cuka Bey'i hamamda öldürdü ve bir kaç piyadeyi toplayıp Yezd'i zapt etti. Bayındırıye'nin zayıflık döneminde Eber Kuh'da bağımsız olmuş olan Reis Muhammed Kere de Yezd'i kuşatmaya gitti. Bir kaç gün sonra şehri ele geçirip Sultan Muhammed'i ve ona yardım edenleri öldürdü. Bu olaylar 910H (1505M) yılında meydana geldi.

⁵⁷ İsmail Ramazan'ın 9'unda Kum'dan kaleye doğru hareket edip, Ramazan'ın 29'unda kalenin dibine varıp, Fitir bayramında fethetti. (*Ahsenü't Tavarîh* s. 102-103)

⁵⁸ Asıl metn میلرود (Milrud)- kıyaslanarak düzeltilmiştir. (*Ahsenü't Tavarîh* s. 107)

⁵⁹ *Cihan Ara*'da yanlışlıkla قومه (Gume) yazılmıştır.

Rey ve Soğuk Balağ'a yöneldiler. Kebud Kunbet'e meşhur olan Eyvan Reiselvadi'nin evinde, Hüseyin Kiya Çelavi, kendine vurduğu darbeye kendini öldürdü. (*Ahsenü't Tavarîh* s. 108)

⁶⁰ *Ahsenü't Tavarîh*: ساروئی (Saruyi)- *Cihan Ara*: Sultan Ahmet

Ordu, Hüseyin Kiya'nın ortadan kaldırılmasında sonra Taht-i Süleyman'ın yaylasına gitti. Oradayken İsfahan kışlağının tedarikinin görülmesine giriştiler. İsfahan Kışlağında beylerbeylik ve akrabacılık ortadan kaldırıldı. Cemazielahir ayının 24'ünde Yezd'i kuşatmak için harekete geçtiler. Şehri 20 gün sonra aldılar ve 20 gün sonra da kaleyi ele geçirip katliam yaptılar ve Kere'yi kafesin içinde hapsedtiler. O sırada Sadır Mir Kemaleddin Hüseyin, Sultan Hüseyin Mirza Gurkani'nin elçisi olarak geldiğinden şahın şerefli hatırı onurlanmıştı. Oradan Gileki Tebes'e akın ettiler. Şaban ayının ikisi Çarşamba günü, 7-8 bin kişiyi katlettiler ve Yezd'e döndüler. Şiraz'ın hâkimi Keçel Bey Zülkadir ismiyle meşhur olan İlyas Bey'i de yaptığı suçtan dolayı öldürdüler ve Yezd eyaleti Lala Bey'e teslim edildi.

Çarşamba günü Şaban ayının 26'sında İsfahan'a gittiler. Muhammed Kere yolda kendini öldürmüştü. Cesedini İsfahan'a getirerek kadınlı erkekli tüm aile bireyleriyle birlikte bu yılın Şaban ayında yaktılar. Sonra Zülkadir savaşçıları Muhammed Kere'nin amcasının oğlu Reis İsa'nın⁶¹ hâkimiyetinde olan Eber Kuh'u ele geçirdiler, onu da yakalayıp Şiraz'a götürdükten sonra katlettiler. Hâkim Mir Hüseyin Meybudi Yezd'de katledildi. Şah İsmail kışlaktayken Osmanlı şah ı Sultan Bayezid'in elçisi Felek İştibah dergâhına geldi. Bars(kaplan) yılı Nevruz'unda, Perşembe günü, Şevval ayının on yedisinde şahın ordusu Taht-ı Süleyman ve Surlak yaylağına teşrif ettiler. Sene 911H (1506M) yılında, Şirvan'ın Tebersaran'ında Şeyh Haydar'a karşı savaşanların sorgulanması görevi korçubaşı Dede Bey Zülkadir'e verildi. Bu sebepten dolayı bir grup hain katledildi.⁶² Şiraz eyaleti birkaç günlüğüne Mansur Bey Afşar'a havale edildi.

Süleyman Bey Zülkadir gazaba uğradığından cezalandırıldı. Zülkadir ordusu Ummet Bey Sarışeyhli Zülkadir'e devredildi ve ona "Sultan Halil" adı verildi. Ayrıca Şiraz eyaleti de ona verildi. Şahın kışlağı Irak-i Acem'in Tarım bölgesinde kuruldu. Bu sırada şahın muzaffer ordusu, Emir Dubac'ın babası Emire Hüsameddin'in tasarrufunda olan Gilan Biye Pes'e saldırıya geçmeye karar verdi. Sonunda Felek İştibah Hakani'nin dergâhında olan Şeyh Necm Zerger Gilani'nin aracılığıyla oraya saldırmaktan

⁶¹ *Cihan Ara*: عینی (Eyni)- Asıl metinde رئیس غیبی (Reis Geybi) yazılıyor.

⁶² Hakan, muhaliflerle her kimse Sultan Haydar ile savaşmaya giderse, öldürülmesine emr etti. Onun sorgusunu da Abdal Bey Dede'ye rücu etti. *Ahsenü't-Tevarih*, s. 118.

vazgeçtiler ve oradan zaferli ordunun ordugâhı olan Zerger ZünnunKeş⁶³ bölgesine doğru yola çıktılar. Tarım valisi Çolpan Bey Halhali de bu arada cezasız kalmadı.

Tavuşgan (Tavşan) yılında, şahın ordusu, Sultaniye ve Gaydar yaylağından, av avlayarak Azerbaycan yolunu tuttular, kışı da Hoy'da geçirdiler. Muzaffer ordu, yol kesip eşkıyalıkla uğraşan Sarım Bey'i ortadan kaldırmakla görevlendirildi. Bu arada sene 912H (1507M) yılında Kürtler geçişi zor olan sıradağlara çekildiler. Bu kargaşada Abdi Bey Şamlu ve Sarı Ali Mühürdar Tekelü öldüler.

Bu olaydan sonra, Luy (Balık) yılında, Alaüddevle Zülkadir ile ilgili bazı haberler şahına kulağına gittiği için onun bölgesine saldırmaya karar verdi. İlk olarak, Oğlan Ümmet Çavuşlu Ustaclu'yu haberci sıfatıyla onun yanına gönderdi. O da zikri geçen kişiyi Görgülü Gölü'nde hapsetti. Kendisi iki sene mahpus kaldı. Nevvab Hz. Hakani'yi rüyasında görüp ona 'yüzerek kendini bize ulaştır' diye seslenince aynısını yapıp özgürlüğüne kavuştu ve şahın huzuruna geldi. Böylelikle Hoy'un Yezidekan⁶⁴ Köyü o tarihten itibaren ona ve evlatlarına bağışlandı. Sonunda Oğlan Ümmet'in gidişinden sonra, şahın ordusu Rum'un Kayseri hududundan geçti. Dede Bey'i ordunun öncüsü yaptılar. Ama o bu emrin aksine Nehr-i Cihan'ı⁶⁵ geçip orada kamp kurdu. Alaüddevle'nin savaşçıları bir gece ansızın onun başına çöktüler ve mağlup ettiler. O da yine sudan geçerek kendini kurtarabildi. Şahın ordusu hadisenin olduğu yere varıp olaydan haberdar olduğunda bir kaç bölgeyi geçerek Ak Çağşak⁶⁶ Dağı'nın eteklerinde kamp kurdu. Dağların ulaşılmazlığı ve çok ağaç olduğundan birçok araziye talan ettiler ve Zülkadir'in hâkimiyetinde olan Harput Kale'sini zorla alıp geri döndüler.⁶⁷ Bu olaylar 913H (1508M) yılında gerçekleşti.

O günlerde, atadan babadan bey oğlu bey olan Emir Bey Musullu, Elvend olayından sonra Diyarbekir'i ele geçirdi. Kendi kabilesiyle birlikte şahın dergâhına geldi ve ondan itibar görüp sarayda önemli görevlere geldi. Lal-i Devegözü diye bilinen meşhur mücevheri şaha hediye etti.

⁶³ Asıl metinde زلردوالتون كس (ZelerdevaltunKeş) olarak yazılmıştır.

⁶⁴ Asıl metin يزديكان (Yezdekan)

Cihan Ara: نزدكان (Nezdekan)

Doğrusu metinde yazılandır. (*Ferheng-i Abadihay-i İran* s.501)

⁶⁵ Ceyhun Irmağı

⁶⁶ Asıl metinde آق چاقشان (Akçakşan) olarak yazılmıştır.

⁶⁷ Handmir kendi kitabında, Şah İsmail ve Alaeddevle arasında 3 gün savaş gerçekleştiğini yazıyor, halbuki doğru olan Hasan Bey Rumlu'nun yazdığı, "Alaeddevle'nin kaçtığı ve savaş olmadığı"dır.

Aynı yıl, Diyarbekir eyaleti nesilden nesile o taifenin beyi olan Mirza Bey Ustaclu'nun oğlu Han Muhammed'e verildi. O, orada birçok fetihler yaptı ve kılıç gücüyle bu eyaleti temizledi. Âlaeddin Zülkadir, çok yiğit biri olduğundan Sarı Kaplan diye anılan oğlu Kasım Bey'in komutanlığında onun üzerine bir ordu gönderdi. Kasım Bey Herzin'de kışlakta kaldı. Muhalifler, daha az sayıdaki şahın ordusuyla savaştılar. Şah-ı cennet mekânın kahhar devletine yardım edenlerin sayısı az olsa da yine galip gelip, Sarı Kaplan ve oğlunu öldürdüler ve Zülkadir'in diğer akrabaları ve eşrafı da bu olayda katledildiler ve başları bedenlerinden koparıldı. Başları Hoy kışlağında şahın dergâhına götürüldü. İkinci defa Alaüddevle kendi oğulları Kör Şahruh ve Ahmed Bey'i, on dört bin süvariyle Han Muhammed'i ortadan kaldırmak için görevlendirdi. Şia ve sünnilerin birbirine çakışmadan önce her iki tarafın köpekleri birbiriyle dalaştılar. Sonunda Ustaclu'nun köpekleri Zülkadir'in köpeklerine galip geldiler. Han Muhammed bunu uğurlu sayarak zafer kazanacağı hissine kapılıp savaşa girişti. Han kalabalık bir grupla pusuya yattı. Zülkadir ordusu galip geldiğini sanıp ganimet toplamaya başladı. Han ve yanındakiler pusudan ona doğru saldırdılar. Alaüddevle'nin çocukları, oymak beyleriyle öldürüldüler. Onların başlarını cihan penahın dergâhına gönderdiler.⁶⁸

914 H (1508M) Yılan yılında, Nevvab-ı Kâmyab cennet mekân Arap Irak'ın alınması için yola çıktı. Hamedan yaylaları şahın ordugâhı oldu ve orada, Zülkadir muhaliflerinin başları dergâha ulaştı ve orada vekâlet makamı Mir Necm-i Zerger-i Gilani'ye verildi. Emirlerin mührünün üstüne mühür basması emriyle maliye işi ona verildi. O bu maliye işlerinde Türk beylerini dâhil etmedi. Arazi işlerine de yoğunlaştı ve hem onlara Hükümdarın emrine göre, tedarik görevlisi Halil, Bağdat valisi Barik Bey Pürnek'e pahalı armağanlar ve hediyeler götürüp ona itaat etti ve Barik de ona saygısını gösterdi. Ebu İshak Şireçi kendini şahın makamına ulaştırıp şaha karşı kendi iyi niyetini ve onun emrine boyun eğdiğini arz etti. Şah da düşünmeden bizim makamımıza gelmiş olsaydı o zaman sadık olduğuna inanırdım diye, söyledi. Ebu İshak da dönüp bu sözü ona ilettili. O da bu sözü duyduktan sonra yoldan çıkıp isyan etti. İlk olarak tacı başından attı ve sonra Arap Irak'ın yöneticisi Seyyid Muhammed Kemune'yi Çah Siyah'ta⁶⁹ tutukladı. Birçok erzakın çevresini kuşatıp bu kararına kibirlendi.

⁶⁸Bu savaşlar ile alakalı ve bu savaşlarda ölen Alaeddevle'nin evlatlarının sayısı ve isimleri için bkn.*Ahsenü't Tavarîh* s. 125-128 ve s. 138-141.

⁶⁹*Ahsenü't Tavarîh*: چاه (Çah)- Cihan Ara: Siyah Çah.

Bu haber şahın kulağına gittiğinde, Lala Bey'i memur ederek ülkenin genişlenmesini bu yöne çevirdi. Barik kaçmaya karar verdi. Bağdatlılar Seyyid Muhammed'i hapisten çıkararak sikke ve hutbe onun adına bastılar. Şahın ordusu Cemaziyel Ahir ayının yirmisinde Bağdat'a doğru yola çıktı. Çahar Bağ Pir Budak'ta durdular ve o esnada devletin ala makamını ziyarete gittiler. Ondan sonra o bölgedeki insanlar onlardan hep rahatsızlık duyan Gaziye⁷⁰ Araplarına karşı ayaklandılar ve onları şahın siyasetleriyle ikna ettiler. O kırlarda aslan avlamasıyla meşgul olup, o avı sadece kendilerine özel yaptılar ve başkasına yasakladılar.

Oradan Bağdat'a geçtikleri için, orasının varlıklarını Dev an beyi olan Hulefa Bey Taliş'e tahsis ettiler. Tüm imamların türbelerinin bakımını sonsuza dek Seyyid Muhammed Kemune'nin uhdesine verdiler. Ona beylik rütbesi de verildi. Birçok davulcu, bayrakçı ve hayli adam topladılar. Şahın ordusu oradan sonra Huzistan'ın alınmasına yöneldiler. Orada gali mezhepten olan Muşa'sa'ları⁷¹ tamamen ortadan kaldırdılar. Yoldayken Mir Necm Gilani ve Bayram Bey Karamanlı da Şah Rüstem Abbasi'nin üzerine gönderildi. Hüveyze'yi de kendi memleketleri haline getirip bayraklarını asıp orasını ele geçirdiler. Muşa'sa'a taifesini tamamen ortadan kaldırdılar. Kuhgiluye tarafından Şiraz'a teşrif ettiler ve kışı orada geçirdiler. O esnada Ahi Bey, görevi gereği Lar hâkiminin yanına gittiğinde, Mir Alaülmülk orasının hâkiminin aracılığıyla şahın dergâhına gelip şereflendi. Orada Emir Yar Ahmet Hozanlı İsfahanlı ve Mevlana Şems [İsfahanlı⁷²] vezirlik makamını tamamen ele aldılar.

Yund (At) yılının baharında Irak'a doğru yola çıktılar. Sene 915H (1509M) yılı Safer ayında, Gazi Muhammed Kaşî⁷³ hem hükümdar olduğu hem de vezirlik yaptığı için, Yezd, Kaşan ve bazen Şiraz'ın yönetimi ona verildi. Ama çok geçmeden Mir Necm Gilani'nin ona karşı beslediği düşmanlık yüzünden katledildi.

Bu esnada, bir kaç gün içinde Abdal Bey, Kazvin, Soğuk Bulak, Rey ve Har valisi olan Dede Zülkadir'i görevden alıp onun eyaletini Zeynel Han Şamlu'ya bağışladı. Vezirlik makamında tek olarak aslen Şirazlı olan, baba tarafından Zeyd'in oğlu Dayi Sağır

⁷⁰Cihan Ara: غزنة (Gazne). Şarurluğa meşhur olan عنيزة (Enize) Arapları olabilir.

⁷¹Müşa'salar ile alakalı bkn. Gazi Nurullah, *Mecalis El Müminin*, 2. Cilt, s. 395. Ayrıca bkn. Seyyid Ahmet Kesrevi Tebrizi, *Tarih-i Pansedsale-i Huzestan*.

⁷²Cihan Ara'dan tamamlanmıştır.

⁷³*Ahsenü't Tavarih*: Gazi Muhammed Kaşî haksız yere kanlar döküp, her türlü fesada kalkıştı.- *Cihan Ara*: Gazi Ahmet'in çirkin amelleri ortaya çıktı ve Emir Necm onunla muhalefetliğe başladı.

Muhammet'in torunlarından ve anne tarafından Emir Şerif Curcanlı Allame'nin oğullarından olan Mir Taceddin Ali Esterabadi'nin oğlu Mir Murtaza'nın oğlu Seyyid Taceddin Ali'nin oğlu Mir Seyyid Şerifeddin Ali'ye teslim ettiler. Ondan sonra şahın ordusu Azerbaycan'a gelip bir kaç gün Tebriz'de kaldı. Lala Bey Şamlu'yu Divan Beyliği görevinden aldılar ve onun yerine önceden sofracı olan Muhammed Bey Ustaclu'yu görevlendirip ona Çayan Sultan ismini verdiler. Mir Necm-i Gilanî, Arnık'ın Hamene bölgesinde Akciğer iltihabı hastalığından vefat etti ve Mir Ahmet Hozanî onun yerine vekil oldu ve Mir Necm-i Sâni lakabını aldı, o yıl kışı Hoy'da geçirdiler.

Kış esnasında, Şirvanlıların saldırısı meydana geldi. Şeyh Şah Ferruh Yesar, Bigerd Kalesi'ne sığındı. Diğer Bakülü ve Şabiran'ın kale bekçileri şahın dergâhına geldiler. Bekçiler Babü'l-Ebva da denilen Derbent Kalesi'nde onlara karşı çıktılar. Şahın muzaffer ordusu oraya doğru hareket etti. Yar Ahmet Ağa, Muhammed Bey ve oranın kale bekçileri bir kaç gün sonra işin zorlaştığını görünce, sultanın tahtına doğru geri döndüler ve böylelikle o kale de fethedildi. Buranın idaresi Mansur Bey'e, fethedilen diğer Şirvan topraklarının idaresi ise Lala Bey'e verildi. Hazret-i Sultan Haydar'ın naşı Tabersaran'dan Darü'l-İrşad Erdebil'e nakledildi. Şahın ordusu bu defa da Karabağ'a gelip kışlağa yöneldiler ve koyun yılının baharında Irak'ın Harkan yaylasına doğru yürüdüler.

916H (1510M) yılında, Özbeklerin Kirman'a saldırdığı haberi geldi. O, Gazi İsa Sadr Yakubi'nin yeğeni Gazi Nur Allah Enesi'yi ve ikinci defa olarak Şeyhzade Lahici diye meşhur olan Şeyh Muheyyuddin Ahmet'i elçi olarak Şibe Han Özbek'in huzuruna gönderdi. Elçiler, Şibe Han'ı yaptığı tasallutlardan dolayı uyarıp vazgeçmeye davet ettiler. O da buna karşılık olarak son defa Emir Kemaleddin Hüseyin Abiverdi'yi şahın huzuruna gönderdi. Elçi de şahın huzurunda kibirlilik gösterdi. Bu hareket şaha ağır geldiğinden yaylaktan Horasan 'a doğru yöneldi. Damğan'a vardıklarında, Şibe Han'ın damadı Ahmet Sultan ve Esterabad valisi Hoca Ahmet Kenkarat kaçtılar. Ayrıca Horasan vilayetinin birçok beldesi Özbeklerden boşaltıldı. Bölge Divan-ı Ali darugalarına teslim edildi. Cennet mekân Nevvab-ı Hakani Meşhed'e uğrayıp mübarek Rezevi türbesini ziyaret ettikten sonra Serahs'a geçti. Şibe Han, Recep ayının sonunda, aynı zor yollardan geçip, Harat'tan Merv'e yöneldi. Dana Muhammed Afşar öldürücü ordusunun önünde hareket edip, Tahir Abat bölgesinden bir grup Özbek ile yüz yüze

geldiler ve onlara galip gelerek çevrelerini kuşattılar.⁷⁴ Bu olayın ardından şahın ordusu Merv'i kuşattı. Savaş esnasında kuşatmanın işe yaramadığını görünce, Çarşamba günü, Şaban ayının sekizinde şehrin etrafından çekilerek, şehre yarım saatlik bir mesafede olan Mahmudi Nehri'nin köprüsünden geçtiler. Perşembe günü orada durdular. İçlerinden güvenilir ve sohbeti hoş biri Şibe Han'ı azarlayan içerikle bir mektup yazıp gönderdi. Cuma sabahı Talhatan'a⁷⁵ doğru hareket ettiler. Emir Han lakabıyla bilinen Emir Bey Musullu'yu köprü'nün başında görevlendirip orda durmasını ve muhaliflerin başını görmeden savaşa girmemesini, onları görünce hemen şaha gelmesini istediler. Şibe Han bunlardan habersiz, 15,000 süvariyle kuşatmayı geçti. Emir Han'ın kaçması da zayıflık belirtisi olarak görülüp, Mahmudi Nehri'nin köprüsünden geçip, hemen şahın ordusuna doğru döndü. Böylelikle savaş başladı. Sabahtan güneş batana kadar çok zor bir çatışma meydana geldi. Şibe Han böyle bir durumda endişelenip, bir çıkış yolu düşünmek için kendisi 500 süvariyle bir viraneye sığındı. Dışarıda Sultan Tekelü ve diğer savaşçılar onlara saldırdılar. Özbekler parçalanarak öldürüldüler. Şibe Han o kargaşada el ayakaltında kalıp öldü. Muzaffer savaşçılar başını kesip, şaha götürdüler. Cennetmekân Nevvab sahaya çıkıp, Özbeklerin ölümlerine baktı. Özbeklerin tüm beyleri, Can Vefa Mirza ve Kanber Bey gibi hepsi yakalanıp öldürüldü. Şibe Han'ın veziri Sagerçi Hoca Mahmut, Şia mezhebine mensup olduğundan Merv şehrinin anahtarını şahın dergâhına yolladı. Böylelikle şahın merhametine uğrayarak, sarayın vezirlik makamına yükseldi. "Feth-i şah-ı din-penah" bu olayın tarihi oldu.⁷⁶

Fetihten sonra, şahın ihtişamlı ordusu Darüs's-Saltana Herat'a teşrif etti. Kışı orada geçirdiler. Orasının idaresi Lala Bey'e ve Merv'in idaresi de Dede Bey'e verildi. Herat'ın Şeyh-ül İslamı Mevlana Seyiduddin Taftazanî'nin oğlu Yahya'nın oğlu Seyfeddin Ahmet Sünni mezhebinde olduğu için öldürüldü. "Han Mirza" diye bilinen Mirza Sultan Mahmut Ebu Seyidi'nin oğlu Mirza Sultan Üveys, şahın hizmetine geldi ve saygıyla karşılandı ve kendi vilayeti olan Şadman'ı kuşatmaya gitti.

Sene 917H (1511M) Piçi (Maymun) yılında şahın büyük ordusu Maveräünnehr'i almak için harekete geçti. Meymene ve Faryab'a saldırıp, çadırlarını yıktılar, itaatleri altına aldılar. Özbeklerin hanları ve sultanları şahtan af dilemek için geldiler ve Vezir Hoca

⁷⁴ Dane Muhammed Özbeklerin birinin oku ile şahadet şerbetini içti. *Ahsenü't Tavarîh* s.54.

⁷⁵ *Ahsenü't Tavarîh*'te yoktur. *Cihan Ara*'da ise "تلخستان" (Talhistan) olarak yazılmıştır.

⁷⁶ Herat'ın fethi ile alakalı bkn. Mahmut Vasıfî, *Bedayü'l- Vekayi*, Moskova 1961, s. 57'den sonra.

Mahmud'u kendileri için aracı kıldılar. Amuye nehrinin geçilmemesini söyleyip Belh, Endhod, Şaburgan, Çiçektü, Meymene, Faryab, Morgab ve Garcistan'ı, Nevvab'ın kız kardeşi ile evli olan Bayram Bey Karamanlı'ya verildi. Şahın ordusu Horasan'dan Irak'a döndü.

O günlerde, Tekelülerden yaklaşık on beş bin kişi Rum'dan çıkmak için harekete geçmişler ve Rum Beyleriyle defalarca savaşmışlardı. Erzincan hududunda, bir kervana saldırıp, yaklaşık 500 kişiyi öldürdüler ve ondan sonra şahın dergâhına geldiler. Irak'ın Şehriyar şehrinde, onların beylerinin öldürülmesini emredip, geriye kalanları diğer beyler arasında bölüştürdü. O yıl kışı Kum'da geçirdiler.

Mazenderan hâkimleri Seyyid Abdulkerim ve Ağa Muhammed Ruzefzun şahın dergâhına gelip, orasının 30 bin tümen vergisini ödediler. Emir Seyyid Şerif vezirlikten istifa etti, imamların kutsal türbelerini ziyarete gitti. Vezirlik makamı da Yezd'in ibadetgahlarındahidayet edenlerinden sayılan Seyyid Abdalbaki Nimetullahi'ye havale edildi. Fetihleri kutlamak için, Mısır ve Şam hükümdarı Kansu'nun ve Rum şahı Sultan Bayezid başta olmak üzere etraftaki sultanların elçileri şahın dergâhına geldiler.

Aynı yılda, Osmanlı hükümdarı Sultan Selim, babası Sultan Bayezit ve kardeşlerine musallat olup, bazılarını ortadan kaldırdı ve kendisi tahta geçti. Ahmed'in oğlu Sultan Murat amcasından korkup, şahın dergâhına sığındı. Gurkanlı şahı Babur, şahın adamlarının yardımıyla, Maverâünnehr'i ele geçirdiği için, kışlakta devletten yolunu ayırdığı haberi hiç beklenmedik bir olaydı. Emir Necm Sani'yi onu cezalandırmaya görevlendirdiler. Bayram Bey Karamanlı ve diğer Horasan beyleri onu itaate almak için görevlendirildiler. Zilhicce ayının son günlerinde, Kum'dan Horasan 'a yöneldiler. Piçi(Maymun) yılından yaylağı Surlak ve Taht-ı Süleyman'da, kışlağı ise İsfahan'da geçirdiler.

Emir Necm, 918H (1512M) yılında, doğuya doğru hareket ederek Belh'e vardı. Yirmi gün orada kaldı. Herat'tan dönüşte Mir Muhammed Yusuf'u beraberinde getirmişti. Mirza Babur Şah'ın isteğiyle kuşatmaya gönderildi. Babur Şah, Recep ayında Turmuz yolundan geçerek, Demirli Kapı denilen ÇiçekBoğazı'na⁷⁷ geçip onun huzuruna geldi. Birbirlerine gösterdikleri saygılar, kutlamalar ve hediyelerden sonra Maverâünnehr'e gitti. Hâkim Ak Polat Sultan, direnmeğe gücü olmadığından, aman dileyerek teslim

⁷⁷Cihan Ara: تنگ حکچک (چکچک) (Tengek Hekçek)

oldu. Halkutu Bahadır Yurtiki⁷⁸ kalede savunmaya geçti ve bir grup Özbek ile beraber öldürüldü. Oradan Karşı'ya⁷⁹ gittiler. Orasının hâkimi Şeyhim Mirza onlara karşı direndi. Orasını zorla alıp katliam yaptılar. Yaklaşık on beş bin kişi öldürüldü. Aynı zamanda şair olan Mevlana Benayi de o sırada keskin kılıçların darbesiyle öldürüldü. Oradan göç edip Buhara'ya iki fersah mesafede kondular. Oradayken Şibe Han'ın oğlu Muhammed Timur ve Köçkuncü'nün oğlu Ebu Seyyid, Cani Bek Han ve Ubeyd yardım için Buhara'ya doğru geldikleri haberi geldi. Böylelikle, Bayram Bey Karamanlı'yı bir grup askerlerle onları karşılamaya gönderdi. Özbeklerin savunma gücü olmadığı için kendilerini Güçduvan'a attılar. Mir Necm bunu duyduğunda, diğer askerlerle orasını kuşatmaya gitti. Bir kaç gün o kalenin dibinde bekledi. Babur Şah ve vezir Hoca Mahmud o bölgenin özellikleri hakkında bilgi sahibi olduklarından Mir Necm'e orda kalmanın uygun olmayacağını söylediler ama o kabul etmedi. Ramazan ayının otuzunda, sabahleyin Cani Bek ve Ubeyd Sultan Buhara'dan Güçduvan'a doğru yöneldi. Güçduvan'daki beyler de onlara katılıp, savaşa giriştiler. Irak ordusunun garip bir şekilde gözleri karardı. Bayram Bey ilk vuruşma sırasında öldürüldü. Ondan sonra Mir Necm ve Emir Zeynülabidin Safevi katledildiler. Babur Şah da bu sırada kaçmayı fırsatı sayarak, Şadman bölgesine doğru yöneldi. Böylelikle Kızılbaş ordusu dağıldı.

Böylece Özbekler cesaretlendiler. Cani Bey Han, Zilkade ayının başlarında Herat'ı kuşatmaya giderek, Kehdistan⁸⁰ ovasına geldiler. Onun arkasından Ubeyd gelip Sağ Selman'a⁸¹ yerleşti. Kuşatma emri iki ay sürdü. Bu ürkütücü haber İsfahan'da şahın kulağına geldi. Horasan'a saldırmaya karar verdi. 919H (1513M) Tahagu (Tavuk) yılında Özbekler Herat'ın kuşatmasından vazgeçtiler. Cani Bey Ceyhun'dan geçerek kendi bölgesine gittiler. Ama Muhammed Timur o yakınlarda nehirden geçip, Murgap yakınlarında Ubeyd'e katıldı ve beraber Meşhed-i Mukaddes'e gittiler. Merv'den Esferayin'e kadar olan yerleri ellerine geçirdiler. Herat'ta erzak azaldığı için, Lala Bey ve Ahmet Sultan Sufi Oğlu Ustaclu kalmayı uygun görmeyip, Sistan ve Tebes yolundan Irak'a geldiler. Heratlılardan⁸² Hoca Ebul Vefa ve başkaları gibi, bu haberi Timur

⁷⁸ Cihan Ara: یوز پلنگی (Yuz Pelengi)

⁷⁹ Bu ordu çekmeyle ilgili daha detaylı olarak bkn. *Bedaye'ül Vekaye*, 1. Cilt, s. 156.

⁸⁰ Asıl metinde كهدهستان (Kehdesteran). Herat'ın meşhur bu bölgeleri hakkında daha detaylı olarak bkn. *Ahsenü't Tavarih* 1. Cilt ve Maksed'ül İkbal-i Sultaniye.

⁸¹ Asıl metinde بیقلمان (Biglaman)dır.

⁸² Cihan Ara: متعصبان اهل هرات (Herat'ın mütaassıb halkı).

Sultan'a gönderip, onu oraya davet ettiler. O da oraya koşarak, Cihan Ara Bağ'na⁸³ geldi. Herat'ın Sunnileri isyan başlatıp Şia'dan olan pek çok kişiyi öldürdüler. Sonunda Emir Muhammed Mir Yusuf'un tedbiriyle birdenbire kargaşa yatıştı.

O taraftan, şahın ordusu Herat'a yöneldiler. Soğuk Bulak'ın Sarıkamış bölgesine vardıklarında, beylerbeylik makamı Mir Abdalbaki Nimetüllahi'ye bağışlanıp, Şeyhsiz Sultan diye adlandırıldı. Bu esnada, Seyyid Şerif, kutsal türbesinin ziyaretinden dönüp Fars'agitti. Ona güzel hediyeler göndererek başvezirliği bahsettiler ve iki büyük arasındaki soğuk rüzgârı Mir Abdalbaki'nin kızını Mir Seyyid Şerif'in nikâhına geçirerek aradan kaldırdılar. Böylelikle 920H (1514M) yılı, Zilkade ayında Mir Şerif'in bu evlilikten bir kızı oldu.

Sonunda şahın ordusu Horasan'a doğru hareket edip Bestam'ın Kalpuş yaylasına vardılar. Şiraz valisi Sultan Halil'i ordunun öncüsü olarak gönderdiler. Meşhur Ubeyd Özbek, Meşhed'den, Şirşotor yolundan, Çarcuy geçidinden geçerek Buhara'ya gitti. Orasının bazı büyüklerini de beraberinde götürdü. Herat'ın büyüklerinden olan Timur Sultan da, Sima Mir Muhammed Yusuf'u göç etmeye zorlayıp kendisi Samerkant'a kaçtı. O günlerde, o diyarın bağımsız bir hükümdarı yoktu. Sultan Hüseyin Mirza zamanında biraz itibar kazanan, Şibe Han zamanında da biraz da olsa makamını büyüten, Muhammed Timur'un zaafı döneminde müşavirlik yapan Ebulkasım, bu kargaşadan istifade ederek hükümdar olmak istedi. Etraftakilerin çoğunu kendisiyle müttefik ederek bir fitne başlattı. Kendisi bir kaç gün Herat'ı kuşattı. Fuşenc hâkimliğine aday olan Piri Sultan bölgeye varınca onun fitnesi yatıştı. Şahın ordusu Kalpuş'tan Radekan ovasına gitti. Dede Bey'i, Merv'i bırakıp kaçtığı için, diğerlerine ibret olsun diye, kadın elbisesi giydirip, bir eşeğe bindirerek ordunun içinde gezdirdiler. Herat'taki mal Zeynel Han Şamlu'ya, Belh ve ona bağlı bölgeler de Dev Sultan diye adlandırılan, Ali Bey Rumlu'ya ve Kayın, Emir Han Rumlu'ya verildi. Şahın ordusu Baba Haki yaylasına doğru yol aldı. Şahruh Sultan Afşar'ı o diyarın Kandihar ve Gernsir şehirlerini almaya gönderdiler. Ama onlar oranın valisi Şuca Bey ile barıştılar. O da bu sebepten dolayı şaha armağanlar gönderdi. Kışlağı İsfahan'da geçirdiler. Mir Abdalbaki, Çayan Sultan Ustaclu ve Cuha Sultan diye adlandırılan Bahşi Bey Tekelü,

⁸³ *Ahsenü't Tavarikh*: باغ مراد (Bağ-ı Murad)

Nisa'da⁸⁴ Sultan Hüseyin Mirza'nın oğlu Eb-ül Muhsin Mirza'nın oğlu, Baykara'nın oğlu Sultan Muhammed'i tahtından düşüren Rahman Kulu'nun ortadan kaldırılması için gönderildiler. Onlar da görevi yerine getirerek İsfahan kışlağında şahın dergâhına geldiler. Aynı senenin Zilhicce ayının yirmi altısında Nevvab-ı Kâmyab Şah Tahmasp Allah'ın gölgesi altında mutlu ve mesut olsun, doğumu gerçekleştirdi.

920H (1514M) İt (Köpek) yılında, Rum şahı Sultan Bayezid Osmanlı'nın oğlu Sultan Selim, babasını ortadan kaldırıp, tahta oturduktan biraz sonra Azerbaycan'a doğru yöneldi. Böylelikle Azerbaycan sınırına geldi. Bu haber İsfahan'da şahın kulağına gidince, zararı önlemek için hemen Azerbaycan'a geldiler. Onlar vardıklarında Diyarbekir ordusu Han Muhammed Ustaclu ile beraber geldiler. Hoy'un Çaldıran bölgesinde iki taraf arasında bir savaş gerçekleşti. O savaşta Durmuş Han Şamlu ile diğer beyler arasında biraz gururlarından dolayı⁸⁵ -bu tıpkı Huneyn muharebesinde Müslümanlar arasında ortaya çıkan gurur ve kibirlilik hali gibiydi- Kızılbaş ordusu nazara geldi. Mir Abdalbaki, Mir Seyyid Şerif, Seyyid Muhammed Kemune, Han Muhammed Ustaclu, Saru Pire Ustaclu, Lala Bey, Sultan Ali Mirza Afşar ve Şireçi olan Pir Ömer Bey Çavuşlu şehadet şerbetini içtiler. Cennet mekân Nevvab ordusunun bu yenilgisine rağmen -öyle ki ne meymene kaldı ne meysere- ama kendisi bizzat savaşın içindeydi. Osmanlıların ordusunun merkezine saldırıp yok etmeye çalıştı. Onların savaş şekli şöyleydi; at arabaları birbirine zincirlerle bağlayarak ordularının etrafını çevreliyorlar, topları da bunların arkasına diziyorlar ve atış yapıyorlardı. Nevvab-ı Haydari bu duruma aldırmayarak, cesaretle gidip önce Ömer ve Abdud gibi cesur biri olan Malkoçoğlu'nu başından göğsüne kadar kılıçla yarı. At arabalarına varıp kılıçla zincirlerini kırdı ve yeniçerilerden kalabalık bir grubu paramparça etti. Bu esnada bütün kızılbaş askerlerinin savaş meydanından kaçtığını öğrendi. Öyle ki ne ordunun sol cenahı ve ne de sağ cenahı kalmıştı. O kargaşada akıbet Tanrı'nın eli çevik bahadiri ister istemez tutarak -ondan sonra ne yaptılarsa boştu- geri çekildi ve o tehlikeden sağlıklı kurtulup, Dercezin'e kadar gittiler. Sultan Selim de arkadan gelip Tebriz'e girdi. Ondan öteye artık cüret edemeyerek Rum'a geri döndü. Bu arada şahın ordusundan geri kalan bazı Kızılbaşları da beraberinde götürdü. Hatta bu fakirin(Abdi Bey) ana cediti olan, o

⁸⁴ *Cihan Ara*: (سناباد) Senabad'da fitne yaratma idia etmişlerdi. Görünüşte (سناباد) Senabad katibin yanlısıdır ve doğrusu Nisa'dır.

⁸⁵ Savaş önceki gece Kızılbaşlar beyleri arasında geçen müzakireler hakkında bkn. *Ahsentü't Tevarih*, s. 189-200. *Hülasetü't Tevarih*, s. 130. Şah İsmail konusunda o hassas anlarda ki ne meymene kalmıştı ne meysere, "kendisi bıldırcın avlamaya gitmişti." *Cihan Ara*, s. 277.

sıralarda kutsal Safevi devletinin veziri, kendi ailesini korumaya Erdebil'den Tebriz payitahtına gelen, Hoca İmadeddin Ali Şirazi'nin oğlu Hoca Nizamuddin Muhammed'i de esir alarak beraberlerinde götürdüler. Evlatları bir kişiyi onun akıbetini öğrenmek için arkasından gönderdiler. Bir kaç sene sonra gönderdikleri kişi hiç haber alamadan döndü. Dürüstlük ve salahiyyetli biri olarak tanınan, o yaşlı Şii'nin nerede kaldığı hiçbir zaman bilinemedi.

Sonunda Selim, Rum'un Amasya şehrine gitti. Şah da kışlağı Tebriz payitahtında geçirdi. Beylerbeyilik makamı Çayan Sultan Ustaclu'ya ve Divan-i A'lâ Nezareti Mirza Şah Hüseyin İsfahanî'ye verildi. Hoşlu Melek [Bey]⁸⁶ şaha yakınlaşıp, valilerinden oldu ve vezirlik makamı da, Seyyid Abdullah Lale-i Tebrizî'ye bahşedildi. Çok geçmeden Şia mezhebinde olup olmadığına dair bir şüphe Mir Cemaleddin Muhammed Şirengi Esterabadi olmasına karar verildi.

Aynı yıl Herat'ta tahıl kıtlığı yaşandı. Özbekler de oraya saldırdılar. Tıpkı ebced hesabıyla “فضایل”(Fezail) ile beraber olan 921H (1515M) Tonguz (Domuz) yılında şahın ordusu Ucan'a gelip, oradan da kutsal Safevi toprağı sayılan Erdebil'e gittiler. Ondan sonra dönüp, Sehend yaylasına teşrif ettiler. Kain valisi Emir Han, şahın dergâhına gelip Horasan'ın durumunu ve Özbeklerin saldırısını anlattı. Bu durumla beraber [Dev⁸⁷] Sultan da Belh'ten dergâha gelip aynı olayları şaha arz ettiler. Bu nedenden dolayı Horasan'ın tüm saltanatı, Amuderya'dan Irak'ın Simnan sınırına kadar Allah'ın gölgesi altında kutsal şah Nevvab-ı Kâmyab'a havale edildi. Emir Han Musullu'yu o hazretin lalası olarak seçtiler ve Mir Yusufun oğlu, Mir Muhammed'i de veziri yaptılar. Bir gurup emirlerden Mir Han'ın tabisi olarak Horasan'a gönderdiler. Şah Tebriz'de kışlağı geçirdi ve bu yılda:

Rum şahı Selim Osmanlı, Zülkadirli beyi Alauddevle'yi öldürdü ve aynı yılda ben (Abdi Bey) Recep ayının 9'unda doğdum.

922H (1516M) Sıçgan (Fare) yılında yaylağı Sehend ve kışlağı da Tebriz'de geçirdiler. Cuma Safer ayının onunda, yılın başlarında, Nevruz'dan daha 3 gün geçe, Sufi Haliliya'nin oymağından Hanbigi Hanım Musullu'dan Elkas Mirza dünyaya geldi. 923H (1517M) Od (Ateş) yılında yaylağı Surlak ve Kışlağı da Nahcivan'da geçirildi. Sam

⁸⁶Cihan Ara ve Ahsenü't Tevarih'ten kıyaslanarak düzenlenmiştir.

⁸⁷Cihan Ara ve Ahsenü't Tevarih'ten kıyaslanarak eklenmiştir.

Mirza ve Behram Mirza da bu yıl içinde doğdular. Şirvan şahı, Şeyh Şah itaatini ilan ettiği için, Mir Cemaleddin Muhammet Sadr ve Mirza Şah Hüseyin ondan emin olmak için Şirvan'a gittiler ve onun içine düşen korkuyu bertaraf etmek için, başına bir iş gelmeyeceğine dair yemin edip geri döndüler.

924H(1518M) Bars(Kaplan) yılında, Surlak yaylasına gittiler. Oradan Talvar ırmağında balık tutmaya meşgul oldular. Oradan Mirza Şah Hüseyin ile beraber tüm el obasını Kum'a gönderdiler. Şahın ordusu böyle avlayarak, Bistun ve Çemçemal⁸⁸ etrafına geldiler. Oradan geri dönüp, Kum kışlağına doğru hareket ettiler.

Mazenderan valileri devlete ödeyecekleri verginin ödemesini ihmal edince, Durmuş Han ve Zeynel Han Şamlu, onları cezalandırmak için o tarafa yöneldiler. Zilhicce ayının 7'sinde Hisar-ı Evlad ve Kelis'i kuşattılar. On birinde Kelis'i fethettiler. Ağa Muhammed Evlad kalesini teslim etti. Nihayet Mazenderan da alındı. Mazenderan, Rustemdar ve Hezar Cerip valileri, şahın dergâhına gelip, cezalarını ödeyerek affedildiler.

925H (1519M) Tavuşgan (Tavşan) yılında kışlağı Tebriz'de geçirdiler. Karkiya Sultan Ahmet, Lahican'dan şahın dergâhına geldi de şahın sonsuz iltifatına mazhar oldu. O esnada, şaha, Gilan Biye Pes valisi Emire Dobac'ın isyanı arz edildi. Durmuş Han Şamlu ve Zeynel Han Şamlu, Rustemdar ve Mazenderan komutanları ve Karkiya Sultan Ahmet ile beraber, onun isyanını bastırmaya karar verdiler. O da Karkiya'dan yardım istedi. Divane diye bilinen Mevlana Abdullah ve Halife Seyyidi Ali'yi dergâha yolladı. Karkiya onun suçunun bağışlanmasını istedi ve isteği kabul olundu. Karkiya, ona dergâha gelmezse kendini affettiremez diye bir mektup yazdı. Emire Dobac, Karkiya'nın yazdığına göre, Hamedan ovasında el öpmeye geldi ve böylelikle Muzaffer Sultan lakabı verildi. Mehd-i Ulya Haneş Bigem'i onunla nişanladılar.

926H (1520M) Luy (Balık) yılında, yakınlardan sayılan, hekim Mevlana Sadreddin Ali Şirazi'nin⁸⁹ oğlu Mevlana Alâeddin Ahmet, Kaşan'da, kışlaktan İsfahan'a gittiğinde göğüs iltihabı hastalığına yakalanıp, vefat etti.

Şiraz valisi, Sultan Halil Zülkadir emirlere karşı geldiği için, Kör Süleyman'ı, onun başını görevi başındayken kesip, şahın dergâhına getirmesi için yolladılar.⁹⁰ Şiraz

⁸⁸ Asıl metinde (چمچال) Çemçal'dır. Lesterenj, *Serzeminhay-i Hilafet-i Şergi*, çeviri: Mahmut İrfan, Bungah-i Tercüme ve Neşr-i Kitab yayınları, s. 208.

⁸⁹ Alaeddin Muhammed Tabip ... İsfahan vilayetinin içinde olan Belhar evinde vefat etti. *Hebibü's-Siyer*, 3. Cilt, s. 561.

eyaleti ve Zülkadir ordusu da, önceden korçubaşılık yapan ve asıl adı İzzeddin olan Ali Sultan Çiçeklü Zukadir'e verildi.

İsfahan'da, Rumşahı Sultan Selim Osmanlı'nın vefatı şahın kulağına geldi. Bu olayın tarihi “Zeval-ı Hüdâvendigâr ” oldu. Nevvab-ı cennet mekân, Horasan'da bir kargaşa vukua gelirse Emir Han'ın yardımına gitmeleri için Durmuş Han ve Zeynel Han'ı Firuz Kuh yaylasına gönderdi.

Sene 927H(1521M) Yılan yılında, Dev Sultan Rumlu Gürcistan'a gönderildi. Oranın valileri, Levent, Gorgore ve Davud, şaha layık hediyeler ve armağanlarla dergâha sığındılar. Dev Sultan, beylerden Çirkin Hasan Tekelü'yü bazı suçlar işlediği için tutuklayıp öldürdü.

Mazenderan, Rustemdar ve Hezar Cerib valileri de kendi vergilerini tam ödeyerek hepsi kendi memleketlerine gittiler. Sadece Ağa Muhammed Ruzefzun kaçıp Mazenderan'a sığındı. Cuha Sultan onu yakalamaya görevlendirildi ve Mazenderan'da yakalayıp Felek İştibah dergâhına getirdi.

O yılda, Ubeyd Özbek, Cemaziyelahir ayının on dokuzu Pazar günü, Herat'ı kuşatmaya geldi. Recep ayının ikisinde Cuma günü Maverunnehr'e döndü. Emir Han Musullu Recep ayının altısında, hem vezir hem de vali olan Mir Muhammed Mir Yusuf'u Babur Şah ile birlik olma iftirasıyla öldürdü. Emir Han'ın muhafızı olan Şahkulu, bu haberi Şaban ayının başlarında şaha vererek onun kızgınlığına sebep oldu. Bu nedenden dolayı, Emir Han ve Nevvab-ı Kâmyab 'ı dergâha çağırdı ve onların yerine Sam Mirza ve Durmuş Han Şamlu'yu Herat'a gönderdiler.

928H (1522M) Yund (At) yılında, Şirvan valisi Şeyh Şah'ın oğlu Sultan Halil şahın dergâhına geldi. Bu yılda Muzaffer Sultan diye bilinen Emir Dobac Gilani'nin nişanlısı Haneş Bigem'i, onun evine gönderdiler. Nevvab-ı Kâmyab⁹¹, Emir Han Lala ile beraber Herat'tan teşrif ettiler. Bir süre sonra Emir Han vefat etti. Nevvab-ı Kâmyab'ın lalalığına Mirza Şah Hüseyin seçildi. Emir Han'ın ordusu ve eyaleti mühürdar olan kardeşi, İbrahim Sultan'a verildi ve İbrahim Han lakabını aldı.

⁹⁰Cihan Ara: Olaylardan “حیف از سلطان خلیل” (Hayıf Sultan Halil'den) tarihi ile beraberdir. Kızılbaşlar geleneklerinden saf bilgi veren bu olayın detaylarıyla alakalı bkn. *Ahsenü't Tevarih*, s.199.

⁹¹Şah Tahmasb.

929H (1523M) Koy (Koyun) yılında, baş seyis olan Rikabdarbaşı Şahkulu Helvacı Oğlu Arapgırlu valilik makamına ulaştı⁹² ve o vilayette beylik iddiasında bulunan Mirza Şah Hüseyin'i öldürüp⁹³ kaçtı. "Mirza Şah Hüseyin İsfahani" onun ölüm tarihiydi. Öyle ki çok geçmeden Rikabdarbaşı Şahkulu'yu tutuklayıp, cezasını verdiler. Mirza Şah Hüseyin'i ölümünden sonra görevi, önceden Mirza Şah Hüseyin'in naibi olan Hoca Celaluddin Muhammed Handmir Tebrizi'ye havale edildi.

Aynı yılda, Çayan Sultan Ustaclu doğal ölümle vefat etti. Oğlu Bayezid Bey'i Bayezid Sultan adlandırıp babasının yerinde oturtular.

930H(1524M) Piçi(Maymun) yılında⁹⁴, şahın ordusu Nahcivan kışlağından çıkıp, av avlamak⁹⁵ için Şeki'ye doğru yola çıktı. Döndüklerinde yaylağı Gök Tepe ve Sebelan'da geçirdiler. Şeyh Şah Şirvani tekrar hizmet için dergâha gelip mutlu bir şekilde döndü. Şahın ordusu da oradan Erdebil'e gidip, kutsal büyük şeyhlerini ziyaret ederek Serab'a doğru yöneldiler. Sayın'ın tehlikeli geçitleri şahın ordusuyla doldu. Orada Çayan Sultan'ın oğlu Bayezid Sultan vefat etti ve emirlik görevi tek başına Dev Sultan Rumlu'ya verildi.

Aynı zamanda, Nevvab cennet mekânın mizacı bozuldu ve ilaç ve tedavi hiçbir fayda sağlamadı. Kutsal ruhu cisminden koparak kutsal âleme doğru uçtu⁹⁶ ve mekânı yüce mübarek ruhlarla bir oldu. Mevlala Hasan Dikbend-i Eberkuhi şöyle dedi:

اسكنه الله فردیس الجنان و افاض علیه شایب الرحمة و الغفران و نعم ما.

(Allah onu cennet ile ödüllendirdi ve ona merhamet edip, sağanağa karşı koruyarak, bağışladı.)

Tarih

شاه عالم پناه اسماعیل تا شده مهر در نقاب شده

Şah-i Âlem Penah İsmail vefat edince, ay perdenin arkasına girdi.

رفت خورشید و "ظل" شدش تاریخ⁹⁷ سایه تاریخ آفتاب شده⁹⁸

⁹² *Cihan Ârâ*: Rikabdarların başçısından sonra valilik makamına ulaştı.

⁹³ Onun naşını Meşhed-i Mukaddas-i Kazemiye'ye naklettiler. *Cihan Ara*, s.280.

⁹⁴ *Cihan Ara*'dan o yılın nevrunda, Cuma günü Cemazielevvel ayının 5'i belli oluyor.

⁹⁵ *Cihan Ara*: At avlaması diye geçiyor.

⁹⁶ *Cihan Ara*'da onun tam ölüm tarihi, "Pazartesi sabahı Recep ayının 19'u" diye, gelmiştir. Yani ilkbaharın üçüncü ayının ilk yarısının sonları.

⁹⁷ *Cihan Ara*'da başka iki madde tarih gelmiştir. Biri "طاب مضجعه" (Tab Mezace) ve diğeri "خسرو دین" (Hüsrev-i Din).

Güneş gitti ve "Zıll" tarih oldu. Gölge, güneşin tarihi oldu.

Nevvab-ı Kâmyab, göklerin efendisi, her zaman muzaffer, kutsal dergâhın efendisi, Allah tarafından seçilmiş, sultanların seyyidi, Mevlaların şahı, su ve toprağın özü, Allah'ın yeryüzünde gölgesi, Kur'an'ın sahibi, İmam Zaman'ın yardımcısı, Allah tarafı beğenilen ve yardım edilen, A'lâ Hazret şahı Allah'ın gölgesi Şah İsmail Haydari El Cüneydi'nin oğlu Abu Muzaffer Şah Tahmasb Safevi Musevi Hüseyin-i El Alevi, Allah onun mülkünü genişletsin ve Sultanlığını tüm âleme yaysın ve mahluka karşı adalet, ihsan ve merhametle davransın.

930H (1524M) yılı Recep ayının 19'unda, saltanat ve şahlık tahtına oturdu. Bu olay ebcet rakamlarının hesaplamasıyla "آخر الزمان"(Ahirüzzaman) tarihini gösterdi. Bu yüzden ahirüzzaman saltanatı da o A'lâ Hazret'e mahsustur. Hz. Muhammed'in dininin yayılması ve On İki İmam'ın mezhebinin ilerlemesi o A'lâ Hazret'in saltanatı zamanında öyle bir mertebeye ulaştı ki, zamanın gereği olarak işin sahibi, zuhur bayrağını kaldırdı. "اللهم ارزقنا طلعتة الرشيدة و غرته الحميد" (Allah bize onun ulu cemalini ve parlak beğenilen alnını bize gösterson).

Gizli kalmasın ki, saltanat tahtı şahın sonsuz devletine kaldığı için, o Süleyman Şan'ın lalalığı Dev Sultan Rumlu'ya intikal etti ve Çayan Sultan'ın kardeşi, Köpek Sultan diye bilinen Mustafa Sultan Ustaclu, kardeşinin yerine valiliğe geçti ve beylerbeylikte Dev Sultan'ın ortağı oldu. Mirza Şah Hüseyin'in yerine orasının nüfuzlu seyyidlerinden olan ve ilimde, bilimde, yazı yazmakta, vezirliğin adet ve geleneklerinde ve Divan sahibi olarak da eşi benzeri olmayan Seyyid Gazi Cihan-ul Hasani el-Kazvinî geçti. Hoca Celaledin Muhammed Tebrizi, yaptığı hoş olmayan şeylerden dolayı suçlandı. Onun sahtekârlıkları ve tasarrufları daha görevde iken Mir Seyyid Şehristani'nin iş gelmesiyle beraber Müstevfü'l-Memalik Mevlana Şemseddin tarafından keşf edildi. Birçok defterler ve nüshalar toplandı. Onların hepsini elinden aldı. Sonunda şahın ordusundayken Nevvab'ın isteğiyle adaleti yerine getirmek için yakıldılar. Heyrani Hemedani'nin bir şiri tam da bu durumu anlatmaktadır:

⁹⁸ *Âlem Ârâ-yi Safevi*'de İsmail'in ölümü hakkında böyle söylemektedir: "O rüyasında ölümünün yaklaştığını biliyordu." (neşr. Yadullah Şükrü) Bunyad-i Ferheng yayınları, 1350/1971, s.598.

Beyit

گرفتم خانه در کوی بلا بر من گرفت آتش کسی کاو خانه در کوی بلا گیرد چنین گیرد

Bela yağın yerde bir ev aldım ateşe düştüm, böyle bir yerde ev alanın hali böyle olur.

Mevlana Edhem Münşi Hiyarci Kazvini de fitne yarattığı ihtimalinden dolayı katledildi. Gazi Cihan Kazvini ve Muhammed Sadr Esterabadi arasından bir husumet olduğu için Şaban ayında, Mir Kavamuddin Hüseyin Nakib İsfahani'yi vezirlik makamına ortak ettiler. Kışlağı Tebriz'de geçirdiler. Cuha Sultan Tekelü'yü da İsfahan eyaletine vali olarak atadılar ve kendisini oraya gönderdiler.

931H (1525M) Tohaguy (Tavuk) yılında, şahın ordusu Ucan ve Sehend yaylasına gittiler. Orada yiyip, içip hoş vakit geçirdiler. Özbeklerin Horasan'a geldiklerinin haberi geldi. Bu sebepten dolayı şahın ordusu o taraf doğru yöneldi ve Tebriz'in Ali Han Bağ'na geldiler. Sonunda ileri gitmekten vazgeçtiler. Beylerbeyilik makamında Köpek Sultan'dan daha kıdemli olan Dev Sultan Rumlu, Özbekleri ortadan kaldırmayı öncelikli tedbir sayıp işi üzerine aldı. Padişahın ordusundan ayrılarak yoluna devam etti. Irak ve Fars'ın valileri Lar yaylasının sınırında ona katıldılar. İsfahan valisi Cuha Sultan Tekelü, Şiraz valisi Ali Sultan Zülkadir, Hemedan valisi Karaca Sultan Tekelü ve Meşhed'in valisi Burun Sultan Tekelü bahsedilen yaylada onun yanına toplandılar ve Köpek Sultan ve Ustaclu taifesinin gücünü kırıp bertaraf etmeyi önerdiler.⁹⁹ Birlikte karar alıp Horasan'a gitmek yerine dergâha yöneldiler. Bu haber şahın kulağına gitti. Köpek Sultan bu kargaşayı sakince yatıştırmak istedi¹⁰⁰ ve şaha olan saygısını gelip göstermek için, Türkmen Kendi (köy) Germ Rud'a geldi ve şahın ayağını öptü. Şahın ordusu Tebriz'in dışında Çerendab ovasına yerleşmişti. Beyler de gelip devletin ayağını öpmekle şereflendiler. Aynı gün fitnenin defedilmesi bahanesiyle Karınca Bey Hacı Fakihlü Ustaclu ve Narin Bey Kaçar'ı katlettiler. Gazi Cihan Bey'i de tutuklayarak Luri Kalesi'ne gönderdiler. Onun görevini de Dev Sultan'ın akrabalarından olan Mir Cafer Savcı'ya verdiler. Köpek Sultan durumu böyle görünce kendi memleketine gitti. Cuha Sultan onun yerine hükümlere mühür bastı. Dev Sultan'ı Beylerbeyi ve Cuha Sultan'ı Rüknu's-Saltana olarak yazmaya başladılar.

⁹⁹ Bu olayın detayları için bkn. *Ahsenü't Tavarîh*, s. 245-246.

¹⁰⁰ Köpek Sultan kendi yakınlarıyla danışdı. Karınca Bey, Dev Sultan nankör ve vefasız biridir... iyisi budur ki ... ona karşı savaş açalım. Köpek Sultan bu sözü kabul etmeyip, biz ikimiz de şahın hizmetçisiyiz... birbirimizle savaşmayız dedi. *Ahsenü't Tavarîh*, s. 247.

Aynı yıl içinde Mir Cemaleddin Sadr ve Mir Mühsin Rezevi Kalemî vefat ettiler. "ادْخُلُوْهَا بِسَلَامٍ اَمِيْنٍ" (Emin olarak, selâm ile oraya(cennete) girin)¹⁰¹ vefatlarının tarihidir.

Ay yıl içinde Sam Mirza'nın lalası olan Durmuş Han Şamlu Herat'ta vefat etti. Yerine kardeşi Ubeyd Bey Şamlu'nun oğlu Hüseyin Han'ı geçirdiler. Bu Hüseyin Han da Allah'ın gölgesi Nevvab Şah'ın halasının oğluydu.

Ayrıca Şiraz'ın valisi Ali Sultan Zülkadir de Tebriz'de vefat etti. Ordusu ve eyaletine yeğeni Murat Sultan talipti ama ona verilmeyip Hamza Sultan Camışlu Zülkadir'e verildi.

932H (1526M) İt (Köpek) yılında, yokluğunda eyaleti elinden alınan Köpek Sultan Ustaclu, Recep ayının başlarında Rumlu ve Tekelü'yü öldürmek amacıyla Halhal yolundan Sultaniye'ye geldi. Ustaclu valilerinden bazıları, Han Muhammed'in oğlu Kılıç Han, Saru Pire Korçubaşı'nın kardeşi Menteşe Bey Şeyhler ve Korçubaşı Bedr Bey gibileri de ona katıldılar ve şahın ordusuna doğru hareket ettiler. Şaban ayının 14'ü Cumartesi öğle vaktinde Seksen Çift denilen yerde Türkler buraya "Seksencik"¹⁰² derler sultanlar savaşı meydana geldi. O esnada, Karaca Sultan Tekelü Hemedan'dan yetişti. Gelir gelmez de Ustaclular tarafından öldürüldü. Burun Sultan Tekelü de öldürüldü. Ama büyük korçular ile Rumlu ve Tekelü'nün beyleri epey mücadele ettiler. Ustaclu beyleri nihayet yenildi ve Ebher'e kaçtılar. Orada Tekelü akıncıları onlara yetişti. Güç bela Tarım'a gidip Biye Pes valisi Muzaffer Sultan Gilekî'ye katıldılar. Han Muhammed'in yeğeni olan Kara Han Ustaclu'nun oğlu Abdullah Han ile Luri Kalesinden kurtulup, Kazvin'e giden Gazi Cihan-ul Hasani, Rumlu ve Tekelülara karşı çıktıklarını ifade ettiler. Kirman valisi Ahmet Sultan Sufi Oğlu Ustaclu da onlara katıldı. Sonra herkes dağıldı. Gazi Cihan Gilan'a, Abdullah Han ve Ahmed Sultan Sufi Oğlu Ustaclu Reyve Har'a¹⁰³ gittiler. Yine ikinci defa olarak Hazar şehrinde Ustaclu ve o iki taife arasında büyük bir savaş gerçekleşti. Birçok piyade de Gilan'dan beraberlerinde getirmişlerdi. Gilanlılara ve Ustaclular çok büyük bir yenilgiye uğradılar. Öyle ki başlarından Kazvin'de bir minare yapıldı. Onlar Reşt'e ve şahın ordusu Kazvin'e gitti. İlk kışlağı da Kazvin'de geçirdiler.

¹⁰¹ Hicr suresi, 46. Ayet.

¹⁰² *Cihan Ârâ*: سینجوك (Sincuk).

¹⁰³ Asıl metinde, خوارزم (Harezmi) yazılmıştır. Abdullah Han ve Ahmet Sultan Rey ve Har'a gittiler. *Cihan Ârâ*, s.283.

933H (1527M) Tonguz (Domuz) yılında, Özbekler Herat'ı kuşattılar. Şahın ordusu Horasan'dan Soğuk Bulağ'a kadar yol aldılar. Ustaclu valileri Gilan'ın Reşt şehrinden Erdebil'e doğru harekete geçtiler. Oranın valisi Badencan Bey Rumlu onlarla savaşmaya çıktı. Şia ve Sünniler birbiriyle karşılaştığında Badencan'ın yanında kaç kişi olduğu belli oldu. Bir saat içinde Rumlu'yu tarumar ettiler. Badencan Sultan, Köpek Sultan'ın habercisi Ahmet Ağa Çavuşlu'nun eliyle katledildi. Erdebil'de bunu yaptıktan sonra Dev Sultan'ın ordusunun bulunduğu Çukur Sa'd'a yöneldiler. Burası aynı zamanda Rumluların çoğunlukla yerleştiği yerd. Dev Sultan ve Cuha Sultan, bu haberi duyduklarında Horasan'a gitmekten vazgeçtiler ve Cuma günü Ramazan ayının 8'inde Soğuk Bulak'ın Çimen Mahur bölgesine akın edip Azerbaycan'a gittiler. 29 Ramazan'da Cuma günü Nahcivan'ın beldesi olan Arpa Çayı'na¹⁰⁴ varıp büyük bir savaş yaptılar. Ustaclular yenildi ve Köpek Sultan öldürüldü. Şahın dergâhından kovulan ve Ustaclu taifesine katılan Hamza Hacılı Eşik Ağası Türkmen'in habercisi, Derviş Bey ve Bayram Bey Karamanlu'nun oğlu Muhammedi Bey yakalanıp katledildiler. Şahın ordusu da Soğuk Bulak'dan, Sultaniye'ye teşrif ettiler ve Sultaniye'nin Çemen'inde diğerlerinin de gelmesi için durup beklediler. Ondan sonra Güzel Dere'ye gittiler ve orada, Perşembe günü Şevval ayının 26'sında, Cuha Sultan'ın eliyle, Dev Sultan öldürüldü ve ordusu kendi hizmetkârlarından Süleyman Bey Rumlu'ya verilip ona Sultan Süleyman lakabı verildi. Cuha Sultan da vekâlet görevini tek başına üstlendi. Bundan sonra onu Beylerbeyi diye yazmaya başladılar. Kışlak olarak Kazvin seçildi.

Aynı yıl içinde, Ahi Sultan Tekelü ve Emri Sultan Şamlu, Bestam'da, Ubeyd Özbek ile yapılan savaşta öldürüldüler. Kazvin hâkimi olan Ahi Sultan'ın yerine Cuha Sultan'ın hizmetkarlarından olan Muhammed Bey Şerefeddin Oğlu Tekelü geçti ve ona Muhammed Sultan unvanı verildi.

934H (1528M) Sıçgan (Fare) yılında, ordu Harakan yaylasına gitti. Esterabad valisi Zeynel Han Şamlu, Sebzevar valisi Çekirge Sultan ve Save valisi Mustafa Sultan Afşar'ın Şaban ayının 21'inde, Pazar günü, Zeyneş Bahadır Özbek ile Firuz Kuh'ta savaştıkları ve her üç valinin de katledildiği, Özbeklerin kuvvet kazandığı haberi geldi. Buna karşılık Cuha Sultan, Sultan Meydanı'ndan akın edip Damgan'a saldırdı ve oranın kalesinde Zeyneş'i kuşattı. [Bahsedilen kalenin etrafı büyük ağaçlarla kaplıydı ve

¹⁰⁴ *Cihan Ara*: ارپه چاهی (Erpe Çahı)- *Ahsenü't Tavarih*'te bu savaşın yeri "Şerur" olarak zikredilmiştir.

silahlılar aralarında gizlenip, birden çıkıyorlardı ve Damgan şehri ve kale içindeki her ortaya çıkanı hatasız öldürüyorlardı¹⁰⁵]. Kendisi yiğitlerle beraber çok derin hendeği ve sağlam hisarı olan Damgan'ı, hendeğinin derinliğine ve duvarlarının sağlamlığına rağmen kısa zamanda feth ederek Zeyneş'i öldürdüler. Onunbaşını kesip Felek İştibah dergâhına gönderdiler. Daha sonra Cuha Sultan dadergâha geldi. Şahın ordusu da bu fetihten sonra Horasan'a yöneldi.

Aynı yıl içinde Ramazan ayının on dördünde, o zamanda Kelhor'un valisi olan Nohut Sultan Musullu diye meşhur olan Ali Bey'in oğlu Zulfikar, amcası İbrahim Han'ın üzerine akın etti. Bu sıralarda Emir Han'ın (Musullu) ordusu İbrahim Han'a bağlanmış ve kendisi aynı zamanda Bağdat ve Arap Irak'ın idaresini elinde tutuyor, yaylağı Mahi Deşt'te geçiriyordu. Zulfikar, amcasını öldürüp amcasının bütün taifesini özellikle Emir Han'ın oğlu Mercimek Sultan'ı da öldürdü ve tüm Arap Irak'ı ele geçirdi.

935H (1529M) Sıçgan (Fare) yılında, Cumartesi günü Muharrem ayının onunda, Küçüm Han diye bilen Kökuncü Han da içlerinde olduğu Özbeklerin bütün hükümdarları, Cam ovasında, Allah'ın gölgesi Nevvab-ı Kâmyab Şahi'nin adamlarıyla savaştılar. İlk başta, Özbekler üstün gelip Kızılbaşlar biraz zorlandılar. Cuha Sultan, [Muhammed¹⁰⁶] Sultan Tekelü, Yakup Sultan Kaçar ve diğer bazı hükümdarlar yenilip geri çekildiler. Özbekler de birçok ganimetler topladı. Şahın devleti de kendi işini yapıp, Allah'ın gölgesi Nevvab-ı Kâmyab Şah gibi kendi yerinden kımıldamamışlardı. O taifenin iddialı ve pehlivanı sayılan Ubeyd Özbek'e doğru hareket ettiler ve birçok halkını öldürdüler. Şahın bir grup hassa korçuları Ubeyd'e yetiştiler. Onu tanımadan kılıçla vurdular. Daha sonra onu bırakıp diğerleriyle meşgul oldular. Din Kılıç Bahadır ve Ubeyd'in diğer sağ kalan adamları Ubeyd'i o savaşın ortasından kurtardılar. Ubeyd'in yenildiği haberi Küçüm Han ve Canı Bey Han'ın kulağına geldiğinde, kaçıp Merv'e kadar durmadılar. Geri dönen Cuha Sultan, ordunun büyük bölümünün yenilgiye uğradığını görünce tekrar savaşa tutuştu. Askerlerin çoğu mağlup olmuşlardı geri çekilerek Nevvab'ın yanına gelip, toplandılar ve o geceyi açıkta geçirdiler. Ubeyd'e ne olduğu konusunda hiç bir bilgiye sahip değillerdi. Sabah olunca Ubeyd'in kaçmayı başardığını öğrendiler. Bu yüzden ele geçirdikleri herkesi öldürdüler. Böylelikle Özbek

¹⁰⁵Ustad Şeyh Topçu, Rumlu bir gurup silahlılarla, bir çam ağacının arkasından muhaliflere doğru ateş ediyorlardı. *Ahsenü't Tavarih*, s. 277.

¹⁰⁶Asıl metinde اولاد (Evlat) yazılmıştır. Doğrusu mutlaka "Muhammed Sultan Tekelü"dur. bkn. *Ahsenü't Tavarih*, s.284.

ordusunun pisliğinden Horasan'ı kurtardılar. Beklemek için Nişabur'a yöneldiler. Sonunda Bağdat'tan haberler gelince Irak'a, yöneldiler. Kum'a gelip orada kışı geçirdiler.

Aynı yılda, müctehitlik iddiası olan Mir Nimetullah Hıllî, Mir Kavamiddin Hüseyin Nakib-i İsfahani ile Sadr makamını (Şeyhülislamlık) makamını paylaştı. Od (İnek) yılının Nevruz'unda Kum kışlağından yaylalara doğru gittiler. Şahın ordusu Bağdat'a doğru hareket edip orayı kuşattı. Hava çok sıcak olduğundan dolayı kuşatma süresi uzadı ve hisarı fethetmek çok zordu.

Şah yardım ederek, Sufi Halil Musullu'nun torunun çocuğu Ali Bey Bektaş Oğlu ve kardeşi Ahmet Bey, Zülfikar'ı yakaladılar, kılıçlayıp öldürdüler ve başını kesip, Perşembe günü Şevval ayının 30'unda şahın dergâhına götürdüler. Bağdat böylelikle fethedildi. Muhammed Sultan Şerefeddin oğlu Tekelü'ye Muhammed Han lakabı verildi. Bağdat hükümetini ona verip kendileri Acem Irak'a döndü. Şahın ordusu kışlağı Kazvin'de geçirdi. Dönüş yolunda, Hassa-i Şerife'nin [fic]i¹⁰⁷ Melek Bey Hoyî'nin oğlu Şatır Ali'yi Ebher'e bağlı beldelerden Çemen Farscin'inde öldürdü.

936H (1530M) Bars (Kaplan) yılında, Gilan'da olan, Ustaclu'nun diğer beyleri -Bedir Han, Menteşe Sultan ve Çayan Sultan'ın kardeşi, Kazık diye meşhur olan Hamza Sultan gibileri -Cuha Sultan'dan merhamet gördükleri için, şahın makamına varıp şereflendiler. Her biri için bir eyalet tayin edip herkes kendi eyaletine doğru gitti.

Mir Kıvamuddin Hüseyin Sadr¹⁰⁸, Ebher'in Çemen Farscin'inde vefat etti. Oradaki küçük ovanınseyyidlerinden Mir Giyaseddin Mensur Şirazi, Emir Nimetullah Hıllî ile beraber vezirlik makamında ortak oldular.

Şahın ordusu Özbeklerin defetmesi için, yeniden Horasan'a doğru harekete geçti. Merv'e toplanan Özbeklerin hükümdarları, kaçarak Mâverâünnehr'e gittiler.

Sam Mirza ve Hüseyin Han, Herat'ı geçip Sistan yolundan Fars'a gittikleri için, Behram Mirza'yı Herat valiliğine tayin ettiler. Gürcistan savaşında Dev Sultan'ı öldüren Çirkin Hasan Tekelü'nün oğlu Gazi Bey'i, Cuha Sultan'ın hizmetçilerinin azledip Hassa-i Şerife Kayçacısı yapmışlardı. Bahsi geçen makamdan valiliğe yükselttiler. Gazi Han lakabını

¹⁰⁷ Asıl metinde قسيح (Gesiceh) olarak yazılmıştır. "Fic" habercianlamındadır. "Bir hayli önceden hizmet eden Melek Hoini'nin oğlu Şatır Ali'yi...", *Cihan Ârâ*, s. 285.

¹⁰⁸ Bu kişi ile alakalı *Ahsenü't Tevarih*, s. 307'de enteresan bir hikaye vardır.

verip Behram Mirza'ya da lala olarak tayin edip Herat'ın yönetimini verdiler. Şahın ordusu saadet ve ikbal ile Tabes Çölü'nden Yezd'e ve oradan da İsfahan'a gelip kışlağı orda geçirdi. Bu yolculukta onlara Abdul Ali'nin oğlu Muçteheduzzaman Şeyh Ali de eşlik ediyordu. O da İsfahan'a geldi. Onun ve Seyyid Gıyasüddin Mensur Şiraz-i Sadr arasında tartışmalar çıktı. Muçteheduzzaman'ın adamları tartışmada galip gelmesine rağmen, Mir Gıyaseddin Mensur, onların yorumlarını kabul etmeyerek kendi görüşlerini savunmakta inat etti.

937H (1531M) Tuşgan (Tavşan) yılında, kışlakta oldukları zaman, Herat'tan geçip Şiraz'a giden, Sam Mirza ve Hüseyin Han Şamlu'nun isyan etmesinden endişe ettiklerinden Hüseyin Han ve Cuha Sultan arasında pek çok mektup alışı verışı oldu. Nihayet Cuha Sultan'ın iyi tedbirleriyle, Hüseyin Han, Mirza'yı¹⁰⁹ şahın dergâhına götürmeye karar vermişti. Bunun karşısında Cuha Sultan da, şahın ona merhamet göstereceğine, Mirza'nın kendisi ve adamlarına, Horasan'dan daha iyi bir eyalet verilmesi ve hemen oraya gönderilmelerine taahhüt etti. Kışlaktan çıkıp, Fars sınırına yakın, İsfahan'ın Genduman, Rar ve Mezdec yaylasına hareket ettiler. Pazar günü Zilkade ayının ikisinde, bahsi geçen Mirza ve Hüseyin Han, tüm ordu ile beraber dergâha geldiler. Cuha Sultan ve Tekelü ve Tekelü olmayan valiler şahın ordusunda onları çok güzel ve saygıyla karşılayıp hepsini dergâha götürdüler. Sam Mirza'nın gözü, şahın gölgeliği ve çadırlarına deyince, hemen aşağı inip büyük bir kıvançla el öpmeye gitti. Bey arkadaşları aynı yolu izlediler. Sam Mirza dergâha geldiğinde kaç defa alnını teşekkür için yere basarak, böylelikle ona karşı, şahın zihnindeki kötü niyeti silinmiş oldu.¹¹⁰ El öpme saadetine nail oldukları için, sonsuz merhamet görünce, tekrar umutlandı. Diğer yandan Hüseyin Han ve arkadaşları şahın iyiliğiyle övündüler. Cuha Sultan, Hüseyin Han'ı "evlat" diye, çağırırdı. Ertesi gün Cuha Sultan'ın evinde kutlama yapıp ziyafetten sonra ne uygunsa onun yapılmasına karar verildi.

Akşam olunca, Hüseyin Han ordusuna doğru hareket etti. Sam Mirza'yı onunla geri dönmesine izin vermediler. Nevvab-ı Kâmyab onun annesi yerinde olan Begüm ve kız kardeşleri onu görünce sevinirler diye beraberinde sarayına götürdü. Olanlar Hüseyin Han'a biraz ağır gelip ve fikri değişti.

¹⁰⁹Yani Sam Mirza.

¹¹⁰ Tahmasb kardeşlerine karşı çok kötü niyetli ve kötü davranırdı. O Sam Mirza'nın ona karşı bir olmadığını ve kafasında saltanata geçme hayali korduğunu sanıyordu.

Cuha Sultan, Hüseyin Han'ın yanında Mirza yokken neler yaptığını öğrenmek amacıyla evine gitti. Mir Cafer Savcı, Arık Vezir diye bilinen kendi veziri olan Hoca Hidayetullah Savcı ve Kuduz Sultan gibi itibarlı Tekelü beylerinden iki üç kişiyi, onun yanına gönderdi. Onu güzel ve ılımlı sözlerle yüreğini ferahlatmak istedi. Ertesi gün Sultan'ın evine geldiğinde gönlü incinmeden gelsin istediler. Sultan'ın ordusunda düğün ve ziyafet hazırlıklarına başladılar. Hacetlerinin kabullenmesi için kurbanlıklar kestiler. Gönderdikleri oraya gittikleri için, durumu bir başka türde buldular. Han'ı gergin adamlarının isyan halinde olduğunu anladılar. Kendilerini her ne olursa olsun o kargaşadan sağ kurtarıp şahın ordusuna yöneldiler. Ordu coşkusuz ve uyuşuktu. Herkes Sam Mirza'nın gelmesinden emindi. Cuha Sultan yaşlı biriydi. Kısacası şehzadeyi böyle kolaylıkla ele getirip, Nevvab-ı Kâmyab'a teslim edip kendi haremine giderek biraz dinlemek istedi. Bu esnada gönderdikleri geri döndüler. Yetişir yetişmez onun yanına gidip izin alarak onun sarayına doğru gittiler. Onlar Hüseyin Han'ı gördüklerini ve bu gece onun bir kabahat işleyeceğini söylediler. Cuha Sultan “O, şahın dergâhına gelecek bir adam değil”, dedi. “Onun ne derdi varsa seninledir, sana saldıracaktır”, dediler. Cuha Sultan, “eğer ben ölmüş olsaydım, benim cesedime bile bakamazdı”, dedi. “Siz Taciksiniz, korkak ve ciğersizin tekisiniz, sizinle beraber olan Türkler de hiç gün görmemişler”, dedi.

Kısacası, onlar bu hususta her ne söyledilerse de o ileri görüşlü davranmayıp gururlu bir şekilde gidip yattı. Onlar her biri kendi evlerine gittiler. Sabahleyin Hüseyin Han silahlanıp tam hazırlık yaptı. Tüm ordu ve adamlarıyla şahın sarayı üzerine saldırıp kargaşa yükseldi. Cuha Sultan uyanır uyanmaz kendini bir at üzerine atıp kimsesiz ve meşalesiz devlethaneye geldi.¹¹¹ Bu nedenden dolayı, yolda kimse onu tanımayıp kimse yardım etmedi. Divanhanenin kapısına vardığında, Nevvab-ı Kâmyab da Divanhaneye geldi. Kapıda bekçilik yapan büyük korçulara, Şamlu'yu engellemelerini emretti. Cuha Sultan vardığında, o da Divanhanenin dışında durup muhaliflerin üzerine ok atıp engellemeye başladı. Diğer beyler ve Cuha Sultan'ın ordusu da olaylardan haberdar oldular. Hepsi silahlanıp, devlethaneye yüz tuttular. Sabah olunca, ordu her taraftan vardı. Şamlu'nun savunmaya fırsat bulamayıp yenildiler. Tekelü beyleri arkadan onlara saldırdı. Ama Divanhanenin tarafında durup okla saldıran Cuha Sultan'ın orda, Cemşid

¹¹¹ Cuha Sultan'ı kendine karşı hilekâr ve canına kasteden bulduğu için, Pazartesi günü Zilkade ayının 3'ünde üzerine saldırma mecbûriyetinde kaldı. *Cihan Ârâ*, s. 285.

Korçu'nun elindeki okluğu bitti. Divanhaneye gelip, Nevvab-ı Kâmyab'dan ok rica etti. Nevvab da ona bir dolu okluk verdi. O hepsini yine bitirdi. Zülkadir ve Şamlu Korçuları birbirlerine girdiler. Hüseyin Han Cuha Sultan ile bir olmuşlardı.¹¹² Mısır adlı Korçu Korkulu Zülkadir, Cuha Sultan'ın cinsel organından öyle bir darbe vurdu ki, onu mecalsiz bıraktı. Cuha Sultan'ın iki özel arkadaşı, ok ve yayını taşıyan Cemşid Korçu ve techizatını taşıyan Mustafa onu yığılmış vaziyette buldular. Koltuğuna girip onu şahın Divanhanesine kadar taşıdılar. Nevvab onu bu halde görünce, iki kişiden onu çadıra götürmelerini istedi. Yaralı olduğu için biraz dinlensin dedi. Başına ne geldiğini bilmediler. Öyle ki katiller ve haberciler de bir şey anlamadılar. Sabah oldu. Şamlu'nun arkasından giden beyler ve halk uzun süre onları takip ettiler. Halk onların beylerini yakalayıp Dergâh'a getirdiler. Onları da Şahın dergâhında kılıçtan geçirdiler. Hüseyin Han, Şamlu'nun kılıç artıklarını ile beraber İsfahan'dan Fars'a doğru yola çıktılar.

Nevvab Hazret-i A'lâ, kargaşa yatıştıktan sonra, Cuha'nın büyük oğlu Şah Kubad'ı, babasının yerinde oturttu. Sultanlık ve beylik makamında olan Şah Kubad'ın yerine de, Cuha'nın küçük oğlu Ali Bey'i oturtular. Her ikisine Sultan unvanı verildi. Böylelikle fitne aniden yatıştı. Bir hayli zamandan beri Cuha Sultan'ın ortadan kaldırılmasını bekleyen Ustaclu, Zülkadir, Afşar ve diğer oymaklar, şimdi hal böyle olunca onun yerine evlatlarına bağışlandığı için dayanamayıp yeniden bir fitnemeydana getirdiler.

Nevvab-ı Kâmyab, oldukça müstebid ve mağrur biri olan Cuha Sultan ile kendisinden yüz kat daha fazla mütekebbir olan çocuklarının ve Tekelülerin, hizmetleri çok iyi bilinen diğer oymaklar üzerine tasallut etmesini reva görmeyip, diğer oymaklardan yana durmaya başladı. Yirmi gün geçtikten sonra, isyan eden Tekelü taifesinin insan kılığındaki şeytanlarının taşlamasına izin vererek, tüm oymaklar silahla kuşatılıp devlethanede toplandılar. Tekelü taifesi devlethaneye geldiklerinde, durumu görünce, tamamen ümitsizliğe kapılıp, atlarının yönünü değiştirip Bağdat'a gittiler. Geçmişteki konu yansıtılınca, diğer taifelerin yiğitleri Tekelüleri takip ettiler. Davar¹¹³ Bey Korçu ve Mühürdar Kebe Halife diye meşhur olan İbrahim Halife gibileri, Tekelülerin itibarlı beylerini öldürdüler. Tekelülerin büyükbaşları ve beyzadelerini tek tek ve ikişer ikişer bağlayıp dergâha götürdüler. Eski Şamlu kargaşasında onlara içtirdikleri şerbeti, bunlara

¹¹² *Cihan Ârâ*'da böyle gelmiştir: "Bekçilik yapan Zilkadir korçuları Şamlularla müttefik oldukları için..."

¹¹³ Ahsenü't Tevarih: دده بيك (Dede Bey).

da içtirdiler. "آفت تكلو" (Afet Tekelü) o olayın tarihi idi. Bir kaç gün sonra, bir hayli kaçanlar ve diğer bölgelerden olan Tekelülerden, hiç suçları yoktur düşüncesiyle, Hamedan etrafından dergâha gittiler. Hepsi hükmen kılıçtan geçirildiler. Kaçan diğerleri ise Bağdat valisi Muhammed Han Şerefeddin Oğlu'nun yanına vardılar. Muhammed Han fitneyi yaratanların bazılarını, Nevvab'ın hizmetkârları ile beraber tek yönlü iddialarına atfen, fitne ve fesadın özü sayılan Kuduz Sultan gibilerini ortadan kaldırdı. Beylerbeylik iddiâsında bulunan Cuha'nın oğlu Şah Kubat Sultan'ın da fitnesi defedildi. A'lâ Hazretin sarayında, diğer oymaklarınbeyleri, yüksek görevlere atandılar. Bazıları valilik ve saraylıkmakamınageldi. Nevvab-ı Kâmyab Hüseyin Han'a muhabbet ederek, onun arkasından Fars'ın Gernsir bölgesine adamlar gönderip şahın ordusuna getirmelerini istedi. Beylerbeylikmakamını ona ve Kara Han Ustaclu'nun oğlu Abdullah Han'a verdi. Her ikisi de şahın kuzenleriydi. Şahın yanında çok yakın ve tam makamı olan Emir Cafer (Savcı)'dan¹¹⁴ kırgınlığı olan, Hüseyin Han, Mir Cafer'in yerinde kendi adamıolsun istiyordu. Bu yüzden 938H (1532M) yılı, Muharrem ayında onu öldürdü.¹¹⁵ Onun veziri olan Ahmet Bey Nur Kemal İsfahani'yi onun yerine görevlendirdi.

O esnada, Hazret-i Hakani zamanında zayıf bir ordu öncüsü olan, UlamaTekelü daha sonra yükselip Eşik Ağası olmuştu. Ondan sonra Allahın yeryüzündeki gölgesi Nevvab-ı Kâmyab zamanında beylerbeyiliğe ulaştı. Bir süre sonra isyan etti. Tekelülerin arasında, iki kişininCuha Sultan ile düşmanlıkları vardı. Bunlardan biri Veli Bey Tatar oğlu Korçu Başı idi. CuhaSultan'ın yükselişindenmuhalifetini ortaya çıkarıp ölümüne kastetmişti. Ama Cuha ondan erken davranıp onu ortadan kaldırdı. Ama Ulama müdebbir biriydi. Yakasını hiç bir zaman ona kaptırmadı. Bars (Kaplan) yılında, Horasan'a sefer yapma konusuortaya çıktı. Azerbaycan beylerbeyi sıfatı ile onun 300 kişiyi Horasan seferinde görevlendirmesi için emir geldi. Şahın ordusu İsfahan'ın kışlağına gittiklerinde, Sam Mirza ve Hüseyin Han Şiraz'da idi. Ulama, Darüssaltana-i Tebriz'e gelipTebriz'in darugalığını üstlenmek istedi. Hassa Şerife'nin Tebriz'de olan atlarına el koydu.

Şah'ın haremine ait bazı cariyeleri sırmacılık mesleğini öğrenmeleri için satın almış ve Tebriz'in sırmacılarına emanet etmişti, ama geri alıp kendi yardımcılarına verdi.

¹¹⁴ Asıl metinde (أوجی) (Avcı) olarak yazılmıştır. *Cihan Ârâ*'da (ساجی) (Savcı) olarak yazılmıştır.

¹¹⁵ Divan-ı Âlâ'yı gözeten Mir Cafer Savcı, arkadaşlarının dolduruşu yüzünden ona bir darbe vurarak, Muharrem ayının başında haksız yere öldürüldü. *Cihan Ârâ*, s. 286. Ve ayrıca bkn. Hülâsetü't Tevarih, s. 218.

Tebriz'in halıcı pazarında olan Hassa-i Şerife'nin nakışlı çadırını, dışarı çıkarıp kendi adına kurdurdu. Tebriz'de ve o sınırlarda olan, şahın ordusundaki herkesi, kendisine bağlayıp tüm mallarına ele koydu. Bunlara rağmen, Ürkmez Bey Zülkadir Cankı ile beraber isyana edip Tebriz'den çıktılar. Sarulu taifesinin bazılarını -dinsiz ve kâfir diye meşhur olan, ahlaksızlık ve arsızlıkta birbirinin nikâhlı karılarına el uzatmayı bile ayıp bilmedikleri için, onları Yarlar adlandırdılar- seçip onlara yurt verdi. Birçoğunu beraberinde topladı. Bu haber ordunun yerleşmesi ve Tekelü kargaşasının yatışmasından sonra ve şahın beylerin ve vezirlerin seçtikten sonra kulağına geldiği için, Cankı'nın beyleri yeniden Nevvab'ın yanında durmaksızın tüm ailesiyle birlikte hizmet etmesine karar verdiler. Bunlar Ulama'nın üzerine saldırarak, kendisini ve arkadaşlarını cezalandırdılar. Bir kaç gün gece gündüz yol kat edip mümkün olduğu kadar tam hızla hareket ettiler. Daha ölüm vakti gelmediğinden aynı gece kaçtı. Sabah olunca saldırıya geçip onun ordusuna kavuştular. Çadırdan ve götürülmesi güç olan eşyalardan başka bir şey bırakmamışlardı. Beyler arkasından gittiler. O Van'a kaçtı. Sultan Süleyman'ın vezir-i azamı İbrahim Paşa ile görüşüp onu kandırdı. Onun hikâyesini çok yakında zikredeceğiz.

Kısacası Şahın ordusu, Ulama'nın kaçmasından sonra, Darüssaltana Tebriz'e gittiler. Zaaf döneminde, cesaret edip vezir Hoca Ahı Bey'i bir grup tanınmış kişilerle (müezzin vs.) birlikte öldürmüşlerdi. Ceza ve seza onlara da ulaştı. Hikmet, felsefe, matematik ve tıpta diğer ulema arasında seçkin bir yere sahip olan Mir Giyaseddin Mensur Sadr'i fıkıh bilmediği için makamından azledip, fıkıhta mümtaz, haysiyetli ve dürüst olarak bilinen Emir Muezzeddin Muhammed Nakib Mirmiran-i İsfahani'yi görevlendirdiler.

Bu kışlakta, cihan şehzadesi Ebu'l Galip Sultan Muhammed Mirza dünyaya geldi.¹¹⁶ Onun lalası olarak Hüseyin Han Şamlu seçildi. Şehzadeyi büyük ihtişamla onun evine gönderip ona emanet ettiler. Burada bu fakirin (Abdi Bey) dönüm noktasının başlangıcı oldu.

Cuha Sultan'ın olayından sonra, Hüseyin Han, onun nikâhlı eşini Abdullah Han Ustaclu'nun halası olan Han Hanım'ı, kendi nikahına geçirdi. Cuha Sultan'dan sonra, benim (Abdi Bey) babamda bu zikri geçen hanımla tanışmasıyla, Hüseyin Han silsilesine yakınlaşarak, beni eğitti. Okullarda zaman geçirerek ve talebelerle konuşa

¹¹⁶ Hülâsetü't Tevarih: Abumüzaffer Şah Sultan Muhammed... Emir İsa Sultan Musullu'un kızı Mehd-i Ulya Sultanım'dan.

konuşa beni Abdulali'nin oğlu Şeyh Ali'ye öğrenci yapıp sonra da şahın dergâhının vezirlerinden yaptılar. Babam o günlerde çok erken vefat etti. Ben de tek başıma Hüseyin Han ve vezirleriyle baş edemedim. Bu yüzden şahın defterhanesine gidip, kitap ve cüzleri rafa kaldırıp, defterler ve evraklarla meşgul oldum. O tarihten itibaren muhasebe ağalarından sayıldım.

938H (1532M) Loy (Balık) yılında ve 939H (1533M) yılının sonlarında, UlamaRum'a gittiği için, Kürdistan'ın Bitlis eyaletinin valiliğini ona verdiler. O, Pil Paşa Beylerbeyi ile beraber, Diyarbekir'i Şeref Bey Rujeki'ye verdi. Bitlis ve İmadiye valileri geldiler. Şeref Bey şahın dergâhına sığınıp, merhamet görüp "hanlık" görevine nail oldu. Şahın ordusu, Karanku Dere'ye vardıklarında, Delu Yadgar Rujeki, Bitlis Kalesi'nden çıkıp, Fil Paşa topları bırakıp, kaçtığı haberini şaha götürdü. Bu yüzden, şahın ordusu, Çukur Sa'd'a kadar hareket ettiler. Şeref Han'ı bazı valilerle beraber Bitlis'e gönderip kendileri Tebriz kışlağına gittiler. Rum'da Sultan Süleyman yurtdışına yönelip, Nevvab tarafından bir süre elçilik eden, Mihmandar Habil Bey'i, yurtdışı yolculuğundan geri gönderip, Şeref Bey Kürt'ü tutuklayıp getirsinler diye şahın dergâha yolladı. Bu söz şaha, beylere ve devlet büyüklerine ağır geldi. Çünkü bir taraftan oraya giden Ulama'yı, tekrar göndermeyip onu güçlendirip, bizim sınırlarımıza yakın olan Bitlis'i ona vermişlerdi. Şimdi de Şeref Bey'i yakalayıp, bize gönderin diye hüküm etmişler.

Böylelikle, Hüseyin Han ve Abdullah Han ve Menteşe Sultan, İl Aldı Ağa Hacı'yı Rumluların yanına gönderdi. Ulama bizden kaçmış, size gelmiş ve Şeref Bey de sizden kaçıp bize gelmiş. Siz onu yakalayıp, bize gönderin, biz de Şeref Bey'i yakalayıp size gönderelim, dediler. Rumlular kabul etmedi. Ulama'yıslah edip Şeref Bey'i ortadan kaldırmak istediler. Kızılbaş beylerine, Rumlularla muhalefetlikleri gerçekleşti. Hepsi bir olup Nevvab-ı Kâmyab 'ı, Rum'a saldırmaya tahrik ediyorlardı. Sultan Süleyman yurtdışında olduğu için, ona saldırmaya iyi bir fırsattır dediler, ama Nevvab kabul etmedi. O kâfirlerle savaşmaya gittiği için, böyle bir durumda onun memleketine gitmemiz bir nevi kâfirlere yardım etmek gibidir diye söyledi. Beyler, Rum padişahının Ulama'yı, yakın zamanda üzerimize saldırmak amacıyla eğittiği apaçık ortada ve her ne olursa olsun bizim ondan savunmaya geçmemiz lazım dediler. Bu görüşten dolayı, beyler her biri izin alıp savaşa hazırlanmak için kendi vilayetlerine gidip bahar gelince de her ne olursa, mümkün olduğu kadar çaba göstermek istediler. Şahın ordusu Çukur Sa'd'dan, Darüssaltana-i Tebriz'e gidip kışlağı orda geçirdi. Haberler, o zamanda hanlık

makamına varan, sonra da saltanatla görevlendirilen Ubeyd Özbek'in kulağına geldi. Horasan'a gelip Herat'ı kuşattı. Oradaki halka, özellikle de, diğerlerinden daha âlâ makamı olan ve şahın özbeöz kardeşi Behram Mirza'ya işi zorlaştırıp erzakı azaltıp kuraklığı en sınırsız dercesine getirdi. Nevvab-ı Kâmyab Horasan'a yöneldi. Özbek'in ortadan kaldırmasını ve kardeşini kuşatmadan kurtarmak istedi. Tehlikeyi önemli sayıp oraya doğru yol aldılar.

Yılan yılının ilkbaharında, Kamış Oğlan Özbek, Irak'a saldırdı. Şahın sonsuz devletinde, Soğuk Bulağ'ın Çimen Mahur bölgesindeyken Esterabad valiliğine getirilen ve hanunvanı taşıyan Alâuddevle'nin oğlu Şahruh'un oğlu Muhammed Han Zülkadir'in üzerine akın edip yağmalarda bulundu.

Nevvab-ı Kâmyab, Bedir Han Ustaclu'yu Elkas Mirza'ya lala yapıp ona davul, zurna, alem, çadır ve ordu verip Horasan bölgesine özellikle Kamış Oğlan'ın bertaraf edilmesi görevine gönderdi.

O günlerde, şahın mühürdarı, Mahmut Bey Zülkadir, Kabak oyunu sırasında meydanında attan düşerek öldüğü için, Zülkadir halifesi Köroğlu halife, Eşik Ağası başı olan Şahkulu 'yu, onun yerine mühürdar edip, bekçilik yapan Arapkırlı'yu da onun yerine Eşik Ağası yaptılar. İsa Bey Musullu'nun oğlu Musa Bey'i Azerbaycan Beylerbeyi tayin edip Darrüssaltana-i Tebriz beldesinde hükümete yerleştirdiler. 939H (1533M) yılı Zilhicce ayının 10'unda cihangirlik bayrağını dalgalandırıp Horasan'ı almaya yola çıktılar.

Şahın ordusunun Horasan'a doğru hareket etme haberi, Horasan'a geldiğinde, her tarafta bulunan Özbekler itaatsizlikten el çekip geri döndüler. Ubeyd Herat'ın kuşatmasından vazgeçip Maverunnehir'e gitti. Şahın ordusu Allah'ın koruması altında, fatih ve zaferli olarak Horasan'a gidip, Herat'ta kışladı.

940H (1534M) yılı, (...) ¹¹⁷ ayında, Ulama Bitlis'e gelip, Şeref Han'a yardım eden Ece Sultan Kaçar ve onun bey olan arkadaşlarıyla Şeref Han Kürt ile savaşa girişti. Şeref Han öldürüldü. Şeref Han'ın oğlu, Şemseddin Bey babasının yerine taifesinin başına geçti. Bu haber Herat'ın kışlağında olan şaha ulaşınca Şah, Şemseddin'e han unvanı verip Bitlis'e davul, âlem, tac ve menşur gönderdi.

¹¹⁷ Asıl metinde boşluk bırakılmıştır.

Zikri geçen Luy (Balık) yılının baharında, Elkas Mirza'yı, Merv'e gönderdiler. Hüseyin Han Şamlu'yu, Menteşe Sultan Ustaclu ve eskiden haznedar olan, ondan sonra da Kazvin'in Tuyuldarlığı görevine gelen Emir Bey Rumlu ile beraber Garcistan'ı almaya gönderdiler. Nevvab-ı Kâmyab, zaferli ve hoş baht ile Allah'ın selamı üzerine olan Ravza-yı Rızvan İmam Rıza'nın türbesini ziyarete gidip, türbeyi altınla süslenmesini emretti. Böylelikle halis altınla, nasıl gerekiyorsa, devletin haznesinden alınarak, tüm türbenin kubbesini, baştan aşağı altınla süsleyip gök mavi asumanın kubbesi yapıp cennetin güneşini yeryüzündeki eşi benzeri ve zevali olmayan bir yapıt inşa ettirdi. Şahın ordusu, zafer ve ikbal ile Herat'a doğru yol aldı. Aynı zaman içinde, Elkas Mirza Merv'den sağ salim geri döndü. Garcistan'a giden beyler zaferli ve fatih olarak, orayı dolandırıcılıkla ele geçiren Şah Muhammed Seyfulmülük'ü defederek, şahın dergâhına geldiler.

Bu yılda, Şiraz eyaleti, Hamze Sultan Zülkadir'den alınıp, Sultan Halil'in kardeşi Gazi Han Zülkadir'e verildi. Şahın ordusu Belh ve Maverünnehir'e doğru hareket etti. Zilhicce ayının on birinde Herat'tan çıkıp, kırk gün Elenk Neşin'de kaldılar. Ondan sonra Irak ve Azerbaycan'dan geldiler. Bu sırada Ulama'nın Tebriz'e geldiği haberini ulaştırdılar.

Durum şöyleydi: Ulama, doğu bölgeleri boştur deyip, Osmanlı Sultan Süleyman'ın baş veziri İbrahim Paşa'yı aldattı. Aynı zamanda Kızılbaş beylerinin çoğu onunla aynı fikirde olduklarını söyledi. Şah o bölgeye yönelirse, ben orayı ele geçiririm sözünü de verdi. İbrahim Paşa onun sözüyle hareket edip, Ulama'yı büyük bir orduyla gönderdi. Kendisi de arkasından yola çıktı. Sultan Süleyman da onlardan sonra Azerbaycan ve Irak'a doğru yöneldi.

Ulama, 940H (1534M) yılı, Kurban bayramında, Tebriz'e geldi. Musa Sultan onların gelmesinden habersiz, Rum ordusunun sebep olduğu veba hastalığından dolayı, şehirden kaçıp, Heştrud ve Gavrud'un Aydoğmuş Çay'ına gitti. Ulama Tebriz'i aldı. Musa Sultan Aydoğmuş Çay'dan Irak'a gitti. Ulama'den sonra, İbrahim Paşa, sayısız bir orduyla, Muharrem ayı, 941H (1535M) yılında Tebriz'e geldi. Ondan sonra, Sultan Süleyman, sayısız ordusuyla Tebriz'e geldi. Oraya bir daruga tayin edip, Azerbaycan'ın her bir eyaletine bir kişi gönderdi. Kendisi Irak'a doğru yöneldi. Nevvab-ı Kâmyab, bu haberi duyduğunda, Sam Mirza ve Ağzıvar Han Şamlu'yu Herat'ta bırakıp, Elenk

Neşin'den sonra yirmi konakta Irak'a gittiler. Behram Mirza ve Gazi Han Tekelü'yü da beraberlerinde getirdiler. Oğlan Halife Korçu Baş'ya meşhur olan, Şamlu halifesi Muhammed'i, bazı korçuların büyükleri ve Menteşe Sultan Ustaclu ile beraber ordunun öncüsü olarak gönderdiler.

Sonsuz saadet ve devlet şahın yar ve yardımcısı olduğu için, hareketlenmenin esnasında, Bestam'a vardıklarında, şahın ordusunun imamı olan Seyyid Muhammed Cebel Amuli, rüyasında Hz. Peygamber'in şaha, gınahtan uzak durursa, eyaletleri bir bir fethedeceğini söylediğini görmüş. Bu rüyayı Nevvab'a arz etti. Vezir Ahmet Bey Nur Kemal ve o mecliste toplanan bazı beyler, günahlardan nasıl kurtulabilirler diye bu rüya üzerine her biri bir şeyler düşündü. Nevvab-ı Kâmyab ilham diliyle kendi kendine, gece uyurum, rüyamda ne görürsem ertesi gün onu yaparım diye düşündü. Aynı gece, Nevvab rüyasında, dışarıda pencerenin arkasında, Allah'ın selamı cinlerin ve insanların Hz. İmam'ına gelsin, daruga Mir Hadi Musevi'nin elini tutup şarap, zina, eşcinsellik ve alkollü içeceklerden tövbe ettiğini gördü. Sabah erkenden bu rüyasını beylere beyan edip öğütlenerek tövbe etti. Beyler, devlet büyükleri ve yardım edilen ordu, herkese tövbe kapısı açık olduğu için, kabul ettiler. Bununla ilgili şarap, kumar ve diğer yasaklananların hakkında ahkâm ve emirleri bunların yasaklanması için, tüm sahip oldukları eyaletlere gönderildi. Her sene şaraphaneler, kumarhaneler ve genelevler tarafından vergi olarak verilen bir hayli para¹¹⁸ da kesilip, tüm eyaletler ve defterhanelerden çıkartılıp dile ve kaleme getirilmemeleri lazım diye söylenildi. Bu konu böylelikle kapatılıp, her kes bu hükmün dışına çıkarsa cezalandırılacaktır denildi.¹¹⁹ Bundan dolayı hükümler öyle bir devam buldu ki, yaklaşık kırk sene kimse hükmün dışına çıkmaya cüret edemedi. Ters olunca da başları alındı.

Kısacası şahın ordusu, yirmi birinci göçte Eleng Neşin'den Günbed-i Kebud-i Rey'e vardı. O savaşta, şahın ordusunda birçok savaşçının at ve develeri helak oldu. Geri kalanı da çok zayıfladı. Bunlara rağmen sürekli göç edip ilerliyorlardı. Soğuk Bulağ Dağı'na vardıklarında, Elkas Mirza, Behram Mirza, Hüseyin Han Şamlu, Gazi Han Tekelü, Emir Bey Rumlu İnak, Süleyman Sultan Rumlu ve Melek Bey Hoyi'ni ordu öncüsü olarak gönderildiler. Ordu Kazvin'e gidip oradan Ebher'e yöneldi. Hüdâvendigâr

¹¹⁸ *Ahsenü't Tevarih*'te bu meblağ on iki bin olarak kaydedilmiştir. s. 225.

¹¹⁹ Öyle ki korçuların veziri olan Şahkulu'yu, ki bu felek aşîyanın eski hizmet edenlerindendi, o suçları işlediğinden dolayı gazaba uğrayıp, öldürüldü. *Cihan Ârâ*, s. 287.

Süleyman'ın, kalabalık ordusuyla, Zencan'a varma haberi, Kazvin'de, Zencan'ın nehrinde olan zikri geçen beyler tarafından geldi. Mühürdar halifesi Şahkulu ve şahın emrine göre tüm taife töremesinin ordusunu Kum'dan getirip şahın ordusuna katan, Şahkulu Sultan Afşar, Hüdâvendigâr'ın kendisinin de eşlik ettiği belli olduğu için, kendi ailesini ordudan ayırıp İsfahan'a gönderdi. Ordunun ileri gelenlerine birini gönderip arkada Ağ Dağ Sultaniye'de şahın ordusuna katılmalarını emretti. Emir Bey Rumlu, Çerağ Sultan Ustaclu ve Muhammed Han Zülkadiroğlu'nu ordu öncüsü yaptı. O zamanda şahın yanında yedi binden fazla kişi yoktu. Hüseyin Han Şamlu, Gazi Han Tekelü ve Alauddevle'nin nebiresi (torunun çocuğu) Muhammed Han Zülkadir Oğlu, diğer bir gurupla, muhalefetliğe başladılar. Ordunun tamamında, şahın Hassa-i Şerife'si, büyük beyler ve korçuların atları dâhil bin attan fazla işe yarar at yoktu. O esnada, Zülkadir Oğlu bin süvariyle, Kaya Sultan Zülkadir ve Burun Sultan Tekelü'nün oğlu Hüseyin Sultan, yüz çevirip Rumlulara katıldıkları için düşünceleri sarsıldı. Şahın kafası oldukça karıştı. Tüm Emirü'l-Müminin'in yolunu izleyenleri de endişelendirdi. Hadsiz sayıda olan Rum ordusunu şimdi nasıl ortadan kaldırılabirler diye düşündüler. Şahın ordusu, bu kadar az sayıda, iç savaşıyla, hayvanlarının zaafı ve aralarındaki anlaşmazlıklara rağmen nasıl bu kadar düşmanla savunmaya geçeceklerdi. Daha akrep(kasım) ayının başlarıydı. Elli gün daha kışa vardı. Birden Ad ve Semud¹²⁰ şimşegi çıktı. Çok şiddetli kar yağmaya başladı. Soğuk öyle bir haddine geldi ki adamlar ve merkepleri donduruyordu. Böylelikle Rum ordusunun helak olmasına sebep oldu. Soğuğun şiddeti o sayısız orduyu kırdı geçirdi. Ordu sanki yukardan kuşların onları taşlarcasına helak oldular¹²¹. Nemrut'un bir sivrisinekle¹²² öldüğü gibi helak oldular. O topluma öyle bir rüzgârlı kar işledi ki kendilerini ısıtmak için azıcık hareketi bile yapamaz hale geldiler. Dalalet çölünde öylesine kala kaldılar. Nevvab-ı Kâmyab o menzilden göç edip, Dercezin'e hareket etti. O zamanda, Kohgiluiye valisi Elvend Han, taze nefes bin süvariyle ona vardı. Ona iki ahırlık semiz ve güçlü at hediye olarak getirdi. Nevvab-ı Kâmyab, Kara Mahmud Ovçu Başı Arap Kırılı'ya o atlardan birini

¹²⁰ Ad ve Semud Arap kavimlerindenlerdi. Kuran'da belirtildiğine göre Semud Kavmi de aynı Ad Kavmi gibi Allah'ın uyarılarını gözardı etmiş ve bunun sonucunda helak olmuşlardı. Ad ve Semud şimşegi çok büyük ve ölümcül yıldırım anlamında.

¹²¹ Fil Suresi 3. ve 4. ayet. (4) تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ - 3 وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ) 3- Ve onların üzerine ebabil kuşlarını gönderdi. 4-Pişmiş sert tuğladan taşları, onların üzerine atıyorlardı.

¹²² Nemrut burnuna giren bir sivrisinek ile helak oldu. Çünkü sivrisinek onun beynini yedi. Bu konuyla alakalı bkn. *Gabus Kitab-i Mukaddes*, s. 891. Bazıları olnu Fridun diye biliyorlardı (*Ahbarü'l Teval*) ve bazıları Keykavus (*Mefatihü'l Ulum*, çevirisinde s. 100) ve hem de bkn. *Tarih-i Gozide*, s. 28.

verip, savaşçılarından elli kişiyle beraber casusluğa gönderdi. Onlar, Kelenkin¹²³ Hargan çölünde, bir ordu muhaliflerle karşılaşp beş kişi onlardan yakalayp şaha göturdüler. Onlardan Sultan Süleyman'ın kendisi Bağdat'ta olduğu ve Ulama Zülkadir Oğlu'nu Tebriz'e yolladığı belli oldu.

Nevvab bunu anlayınca ve Hüseyin Han'ın düşmanlığı ortaya çıkınca, Nevvab'ın bir işaretiyle, huzurunda onu öldürdüler. Gazi Han Tekelü kendini Ulama'ye vardırmak için, Rumuların içine kaçtı. Oradan da Tebriz'e yöneldi. Şahın ordusu, kaçan Ulama, Zülkadir Oğlu ve Gazi Han Tekelü'nün arkasından, Tebriz'e doğru yol aldı. Hüdâvendigâr Bağdat'a doğru gitti.

Nevvab-ı Kâmyab, Abdal Hüseyin Çavuşlu Ustaclu ve Hamza Bey Gazel Oğlu Tekelü'yü, Bağdat'a, Muhammed Han Şerafeddin Oğlu'nun huzuruna gönderdi. Hüdâvendigâr Süleyman'ın vardığına kadar, Bağdat'taki erzakı nehre döküp, sudan geçmek istediler. Hoveyze yolundan kendilerini dergâha vardırdılar. Gazi Han Tebriz'de Ulama'ye vardı. Onu şahın ordusunun gelmesinden haberdar etti. Bu yüzden korkup Gazi Han, Zülkadir Oğlu ve Tebriz'de toplanan bir gurup devletten kovulmuşlarla şehirden çıkıp Rum'a doğru hareket ettiler. Ulama kaleye sığındı. Nevvab-ı Kâmyab Darüssaltana-i Tebriz'e gidip yirmi gün orada kaldı. Ondan sonra, Ulama'nın arkasından Van'a gidip orayı çevreleyip kışı burada geçirdi. Muhammed Han Şerafeddin Oğlu, şahın emriyle, Bağdat'ı bırakıp çıktı. Hüdâvendigâr boş Bağdat'a gelip orayı ele geçirdi. Kışı orada geçirdi.

940H (1534M) yılı, Kadir bayramı, Zilhicce ayının 18'inde, o zamanın fıkıh âlimi olan, Abdülali'nin¹²⁴ oğlu Şeyh Ali, Necef Eşref'te vefat etti." "مقتداى شيعه" (Mukteda-yî Şia) onun tarihi idi.

Goy (Koyun) yılında, Nevvab-ı Kâmyab, Van Kalesi'ni kuşattığında, yanındaki beyleri, silahlı askerleri ve diğerlerini toplasan bin dört yüz kişiden fazla olmazlardı. Buna rağmen, kuşattıkları bölgenin işini zorlaştırmışlardı. Ben (Abdi Bey) bu yolculukta şahın hizmetindeydim. Tebriz'de kalıp oranın darugalığını ve zapt etmesini üstlenen Hüseyin Bey Yüzbaşı Ustaclu'nun hizmetkârı Kubad Ağa vardı. Nevvab-ı Kâmyab o

¹²³ *Cihan Ârâ*'da: كلنگى (Kelengi) olarak ve *Ahsenü't Tevarih*'te كله كن (Kele Ken) olarak yazılmıştır.

¹²⁴ Şah Tahmasb, müctehidüzzamanlığın ilk öğrencisi olup, sonra ona karşı itiraz eden Emir Nimetullah Hillî'yı, müctehidüzzamanlığı anma ünvanıyla sidarettten azl edip, Kazvin'den sürgüne göndermişti. O Şeyh Ali b. Abdülali'nin ölümünden 10 gün sonra vefat etti. Emir Nimetullah hakkında bkn. *Ahsenü't Tevarih*, s. 333-334.

sırada hamamdaydı. Ondan haberin doğruluğunu kontrol etti. O esnada, Menteşe Sultan Ustaclu ve Emir Bey İnâk Rumlu'yu çağırıp, Kubat Ağa'dan bir haber alıp, araştırmalarını istedi. Kalenin içinde mahsur olanlar, iki beyi geçerken gördüklerinde, Sam Mirza itaatsizlik edip Hüdâvendigâr da onu oğlu olarak adlandırmış diye bağırmaya başladılar.

Beyit

سری چنین که عارف سالک به کس نگفت در حیرتم که باده فروش از کجا شنید

Bu kadar arif böyle bir sırrı kimseye söylememiş, hayret ediyorum şarap satan nerden duymuş.

Nitekim Kubat Ağa da aynı haberi getirmişti. Bu durumla beraber, araştırmaya başladı. Sultan Süleyman Bağdat'tan çıkıp Altın Köprü yolundan Tebriz'e yöneldi. Bu sebepten dolayı kalenin dibinden çıkıp Tebriz'e gelmeleri gerekti. Orada gerçekleşen olayda, beceriksiz ve fitne küpü olan Melek Bey Hoyi'yi cezalandırdılar. Ahmet Bey Nur Kemal ve kardeşleri Kıyaseddin Mahmud ve Şemseddin Muhammed ki Hüseyin Han ve Divan-ı Âlâ'nın veziri ve vekililerdi, batınlarındaki pislikleri belli edip, Horasan yolunda, Nevvab-ı Kâmyab 'ı zehirlemeye kalktılar. O zamanda, Hüseyin Han'ın koruması vasıtasıyla kimse onların bu sırrını ortaya çıkaramıyordu. Böylelikle kendi yaptıklarına giriftar olup Alıncak Kalesi'nde hapsedildiler. Mir İnayet Hozani İsfahani ve Gazi Mir Hüseyin Meybodi Yazdi'nin oğlu Hoca Moyineddin Ali onların yerine Divan-ı Âlâ'nın veziri oldular. Şahın ordusu Tebriz'den çıkıp Acem Irak'a yöneldi. Hüdâvendigâr Süleyman Tebriz'e gelip, şahın ordusunun arkasından Irak'a doğru yola çıktı.

Nevvab'ın Sultaniye ordugahî muzaffer olduğu için, Gazi Cihan-el Hasani¹²⁵ el-Kazvini, Tekelü'nün zararlarını göz ardı ederek, Gilan Biye Pes'e gidip, Muzaffer Sultan onu bir süre orada zoraki tuttu. Muzaffer Sultan'ın durumunda bir bozukluk yaranmadığı için, fırsatı değerlendirip şahın dergâhına gitti. Şahın sonsuz muhabbetiyle karşılandı. 942H(1536M) yılı, Safer ayında büyük vezirliğe görevlendirildi. Şahın ordusu,

¹²⁵ Asıl metinde her yerde "Hüseyini" diye yazılmıştır. Ama Kazvin'in Seyfiye Seyyidleri Hasani'lerdi. Kıyaslanarak düzeltilmiştir. Bu seyyidlerin biri de İran'ın meşhur hattatı olan ve her yerde İmad el-Hasani veya İmadülmülk el-Hasani diye imzalayan Mir İmad Hasani'dir. Her yerde onun güzel ve nefis hattında Hasani nisbeti korunmuştur. Bkn. Mehdi Beyani, *Ehval ve Asar-i Hoşnevisan*, 2. cilt. s. 536.

Dercezin'e gitti. Hüdâvendigâr Sultaniye'ye gelip oradan Dercezin havalisine doğru hareket etti. Nevvab-ı Kâmyab, sarayın ordusunu ayırıp Arapgir Eşik Ağası Baş'ını ordunun öncüsü tayin edip orduyu tüm ailesi zaferli savaşçılarla koruyarak ondan sonra savaşa hazırlanmak üzere İsfahan'a götürmesini istedi.

Sultan Süleyman, Kızılbaşların tüm ailelerini ayırıp savaşa hazırlandıklarını duyduğunda, Dercezin'den geri dönüp Rum'a doğru yöneldi. Nevvab-ı Kâmyab Sultan Süleyman'ın arkasından Tebriz'e hareket edip, Ucan'a vardı. Ucan'da erdemli biri bir rüya gördü. Rüyasında Hz. Sultan Şeyh Sadreddin ona, şaha türbeyi ziyarete gelip on iki çerağ adak olarak getirmesini söyle demiş ve şeyhler hepsi etrafında dolanıp ondan sonra nereye gitmek isterse gitsin demiş. Bu rüyayı şaha arz etti. Nevvab-ı Kamyap bu yüzden orduyu bırakıp Erdebil'in Safeviye kutsal türbesini ziyarete edip Tebriz'e döndü. Serab'da Şah'a katıldı. Hüdâvendigâr Süleyman'ın Tebriz'den hareket ettiği haberi geldi. Bu nedenden dolayı, şahın ordusu arkadan gidip Merend'e vardı. Oradan Hoy'a gitti. Orada Hüdâvendigâr'ın Ahlat'a gittiği belli oldu. Bu yüzden, Menteşe Sultan Şeyhlu Ustaclu, Emir Bey İnâk Rumlu, Zülkadir'in mühürdar halifesi Şahkulu, Budak Han Kaçar, Saru PireUstaclu'nun oğlu Sadreddin Han ve İsa Bey Musullu'nun oğlu Muhammed Emin Sofracı'yı, bir grup ordu başçı, aşçı, kapıcı ve terzisiyle beraber, Behram Mirza'nın önderliğiyle muhaliflerin arkasından gönderdiler. Karanku Dere'ye gidip balık tutmaya meşgul oldular. O gün iki Kürt gelip Ulama'nın Van'da olduğu haberini getirdi. Nevvab-ı Kâmyab hemen ata binip saldırıya geçti. Molla Hasan bölgesine vardığında, şahın midesi rahatsızlandı. Orada dinlenmek için biraz durdular. Hikâye söyleyen Ustad Mahmud, hoş sohbetiyle, saraydakilerin yorgunluğunu alıp, güzel hikâyelerle okuyucuların kulağını okşuyordu. Kayapa Bey Korçu Kaçar ve Şir Hasan Korçu Eymür Zülkader'i 30 kişi Korçu ile Van'a gönderip oradan haber getirmelerini istedi. Akşam olunca, haber için gönderdikleri iki korçu, Ulama'nın Van'ı bırakıp kaçmasının haberini getirdiler. Bu yüzden, şahın ordusu ertesi gün göç edip, görünüşte Van'a geldi. Oradan Şiraz valisi Gazi Han ve Yakup Sultan Kaçar, altı yüz korçu, Hüseyin Ali Bey Köpek Kıran Kaçar ve Hüseyin Bey Yüzbaşı Ustaclu ile beraber beylerin hizmetkârlarından dört beş bin süvariyle, Seyyid Muhammed Kürt'ün eyaletini yağmalamaya doğru hareket ettiler.

Bu olayla beraber, Behram Mirza, beyleri ve savaşçı gazi arkadaşları Hacı Bey ile - başta muhaliflerden biriydi- karşılaşp onu yendiklerinin haberi geldi. İki yüz elli kişi

onun adamlarını öldürdüler. O da yalnız kaçıp, tüm kılını kıpırtısını toplayıp dergâha getirdiler. O günün akşamında, Sultan Süleyman Rumlu, namaz kılmak için denizin kenarına gittiğinde, Adilcevaz ve Erciş bölgesinin ortasında göğe yükselen büyük bir fırtına gördü. Nevvab-ı Kâmyab'ın huzuruna gelip denizin kıyısında sefalı bir çimenlik var ve hava çok ılımlıdır, diye söyledi. O kadar rağbetle anlattı ki, Nevvab-ı Kâmyab'ın denizin kıyısına gitme meylini arttı. Zikri geçen sultan, anlatılan toz dumanı ki, yaklaşık 30 bin süvari idi, uzaktan ona gösterdi. Hüdâvendigâr'ın, Behram Mirza, beylerini ve onun arkadaşları üzerine saldırmaya gönderdiğinin kararını aldılar. Bu nedenden dolayı, Nevvab-ı Kâmyab, orada korçu olan Zülkader'in halifesi Şahverdi ve Söklen oğlu Alemdar'ı, Behram Mirza ve arkadaşlarını uyarıp gaflet etmesinler diye, yanlarına gönderdi. Eğer gaflet ederlerse de haberdar edip, yardıma geleyim, dedi. Ondan sonra Nevvab-ı Kâmyab, Vestan'a gitmek istedi. Behram Mirza'nın aracılığıyla haberin doğruluğunu incelemesi için, orada durup gitmekten vazgeçti. Aynı günün öncesinde, Halhal Bahadır Arapgırlı ve Körşeyhi Çeşm Kazaki, ikisi de deniz kıyısında dolaşmaya gitmişlerdi, oradan dergâha geçtiler. Ulama'nın elinden kaçmış Rumlu birini getirdiler. Bu Rumlunun söylediklerine göre, Ulama Diyarbekir paşasıyla¹²⁶, Van Kale'sine gelmek için, Vestan'a varmış oldukları belli oldu. Bekçilerden biri Elkas Mirza'yı yakalayıp, oradan şah-ı din penahın Van'da olduğu belli oldu. Bu yüzden, oradan döndüler. Nevvab-ı Kâmyab hemen Türkmen korçulardan 80 kişiyi, haber almak için Vestan'a yolladı. Bu durum esnasında, Türkmen korçularından Kara İsmail ve Kör Şehsevar muhaliflerden başlarını ve esir aldıklarını getirdiler. Esir alınan Hüdâvendigâr'ın hizmetkârıyım, dedi. Nevvab-ı Kâmyab Hüdâvendigâr nerde diye, sordu. O da Ehlat'ta olduğunu söyledi. Ondan burada ne yapıyorsun diye, sordular. O da Hüdâvendigâr Ulama'yı Van'a gönderdi, dedi. Ulama'nın adını ağzına getirdiğinde, artık başka sözlerini dinlemediler. Nevvab-ı Kâmyab derhal atına binip, Ulama'nın üzerine saldırmaya gitti.

O esnada, giden Türkmen korçuları, on yedi Rumluyu yakalayıp getirdiler ve saldırmaya kesin karar verdiler. Geceleyin, şahın yedi meşalesini yakıp, Nevvab-ı Kâmyab saldırmaya meşgul oldu. Türkmen ve Zülkadir korçularından yaklaşık üç yüz kişisi çingeneidi. Van ve Vestan'ın ortasındaki nehrin her tarafından geçme yolu olmadığı için, ahşaptan dar bir şerit yapıp, bazıları onun üstünden, bazıları ise köprüden,

¹²⁶ Asıl metinde padişah diye yazılmıştır.

diğerleri ise sudan geçti. Yakup Sultan Kaçar ve Hasan Bey yüzbaşı ve Seyyid Muhammed'in eyaletinden geri dönen 600 korçu, Abdullah Han Ustaclu, Gökçe Sultan Kaçar ve Yedigâr Sultan Musullu, Nevvab'ın arkasından giden kendi halkıyla, köprü'nün etrafında bir ışık görünce, Nevvab-ı Kâmyab'ın orda olduğunu sanıp hepsi orada toplandı. Bu cemaat orada durup atlarına yem vermeye meşgul oldu. Nevvab-ı Kâmyab da yoluna devam etti.

Ulama, eski bir ordusu olduğu için, meşaleleri görünce şahın ordusu olduğunu istidlal etti. Diyarbekir paşası ile durmak yerine kaçmayı tercih etti. Sonunda, sabahleyin Nevvab-ı Kâmyab iki bin süvariyle onlara varıp savaş başladı. Birçok muhalifler öldürüldü. Deli Pervane ve Memi Çelebi¹²⁷, Alay Bey'i diri yakalayıp getirdiler. Geri kalan muhalifler de yenildi. Deli Pervane ve Memi Çelebi, İbrahim Paşa'nın, Behram Bey ve beyler üzerine saldırdığını söylediler. Bu neden dolayı, şahın ordusu geri döndü. Bu olayla birlikte, Behram Mirza'nın, İbrahim Paşa'nın onların üzerine gittiği, mektubu geldi. Onlardan 7 kişi korçuların kılıçlarıyla öldürüldüğü için, geri dönüp geldi. Kısacası, aniden Ulama ve Diyarbekir paşası bir taraftan ve İbrahim Paşa diğer yandan yenilip perişan halde Hüdâvendigâr'ın ordusuna gittiler. Onun ordusunun düzeni birbirine girip, böylelikle hemen yola koyulup, herkes kendi eyaletine doğru gitti.

Erciş ve Van eyaletleri, büyük devletin evliyalari tarafından alındığı için, Nevvab-ı Kâmyab, orayı önceden Kirman valisi olan ve Sultani adlandırılan Ahmet Han Sufi oğlu Ustaclu'nun tıyulluğuna bağışladı. Kendisi görkemli ordusuyla, Adil Civaz'a ve oradan da Ahlat'a kadar Hüdâvendigâr'ın arkasından atlanıp, Van Gölü'nün güney tarafından Kürdistan'ın ortasına çıkıp itaatsiz Kürtleri tembih edip cezalarını verdi. Oradan Kuvaş ve Vestan yolundan Van'a yöneldi. Kuvaş'ta sürekli dik başlılık yapan Elvend Han Afşar'ı cezalandırıp onun eyaletini ve ordusunu Mansur Bey'in torunu olan Hasan Sultan'ın oğlu Muhammedi Bey'e verip, ona Şahruh Han lakabını taktılar. Ondan sonra, saadet ve mutlulukla Darüssaltana-i Tebriz'e gidip orda kışladılar. Bu kışlakta Muzaffer Sultan ismiyle anılan Emir Dibac Gilan-i Reşti'yi, batınındaki kötülükten dolayı, bu iki yılda, Rumlulara gelip gidişinde, itaatsizliğini iddia edip Rumlularla mülakat etti. Hükümeti çöktükten sonra, Şirvan'a doğru yelken açtığında yakalanıp dergâha getirildi. Nevvab-ı Kâmyab Tebriz'i süslemelerini emr etti ve tüm ordu ve şehir halkı karşılamaya

¹²⁷ *Cihan Ârâ*: دیو پرونه و محی چلی (Dev Pervane ve Mehya Çelebi). *Hülasetü't Tevarih*: ممی (Memi) ve sahte nüshasında ise محی (Mehya).

gittiler. Ondan sonra Nevvab-ı Kâmyab da ata binip yola kadar indi. Bahsi geçen Emir Dibac'ı deri elbiselerle süsleyip kafese attılar. Bu anlam "Firdevs"¹²⁸ kitabında böyle nazıma çevrilmiş:

Beyit

چو سلطان مظفر به گیلان رشت به اعدای دین زد در بازگشت

Sultan Muzaffer Gilan'ın Reşt şehrinden geri döndüğünde din düşmanlarına saldırdı.

بشورید بختش به گیلان زمین زهر رای آمد گریزش گزین

Gilan'da bahtı ona yüz çevirdi. Kendine kaçmak için her türlü yol aradı.

به کشتی در آمد که گیرد کنار ز قلزم در آید به دیگر دیار

Gemiye binip sahile varmak istedi. Golzum (Hazar) Denizi'den geçerek, diğer diyara geçmek istedi

بشورید دریا و کشتی روان دوان شد به سر حد شاه جهان

Deniz dalgalandı ve gemi şah-ı cihanın sınırlarına kadar yol aldı.

زمامش گرفت اختر کینه خواه رساندش به خواری به درگاه شاه

Onun bahtı dönmüş yıldızının yakasından tutup, kötü vaziyette şahın dergâhına vardırırdı.

به شاهش رساندند فرمانبران شه اندر قفس کرد او را مکان

İtaat edenler onu şahın dergâhına getirdiler, Şah da onu kafese attırdı.

درون قفس از ملک در عجب عجب گر نگفت این سخن زیر لب

Kafesin içinde şahın bu işine şaşırdı. Bu şaşkınlıktan mırıldanmasa da.

پس از موج بحر قفس [شد] مقام درون قفس جای کردم مدام

Denizin dalgasından sonra kafes makamım oldu. Kafes benim daimi yerim oldu.

¹²⁸ Asıl metinde "Firdevsi" diye yazılmıştır. Büyük ihtimal "Firdevsi" değil de, Abdi Bey'in manzum eserlerinden "Firdevsü'l Arifin" dir.

Bey olan Mir İnayet Hozanlı'yı, Emir Dobac ile bir olan iki üç kişiyle beraber, deri elbiseler giydirerek laubali ve sefiller onlarla dalga geçip, bu şekilde Tebriz'in pazarını gezdirip, Kayseri'ye götürdüler. Kayseri'nin ortasında, kafeste asılı tuttular. Bir kaç gün Kayseri'de sohbet ederken o da cezasını çekiyordu. Sahip Abat Meydanı'nı süsleyip onu oraya götürüp kafes ile Kayseri sarayındaki minareden astılar. Vezir Mir İnayet'i de kafesin altından asıp ateşe verdiler. Her kese ibret olsun diye, cehennemi onlara gösterip diri diri her ikisini de cehenneme gönderdiler.

Bazen 942H (1536M), bazen de 943H (1537M), Piçi (Maymun) yılında, Molla Rukneddin Tebib Kazerunlu, yakalanıp cezalandırıldı.

Bu olay Salı günü Muharrem ayının sekizinde gerçekleşti.

Ondan sonra, şahın ordusu Ucan yaylasına gitti. Oradan Erdebil'in türbesini ziyarete ettiler. Şahın emri doğrultusunda Irak'a doğru yöneldiler. Aydoğmuş Çay'da, Mir Muizzeddin Muhammed İsfahani'yi vezirlik makamından azledip "Şah Mir" adıyla meşhur olan ve kendi zamanında ilim ve geleneklerden iyi derecede bilgisi olan, Emir Şemseddin Esedullah el-Maraşi Şuşteri'yi onun yerine görevlendirdiler. “ظله ابداء”(Zill-i Abda) onun görevlendirme tarihi idi. Ondan sonra göç ederek, Horasan 'a saldırma amacıyla Kazvin'e gittiler. Orada Kirman seyyidlerinden sayılan ve koruma altındaki eyaletler onun elinde olan Hoca Mirek Munşi, Allah'ın rahmetine kavuştu. Onun makamı, cennet mekan Hazret-i Hakani'nin zamanından beri hizmet eden, Emir Zekeriya Keçeci'nin oğlu İsmail'in oğlu Muhammed Bey'e verildi.

Gilan Lahican valisi Karkiya Han Ahmet'in oğlu Karkiya Sultan Hasan, aynı yılda Cemazielahir ayında vefat ettiği için, oranın hükümeti Behram Mirza'ya verildi. Bu sebepten dolayı, bahsi geçen Mirza Kazvin'de kışladı. Tehaguy(tavuk) yılının baharında Lahican'a yönelip oranın birçok eyaletine el koydu. Nevvab-ı Kâmyab, Muzaffer Sultan lakabını verdiği Kiya Hurkiya Gilek'i, Gilan beylerinin içinde itibarlı biri olduğundan, Hasan Ağa Şamlu Vekil ve Mirza'nın veziri Hoca İnayetullah Şirazi'nin dolduruluşuyla, onu kısıtlayıp Gilan beylerinin içinde ona olan güveni sarstılar. Tehaguy(tavuk) yılında isyan etme ilanı verip, Mirza Gilan'dan el çekip, Kazvin'in Deryavk yaylasına gitti.

Piçi (Maymun) yılında gerçekleşen diğer olaylardan, Herat'ın valisi Sultan Hülefa-yi Rumlu'nun¹²⁹ Sufileri ile savaşa giren Ubeyd Özbek, onu Neyşabur'un Abdul Abat Kalesi'nde mahsur ederek yakalayıp öldürmesi Piçi (Maymun) yılında gerçekleşen bir başka olaylardan biri idi. Sonra Herat'ı almaya yöneldi. Zikri geçen Sufiyan Halifeleri, Sam Mirza ve Ağzıvar Han'ın Herat'ı bırakıp Kandehar'ı almaya gitti. Orada yenildikten sonra, Ağzıvar Han orada öldürüldü. Sam Mirza Tabes Gileki'ye gitti. Kendisi Herat'ta tahta oturdu. Özbek Horasan'a geldiği için, onun cesaretinden dolayı, Herat'tan çıkıp Özbek ile savaşa girdi. Neyşabur etrafında savaşıp Abdul Abat Kalesi'ne sığındı. Ubeyd Herat'ı çevrelediği için, Herat'ta da Kızılbaş beylerinden eyaletleri zapt eden birisi olmadığından, tüm şehir ahalisi orayı zapt etti. (.....)¹³⁰ Mir Sultan İbrahim'in oğlu Mir Muhammed Tahir, Safer ayının yirmi yedisi, Salı günü sabahında, Dervaze Hoş taraflarında bir yol bulup Özbekleri oradan şehre soktu. Böylelikle şehir Özbeklerin eline geçti. Şahın ordusu Rey'den Damgan ve Bestam'a doğru yöneldi. Oradan Nisa ve Abiverd'e gittiler. O esnada, Nevvab-ı Kâmyab, Sam Mirza'yı aramak için Tabes Gileki'ye gönderdiği beylerin bazıları, onunla birlikte Felek İştibah dergâhına geldiler. Orada fesatlık yapan bazı hizmetkârlar cezalandırıldı. Şehzade Sam Mirza'nın da şahın hizmetinde olmasına ve ondan sonra bir yere gitmemesine karar verildi.

Şahın ordusunun ihtişamının ünü Ubeyd Özbek'in kulağına geldiğinde, Herat'ı bırakıp Merv'e kaçtı. Nevvab-ı Kâmyab bu haberi duydu. Merv'e saldırmaya gitti. Kış bayağı zor geçti. Orduda koyun, erzak ve yemek malzemeleri azdı. Ordu ahalisi çok sıkıntılar çektiler. Geçilmesi zor olan yerleri de kar ve buz tutunca Merv'e yöneldiler. O Merv'den de kaçıp, Maverannehir'e gitti. Şahın ordusu Merv'e geldi. Merv halkı da kaçtı. Nevvab-ı Kâmyab o şehri Mustafa Sultan'ın oğlu Şahkulu Sultan Afşar'a bırakıp onun tuyulluğunu yaptığı Kirman'ı da ona bağışladılar. Şahın ordusunun erzakını, Hassa Şerife'nin evlerinden alınması gerektiğini emr etti. O memlketi zapt edip, Harcamalara yardım etmek için, onun Horasan eyaletlerinden isteyip tüm efendi ve köylüleri toplanmasını istedi. Kendisi bir süre orda kaldı. Köylülerden kimse Merv'e gitmedi. Çünkü İskender Zulkarneyn zamanında orayı bağlayan muhalifler, o bölgeyi yıkmaları ve öyle bir eyaleti berbat etmelerinin korkusu vardı. Şahkulu Sultan orayı bırakıp şahın

¹²⁹ *Cihan Ârâve Ahsenü't Tevârih*: Rumlu Halifesi'nin Sufileri

¹³⁰ Asıl metinde boştu. Bazı cümleler düşmüş görünüyor.

Bu yılda, Ubeyd Özbek Halife Sufilerle... aldı ve öldürdü. Bu yüzden, Herat'ı almaya yöneldi ve orayı kuşatmaya meşgul oldu. Ta ki Salı günü sabahı... *Cihan Ârâ*. s. 292.

dergâhına geldi. Efendi ve köylüler o çıktıktan sonra, şehre dönüp orayı eski muhaliflerin emriyle ele geçirdiler.

Kısacası, Şahın ordusu kışın sonlarında Merv'den Herat'a yöneldi. Nevruz Tahaguy (Tavuk) yılı, Ramazan ayının yirmi dokuzu idi. Nevruz'u Baba Haki'de geçirdiler. Oradan Darüssaltane-i Herat'a gittiler. Şehzade Sultan Muhammed Mirza'ya Herat hükümeti verildiği için, Muhammed Han Şerafettin Oğlu Tekelü'yü onun lalası yaptılar. Şehirde hükümetin başına geçti. Şahın ordusunun gelme müjdesi olarak kutlamalar yapıp karşıladılar. Bir süre sonra, kışın çok zorluklar çeken hayvanlarına taze yem buldular. O esnada, âlemin şehzadesi, Ebu Mansur İsmail Mirza'nın doğum haberi muminlerin Medine'si Kum'dan şahın kulağına geldiğinde, çok sevinerek Emir-el Müminin'in sevenlerine kutlamalar yaptırdı. Cihangirlik bayrağını Kandehar'a doğru dalgalandırdılar.¹³¹ Yaz olmasına rağmen, oraya gittiler. Bu olaylar 944H (1538M) yılında gerçekleşti. Kandihar kuşatıldı. Sam Mirza'nın yoldaşları ve Ağzıvar Han orada öldürülmüş olan zavallıların kanının hesabını aldılar. Böylece orayı Divan-ı Ali'ye bağlayıp Budak Han Kaçar'ın idaresine bıraktılar. Oradan Herat'a döndüler. Şehzadenin techizatını, lala ve beylerini düzene sokup, Irak ve Azerbaycan'a yöneldiler. Saadet ve muvaffakiyetle aşamaları geçerek oradan Cam'a, Cam'dan da kutsal Meşhed'e gittiler ve kutsal yeri ziyaret ettiler, bir kaç gün gökler efendisi dergâhında namaz kılıp, ibadet ettiler. Oradaki ibadet edenlere merhamet edip, Irak'a doğru yol aldılar. Rey'in Tahran şehrine vardıklarında, Emir Kıvameddin Nurbahşi gururundan dolayı, tutuklanıp hapsedildi. Hoca Muinüddin Meybudi de aynı şekilde tutuklanıp, İsfahan Kalesi'nde hapsedildi. Mir Kıvameddin orduda mahpustu. Oradan Kazvin'e, Kazvin'den de Darüssaltana-i Tebriz'e getirildi. Bu olay, Şaban ayının ortasında gerçekleşti. Kışın geri kalanını orada geçirdiler.

Bazen 944H (1538M) bazen 945H (1539M) İt (Köpek) yılında, Horasan'ın Hâf beldesinin Keriye köyünden olan Hoca [Kelan]¹³² Melik, isyan etmeye başladı ve Hâvaf'ın Ustar¹³³ Kalesi'ni ele geçirmişti. Şahın ordusu Horasan'da oldukları zaman, beylerin bazısını, topçu ve silahlılarla beraber orasını almaya göndermişlerdi. Kale çok

¹³¹O zamanlarda rüya görmeler tam yaygınlaştığı için, her kes bir rüya görüyordu ve onu şifahi veya mektup yoluyla şaha arz ediyorlardı. Uskuye Seyyidlerinden de, “eğer şahi âlem medar Kandihar'a doğru hareketlenirse o diyarı fethedebilir” diye bir rüya gördü. Bu olay gerçekleşince Uskuye Seyyidlerine izzet ve marhemet gösterildi. *Hülasetü't Tevarih*, s. 270.

¹³²*Ahsenü't Tevarih* ve *Cihan Ârâ*'dan tamamlanmıştır.

¹³³*Ahsenü't Tevarih*: استا (Usta) - *Cihan Ârâ*: استاه (Ustah).

sağlam olduğundan dolayı alınması uzun sürdü. İşin zorlaştığı sırada, köyün bir bölgesine sığınan, topçu başı Ustad Şeyh Ali'yi, ona yumuşak sözlerle bilinçlendirip, öğüt vermek için gönderdiler. Bahtı dönmüş, Ustad'ı bir okla öldürdüler, böylelikle beyler kaleye doğru saldırıp, orasını aldılar ve onu(Hoca Melek) da yakalayıp, Tebriz'de dergâha getirdiler. Şahın emrine göre, çirkince yaptıklarının cezasını çeksın diye Sahip Abad Nasırıye Camisi'nin minaresinden bir ayağından astılar.

Aynı yılda bir başka olay, Elkas Mirza'yı bazı büyük beylerle Şirvan'ı almaya gönderdiler. Şirvan'ın valisi, Sultan Ferruh'un oğlu Şahruh, Bigerd Kalesi'ne sığındı. O kale çok dayanıklı bir kaleydi. Bir süre kuşattıktan sonra çaresiz kalıp, geri dönerek orayı alamadıklarını şaha arz ettiler.¹³⁴ Şah ve ordusu hemen Merend'in Çimen bölgesinden oraya doğru hareket ettiler ve 945H (1539M) yılı, Rebiülahir ayının yirmi yedisinde fethedildi. Şahruh tutuklanıp, bir süre sonra ortadan kaldırıldı. Şirvan'ın tümü şahın eline geçti ve bu olay bu şiir ile tarihte kaldı:

Tarih

کش روی زمین مسخر آمد

خورشید زمانه شاه طهماسب

یعنی که همین "مسخرآمد"

گردید ردیف قطعه تاریخ

Çağın güneşi Şah Tahmasb, yeryüzünü ele geçirdi.

Tarihin parçasının redifi oldu. Yani bu ki, "Musahhargeldi".

Bu konuyla ilgili hatipler sözler söylediler. O çağın seçilmiş adamlarından ve o yolculukta eşlik edenlerden Mevlana Şerafeddin Ali Bafuği Kirmani, bu olayı tebrik etmek için belîğ bir kaside söyledi. Başlangıcı şöyledir:

در افتاد آوازه فتح شروان¹³⁵

ز کوس بشارت به ایوان کیوان

Zühal'meyvanından gelen sevinçlihaberin sesleriyle, Şirvan'ın fetih haberi yayıldı.

Bir başka nazma çevirdiği kaside, bu fetih için her mısrası başlı başına bir tarihti. Bu iki beyt o kasidedendir:

فوج فوج آمده و صف زده در صف نعال

وز ادب سدره نشینان فلک از پی هم

¹³⁴ Şirvanlılar... ümitsiz olunca, ancak şah gelirse kaleni teslim ederiz, diye mazeret getirdiler. *Hülasetü't Tevarih*, s. 279.

¹³⁵ Bu kasidenin tamamı *Hülasetü't Tevarih*'de gelmiştir. s. 280-282.

Feleğin başta edeple oturanları bir biri ardınca, gurup gurup, sırayla dergâha geldiler.

با چنین عسکر و این جمع کجا روی نهد که نه اقبال کند جانب او استقبال

Böyle bir askerle ve böyle bir toplumla nereye giderlerse, şanstan başka kimse onları karşılamaz.

Böylelikle fetihten sonra, Elkas Mirza'yı, Darüssaltana-i Şamahı'da oturtup, Bedir Han Ustaclu'yu onun lalası yaptılar. Şirvan'ın tümünü ona verdiler. Sonra şahın ordusu Darrüssaltana-i Tebriz'e geri döndü.

Muhammed Salih Bitikçi Esterabadi, Hoca Muzaffer'in torunu olduğu için -bu devletteki hizmetleri ve maaşı, dillere destan ve yazılarda bile yazılmıştır ve geçen yıl sultanlık makamına yükselmiş ve eğitilmişti-¹³⁶ cehaletten isyana başlatmış ve Esterabad 'ın valisi Sadrettin Han Ustaclu'ya karşı ayaklandı. Zikri geçen hanın, Bestam'dan onun üzerine saldırdı. Ağzı Büyük Ustaclu diye bilinen Deli Şahverdi Kengerlü, onu yakalayıp, şahın dergâhına getirdi. Şah da onun gibi hakkı tanımayan ve nankör kâfirin ölüm fermanını verdi. Onu bir büyük küpe sokup, Sahip Abad'ın Nusriye Camisi'nin minaresinden aşağı attılar. Onun uğursuzluğuyla, Hoca Muzaffer'in nesli böylelikle tükenmiş oldu. Bu yıl kışlağı Tebriz'de geçirdiler.

Bazen 945H (1539) bazen 946H (1540M) Tenguz (Domuz) yılında, Ubeyd Özbek'in ölüm haberi geldi. Köy muhtarlığından,¹³⁷ valilik makamına varan, Hasan Sultan Reyşehri'nin hainliği belli olunca, onu cezalandırdılar ve Zülkadir'den, Afşar'dan ve onlardan başka tüm Fars beyleri, Reyşehr Kalesi'ni kuşatıp, onu yakalayıp şahın dergâhına getirdiler. Bu yüzden, Gazi Han Saruşıhlı Zülkadir ve diğer beyler oraya gittiler ve Emir Seyyid Şerif Baki, emre göre onun mallarını zapt etmeye görevlendirildiği için, onu aldatıp, söz vererek kaleden çıkarıp, dergâha götürdü. Germrud'un Miyanci bölgesine vardıklarında, Gazi Han vefat etti. Gazi Han Hasan Sultan'ın hizmetkârları onu şahın dergâhına getirdiler. Gazi han'ın yerine Keçel Bey Hacılar Zülkadir'in oğlu İbrahim Bey'i görevlendirip, İbrahim Han lakabını verdiler. Hasan Sultan Reyşehri de emre göre cezasını aldı.

¹³⁶ *Cihan Ârâ*: Ve o ceddinden sonra şahın merhametine şamil olup, davul ve alem sahibi olarak sultanlık makamına erişti.

Bu konuyla daha detaylı bilgi için bkn. *Hülasetü't Tevarih*, s. 283-286.

¹³⁷ Bkn. *Hülasetü't Tevarih*, s. 275. ve *Cihan Ârâ*, s. 294.

Aynı yılda, memleketim vergi memuru olan, Hoca Kasım Natanzi, işinden çıkarılınca, İsfahan valisi, Hoca Giyaseddin Ali Şirazi onun yerine vergi görevlisi oldu. Tebriz'de veba hastalığı ortaya çıktı. Şahın ordusu Vezec Rud'a hareket etti. Bu esnada, Nevvab-ı Kâmyab'ın asıl kız kardeşi olan Peri Han Hanım'ı, Hasan Sultan Şeki'nin oğlu Derviş Muhammed Han ile nikâhlendirdiler. Veba hastalığı geçince tekrar Darüssaltana-i Tebriz'e dönüp, kışlağı orda geçirdiler.

Bazen 946H (1540M) bazen 947H (1541M) Sıçgan (Fare) yılında, yaylağı Surlak'ta geçirdiler. Gazi Han Tekelü, Rumlulardan yüz çevirip, Irak-ı Arap'agiden Irak-ıAcem'inKara Ulus halkından bazılarını, Irak-ı Acem'egetirdi. Onlar da şahın ayağını öpmeye geldiler, şah da onların günahlarından geçerek, onu bey makamına yükseltti ve davul zurnayla bunu kutladılar. Oradan, beyleri Hacı Şeyh Kürt'ün memleketine gönderdiler. Şahın ordusu Azerbaycan'a gitti. Beyler Hacı Şeyh'in memleketini ele geçirdikten sonra dergâha geldiler. Şirvan'ın Saliyan ve Mahmud Abad eyaletleri, Elkas Mirza'ya verildi ve lalası Gazi Han oldu. Bedir Han Ustaclu'yu dergâha çağırıp, onu âlâ Divanın beylik görevine yükselttiler. Gazi Han'ın kardeşi Ali Bey'i, Erdebil'in Safeviye'nin kutsal dergâhının idaresine memur olarak görevlendirdiler. Şahın ordusu Gürcistan ile savaşmaya gitti. Orasını aldıktan sonra ve orasının valisi Levasa'yı¹³⁸ yendikten sonra, birçok kız, oğlan ve ganimetleri toplayıp¹³⁹ Darüssaltana-i Tebriz'e gelerek orada kışladılar.

Bazen 947H (1540M) bazen 948H (1541M) Od (İnek) yılında, Ucan ve Sehend yaylasına gittiler. Elkas Mirza ve Derviş Muhammed Han Şeki şahın dergâhına geldiler ve hoş karşılanıp, izin alarak kendi memleketlerine gittiler. Özbeklerin elçileri, Can Çihre Bahadır, hâkim Keskin Kara Sultan b. Cani Bey¹⁴⁰ Han tarafından ve Huda Birdi,Buhara sahibi olan Abdul Aziz Ubeyd Han'ın tarafından şahın dergâhına gelip, hediyeler ve armağanlar getirdiler. Kışlağı Tebriz'de geçirdiler.

Bazen 948H (1541M) bazen 949H (1542M) Bars (Kaplan) yılında, Özbek elçileri gitmek için izin isteyerek, Hacı Halife, Atabek Şah Kürt'ün mihmendarını onun yanında elçiliğe gönderdi. Âlâ mertebeye varan Uskuye Seyyidlerinin yakınlığı bu yılda yok

¹³⁸ Daha doğru olanı لوارساب (Levarsab)'dır. Bu لهراسب (Lohrasb)'ın değişmiş şekli gibi görünmektedir. Ama Safevi kitaplarında لواسان (Levaasan) olarak da gelmiştir.

¹³⁹ Şehire saldırıp yağmaladılar, çocuklarını ve karılarını esir aldılar... Zafer şuar gaziler, vilayetin keskin kılıcıyla Güncistan'ı pis kâfirlerden temizlediler. *Ahsenü't Tevarih*, s. 384.

¹⁴⁰ Balh hakimi idi.

oldu. Şahın ordusu yaylaktan sonra, Huzestan'ın Dezful ve Şuşter bölgelerine doğru hareket etti. Oranın valisi, Alauddevle Renaşi, şahın ordusu oraya varmadan önce, ahmaklığı ve şapşallığı yüzünden oradan kaçıp, Bağdat'a muhaliflerinin yanına gitti. Memleketi de büyük devletin evliyalarının eline geçti. Oranın hükümeti, Ebulfeth Sultan Afşar'a verildi. Şahın ordusu Acem Irak'a yönelerek kışlağı Kum'da geçirdi. Orada ve Irak'ın diğer bölgelerinde, hayır binalar, Kum'daki Hz. Sahip Zaman'a mensup olan cami ve Felek İştibah'ta yüksek kubbeler gibi ve Kum, Rey, Soğuk Bulak ve Acem Irak'ın diğer şehirlerinde defnedilen imam hazretlerinin evlatlarına kutsal türbeler yapıldı. Çok az zamanda, yüksek binalar yapıp, göklere yükseldi.

Bazen 949H (1542M) bazen 950H (1543M) Tavuşgan (Tavşan) yılında, Kum şehrinden çıkıp, Serebend, Kezaz ve Han Görmez yaylalarına gittiler ve Hemedan'a bağlı şehirlerden geçtiler. Nihavend etrafında, şahın midesi rahatsızlandı ve herkesi endişelendirdi. Tüm dindarlar ve müminler elini duaya kaldırıp, Allah'tan şifa dileyip, tüm âlemin melekleri de bu duaya âmin dediler. Böylelikle şifa belirtileri görüldü (yine din ve dünyayı hayat suyu kurtardı).¹⁴¹ Ondan sonra büyük beyler ve din gazileri, Abdullah Han Ustaclu ve Save ve diğer eyaletlerin valisi olan, Hamza Sultan Kazık Ustaclu'nun oğlu Şah Sultan'ın önderliğiyle, din ve devlete karşı en çok fitne fesat yayan Kelhor ulusunun üzerine saldırmaya karar verdiler. Zikri geçen beyler, onları öldürüp, mallarını ganimet olarak alıp, sağ salım şahın dergâhına getirdiler.

Aynı yılda, Hoca Kasım Natanzi, tekrardan eyaletleri ele geçirmeye devam etti. Hoca Giyaseddin Ali Şirazi azlolup tutuklandı. Salı günü, Recep ayının on ikisinde, kışlağı süslü cennet sayılan Darüssaltana-i Kazvin'de geçirdiler. Gazi Han Tekelü, devletle her yönden muhalif olduğu için, tüm adamlarıyla beraber Şirvan'da cezalandırıldı ve Elkas Mirza lalasız kaldı.

Bazen 950H (1544M) bazen 951H (1545M) Loy (Balık) yılında, nevruzdan sonra, 950H (1544M) yılın, Zilhicce ayında idi. Perşembe günü Rebiülahir ayının 14'ünde, yaylağa gitmek için Kazvin'den çıktılar. Çimen Ebher bölgesine vardıklarında, Teymuriye-i Gurkaniye sultanlarından, Dehli ve geçerli sayılan Hindistan diğer şehirlerinin şahı olan, Babur Şah'ın oğlu Humayun Muhammed Padişah, Şirhan Ogan'dan yenilerek, Kabil ve Kandahar sınırlarına gitti. Şir Han'ı ortadan kaldırmak için kendi

¹⁴¹ Müminleri yeni hayat ve sonsuz mutluluk el verdi. *Cihan Ârâ*, s. 295.

kardeşlerinden, Kamuran, Askeri ve Handal'dan yardım istedi. Onlar da onun canına kastedip, Kamuran onun yoluna çıkarak, ona bir yenilgi daha yaşattı. O tüm beyleri ve yenilmiş askerleriyle beraber şahın dergâhına sığındı. Elinden geldiği kadarıyla dört miskal ve dört dang¹⁴² bir parça elmas gibi hediyeler ve armağanlar getirdi. Nevvab-ı Kâmyab, onun gelişini kutlayarak, şimdiye kadar hiç bir şaha vermediği bir ziyafet düzenledi. Şahlara layık otağlar ve şahane şemsiyeler ve nakışlı ve sade çadırlar, Divanhane yönünde kuruldu. İpek halılar serili, altın, gümüş, çini ve bakır kapları olan evler verdi. Katar katar develer ve katırlar verdi. Hızlı giden âlâ atla dolu bir ahır verdi ve o şahın askerleri onların üzerine bindi. Bir kaç diğer ağıl da padişahlarına özel ayrıldı. Öyle bir atlardı ki, ondan önce hiç görmemişlerdi. Zikri geçen padişah, onlara çok önem verdi. Her birine bir ad takıp, tüm zamanını onları seyretmekle geçirdi. Beyleri, yakınları, ordusu ve tüm hizmetkârlarına, saraydan hediyelerle, atlarla ve bir kaç bin tümen nakit para, altın, gümüş ve savaş gününde hal hazırda olan askerlerin işine gelen kılıç kuşağı, altın, gümüş, mücevher ve sade hançer kuşağı armağan verildi. Bunların üzerine sohbetler edip, kutlamalar yaparak, teselliler ettiler. Beraber avlamaya çıktılar. Taht-ı Süleyman ve Surlak yaylasında, acemde onun benzeri çok az bulunan bir avlama yeri vardı. İşte bu avlamalardan birinde, Kaçar halifelerinden Ebulkasım, yanlışlıkla atılan bir okla öldü.

Humayun Padişah güzel sohbetler edip, olağanüstü eğlenme emri verildi. Onu ordusuyla, On İki İmam'a bağlı Şiaların sembolü sayılan, şahlık tacını başlarına koydular. Hz. Muhammed ve hanedanı, masum ön dört hazretlerine selamlar gönderip, Ömer, Osman, Muaviye, Yezid ve bunların taraftarları ve onların sevenlerine lanet okudular. Ondan sonra Humayun Padişahordusuyla Azerbaycan'a seyahate çıkıp, Erdebil'in kutsal türbesini ziyarete etmek için o tarafa hareket etti. Ziyaret ettikten sonra dergâha geri döndüler. Cesur beylerinden, Budak Han Kaçar gibi ve ondan başkaları, adlım beylerini ve yakın muzaffer savaşçılarını da beraberinde Kandahar'a gönderdiler. O ilk defa Kandahar'ı, adlım beylerin yardımıyla ve Kızılbaş ordusuyla beraber ele geçirdi. Kardeşi Kamuran'ın el kolunu bağlayıp, onu mağlup etti. Kabil'de ve başka yerlerde olan diğer kardeşlerini de yakalayıp, tahta geçti ve Afganlara kan kusturttu. Öyle ki hikâyesinde zikrolunsun inşallah.

¹⁴²Dang gayrimenkul mallarda kullanılan bir ölçüdür. Bir dang altı kısımdan bir eder. Buradaki söylediği dört dang ise altı kısımdan dördü eder.

Nevvab-ı Kâmyab, Darüssaltana-i Kazvin'e geri dönüp, kışlağı orada geçirdi. Ondan sonra kışlak hep orada geçirmeye karar verildi. Bağ ve devleti de orada kurdular. Şimdiye kadar dünyada benzeri görülmemiş tarzda ve en iyi şekilde yapıldı. Bu fakir (Abdi Bey) bu bina ve bağın vasfında beş bin beyitlik, beş mesnevi kadar olan, "Cennet-i Aden" (sonsuz cennet) adında bir şiir kitabı yazdım ve şaha takdim ettim.

951H (1545M) yılında, Zilhicce ayının 27'sinde, nevruz idi. 952H (1546M) yılında Muharrem ayına üç gün kalıyordu. O yıl, 953H (1546M) yılının Muharrem ayının 7'si ile sona erdi. Şahın ordusu, Sultaniye yaylasına gitti. Oradan Horasan'ın Damgan şehrine yöneldi. Mazenderan valisi, Ağa Muhammed Ruzefzun, vergi ödemesini gecikince, uyarıldı, o da durumu düzene soktu. Oradan Kazvin'e doğru hareket ettiler.

Aynı yılda, Menteşe Sultan Şeyhler Ustaclu vefat etti ve ordusu ve tüm malı oğlu Timur Han'a bağışlandı ve Rey valisi oldu. Kazvin'de kışlağı geçirirken, Şirvan'dan Elkas Mirza'nın isyan etme haberi geldi.

953H (1556M) Yund (At) yılında, Behram Mirza Hamedan ve ona bağlı şehirlerde isyan etme peşindedir diye, asılsız saçma sapan haberler yayıldı. Herat valisi Muhammed Han Şerafeddin Oğlu ve Sultan Muhammed Mirza'nın lalası da böyle bir komplo kuruyorlardı. Nevvab-ı Kâmyab bu iki önemli meseleyi nasıl halledebileceğinin endişesindeydi. Sonsuza dek devam eden devlet, her ikisini de arka arkaya şahın dergâhına getirip, sorunu orada ortadan kaldırdı. Perşembe günü, Rebiülevvel ayının on dokuzunda, Kazvin'den çıkıp, ilk Rey'de, Seyyid Abdulazim'in türbesini ziyaret ettiler, oradan da Hergan'a geldiler. Orada Elkas Mirza'nın isyan etme haberinin doğru olup olmadığını tespit etmek için Azerbaycan'a teşrif ettiler. Sehend yaylasından sonra ve Muhammed Han'ı Herat'a gönderdikten sonra, Darüssaltana-i Tebriz'e gelip, Çerendab'da durdular. Afşar ve Zülkadir taifeleri arasında bir kargaşa çıkıp, sonra bitti. Elkas Mirza'nın annesi, Han Bigi Hanım, Elkas'ın büyük oğlu Sultan Ahmet Mirza ile beraber kendilerini bağışlandırmaya geldiler. Nevvab-ı Kâmyab, âlâ makam beylerinden, Seyyid Bey adlı, Seyyid Muhammed Kemune'nin oğlu gibi, Seyyid Mensur'u eşik ağası başı yaptı. Divan beyi olan, Bedir Han Ustaclu, Zülkadir halifesi Şahkulu mühürdar ve Sanduk Bey Korçubaşı, Afşar ve Masum Bey Safevi -o zamanda Safevi ye'nin kutsal türbesinin yöneticisiydi- Seyyidler seyidi ve alimlerin alimi, zamanının yararlı insanı, eşi benzeri olmayan ve İran'ın tüm eyaletlerine müşerref olan

Seyyid İbrahim Safevi ile beraber ve Emir Feyzullah Bağdatlı'yı her zaman muzaffer ordunun hâkimi ve Elkas Mirza'nın annesinin ve kendisinin arkadaşı edip, ona öğüt vermek için gönderdiler. O da cömert davranıp, onunla mülakat ederek, ona bir daha itaatsizlik etmemesi için söz alıp, ant içtirdi. Nevvab beyleri yolcu ettikten sonra, ordu da Gürcistan'a doğru hareket etti. Şuragöl ve Pembek'ten geçerek, Gürcistan'a geldiler. Kışın kâfirlerle savaşmaya meşgul oldular. Oradan Erran Karabağ'a geçtiler. Zilhicce ayının on birinde Koyun Ölümü'nde Kür Nehri'nden geçip, Şirvan eyaletine geldiler. Araz tarafından Ali Çoban'a doğru gittiler. Elkas Mirza orduyu Çerkes'e götürmüştü ve Şirvan'da değildi. Nevvab-ı Kâmyab, 954H (1547M) Goy (Koyun) yılı, nevruzda, Muharrem ayının on sekizinde ordaydı. Elkas'ın Çerkes savaşında yenildiği haberi geldi. Derviş Muhammed Han Şeki'nin kardeşi Şah Nazar Ve Elkas'ın ordusundaki büyüklerinden Ahmet Bey Korçubaşı Ustaclu ve başkaları o savaşta öldüler. Elkas yenilmiş olan ordusuyla, Şamhal Kaytak'ın eyaleti olan Tergu'nun havalisine gitti. Oradan Bab-ul Ebvab'ın Derbend'ine doğru hareket etti. Orada kendi adına altın sikke kestirdi. Annesini ve kendisinin güvenilir hizmetkârlarından, Köhne Şahverdi ve Tenbellü Ahmet ve diğerleri gibileri, Derbend Kalesi'nde bırakıp, daha sağlam yer bulma niyetine, Nevvab ile onlara karşı gelmeye hareket etti. Eşi, çocukları ve hizmetkârları Şirvanat'ta idiler. Hepsi muzaffer olan büyük devletin eline geçtiler. Nevvab-ı Kâmyab, onlardan hiç birini rahatsız etmemelerini emretti. Güvenilir halktan bir kaçını seçip, onları Kür Nehri'nden sağ geçirmelerini ve Azerbaycan sınırına götürmelerini istedi. Bu nedenden dolayı, Elkas'ın hizmetkârları, grup grup, oymak oymak onu yalnız bırakıp, şahın dergâhına geldiler. Elkas'ı yoldan çıkaran Çoban Bey İcik Oğlu Ustaclu ve Kör Sohrab Zülkadir'i yakalayıp, dergâha getirdiler ve kendi akrabalarının eliyle cezalandırıldılar. Elkas Hanalığ'a sığınmıştı. Kumuk ve Kaytak'a doğru hareket etti. Ordu beylerinden, Zülkadir halifesi mühürdar Şahkulu, Sultan Ziyad Oğlu Kaçar ve Emir Han Musullu'nun oğlu Muahmmmed Bey gibileri, Sekence Ahti Köyü'nde, Şirvan tepelerinden onun üzerine saldırdılar. Yakınlarının birçoğunu öldürdüler. O da çok az kişiyle kaçıp, kendini Germ Şamhal 'a attı. Onun yanında durmayarak denizden geçip, oradan Kefe'ye, oradan da Sultan Selim Osmanlı'nın yanına İstanbul'a sığındı. Şahın ordusu, yazın Cebani yaylalarından ve Galebe Kumbet ve diğer onlara bağlı, Şamahı'da yayladılar. Devletyar Gulam ve Miri Can Tamgaçı Tebrizi'nin oğlu Mir Muhammed, zapt ettikleri Gülistan Kalesi'ni açıp, harap ettiler. O

iki fitneciyi diğer fitnecilerle beraber en kötü şekilde cezalandırdılar. Derbend Kalesi'ni de ele aldılar. Elkas Mirza'nın annesini ve oğlunu şahın dergâhına getirdiler. Şirvan eyaleti, âlemin şehzadesi Nevvâb Ebul Mensur İsmail Mirza'ya verilip, lalası Gökçe Sultan Kaçar oldu. Diğer beylere Şirvan'dan tuyullar verilip, oranın beyliğine onlara verdiler. Sonbaharın başlarında, Kür Nehri'nden geçip, mutluluk veren şehir, Tebriz'de kışladılar. Kışlaktayken Elkas'ın hizmetkarlârının durumunu araştırıp, isyan eden ve itaatsizlik yapan her birini cezalandırdılar. İsyanda hiç suçu olmayanlar ve hatta engelleyenler, Nevvab-ı Kâmyab tarafından devlet isteme eğiliminde bulunan her kese makamlar ve beylikler verildi.

955H (1548M) Piçi (Maymun) yılında, baharın başlarında, Elkas Mirza'nın Rum'a gitme haberinden emin olduktan sonra ve şah tacını [On İki İmamın sembolü olan tacı, başından atıp, Osmanlılara sığındı. "الغريق يتشبث به كل حشيش" (Boğulan kimse, kendini kurtarmak için elini kurumuş her bir dala atar). Hüdâvendigâr'dan el çekmiyordu. Hüdâvendigâr Süleyman onun iki kere bu diyara geldiğine rağmen, talihsizlikten başka hiç bir şey elde etmemişti. Her kese âşikar olan bu rezaletten sonra geri dönüp, nihayet Bağdat'ı almaya yürek bağlamıştı. Bu durumda Elkas onu, tüm Kızılbaşlar onunla birler diye aldatmıştı. Halbuki onlar ona (Elkas) Kızılbaşların şah zadesi sensin demişler ve şah tacı başındaydı demişler. Hangi güvenilir Kızılbaş seni tanıtmıştı ki şimdi tacını atıp, Osmanlılara sığınmışsın. Onlar ata babalarının gittiği yolu bırakıp, Şiaların Masum İmamlarına teberrâ¹⁴³ edip, sana mı katılacaklar] büyük bir orduyla Azerbaycan'a doğru hareket ettiler. Nevvab-ı Kâmyab, çoluk çocuğunu Seyyid Bey Kemune'nin önderliğiyle, İsfahan'a gönderdi. Muhlifleri susturmak için Azerbaycan'da kalma sözünün üstünde direnç gösterdi. Cemazielahir ayının dördünde, Tebriz'den çıkıp, yiğit korçuları, tüm şahın her türlü silahlardan kuşatarak ve yüreklerini aslan yüreği ve kaplan ciğeri gibi güçlendirdiler. Büyük beyler, orduları kendilerini güçlendirip, muhaliflerini ortadan kaldırsın diye, onlara verilen eyaletlerden her sene ne kadar gerekirse, hemen devlet hazinesinden nakit olarak para verildi. Onun yerine eyaletlerden çıkan parayı hazineye geri versinler. Onun yanında Irak ve Azerbaycan'ın bölgelerinden yüz bin kişiden, yirmi otuz bin kişi seçip, "Boy Nöker" ismini verdiler. Devlet hazinesinden de, her sene ortalama Korçulara verdiler. Gereken silahları korhaneden

¹⁴³Şialarda Hz. Ali'nin düşmanlarını düşman bilenler.

alıp, kendilerini savaşa hazırladılar. Sonra Keleyber'in Eşkenber yaylasına gittiler. Yaylağı orda geçirdiklerinde Hüdâvendigâr ve Elkas Azerbaycan'a geldiler.

Nevvab-ı Kâmyab Abdullah Han Ustaclu ve ordusunun muzaffer adlı bazı beylerini, ordu öncüsü yapıp, onları önden gönderdi. Hüdâvendigâr'ın savaşçıları varana kadar, kendilerini onlara yetiştirmeden geri dönmelerini istedi. Böylelikle muhalifler daha cesaretlenip, ortaya çıkacaklardı. Ondan sonra Tebriz'e dönüp, Nevvab-ı Kâmyab'ın planladığını kimse bilmeden, yapılsınlar istedi. Beylerin hepsi plana göre hareket ettiler. Bin kişi adamı olan Behram Mirza, iki bin beş yüz kişi adamı olan Şiraz valisi İbrahim Han, bin kişi adamı olan Kuhgiluye valisi Muhammed Han Afşar, beş yüz kişi adamı olan Darabcerd'in valisi Allahkulu Bey İçik Oğlu Gerampa Ustaclu, beş yüz adamı olan Neyriz ve Fesa'nın valisi Çerendab Sultan Şamlu, üç yüz adamı olan Fars'ın Kazerun eyaletinin valisi Köpek Sultan Afşar, beş yüz adamı olan Sungur, Dinver ve Kürdistan'ın valisi Çerağ Sultan Gerampa Ustaclu, üç yüz adamı olan Alikulu Bey Türkmen, üç yüz elli kişi olan Kazvin korçuları, iki yüz adamı olan ve o sırada henüz orduya katılmamış olan Kazvin'deki Tatar ve Söklen'in Boy Nökerleriyle birlikte toplam yedi 1,150 kişiye ulaşıyorlardı. Onlar orduya katılınca kadar savaşmaya yanaşmadılar. Meşkin'in Eher Tuman Nehri'nin kenarına kondular. Beylerin gelmesini beklediler. Çerağ Sultan, Çerendab Sultan, Alikulu Bey ve Allahkulu Bey ordularıyla geldiler. İbrahim Han Zülkadir üç yüz kişilik kendi ordusuyla, orduya katıldı. Ertesi gün diğer beylerin de gelip, orduya katılacağı haberi geldi.

Hüdâvendigâr, Perşembe günü Cemazielahir ayının yirmisinde Tebriz'e geldi. Dört gün orada kaldığı için, kargaşayı öyle gördü ki, orada durması, Karabağ'da Sultan Ebu Seyyid Gurkan'ın durması misaliydi. Salı gecesi, yirmi beşinde Tebriz'den göç edip, geldiği yoldan geri döndü.

Bu fırsatta, şah-ı din penaha âlem-i kayıptan iki fetih yüz gösterdi. Biri bu kitap da onun adına yazılan ve ahl-i beyti seven şehzade Peri Han Hanım'ın kutlu doğumu, ikincisi de bu doğumun hoş kademliliğine göre, Hüdavendegar'ın Tebriz'i Rum'a doğru, ızdırapla terk etmesi idi.

Hemen, İbrahim Han Zülkadir ve ağırbaşlı beylerin bazıları, muhalifleri takip etmeye görevlendirildiler. Şahın muzaffer ordusu da Çaldıran'ın Eleng bölgesine gitti. Oradan, Nevvab İsmail Mirza Şirvan ordusuyla ve bazı beylerle, Kars Kalesi'ni tamir etmeye

gelen bir gurup muhaliflere doğru hareket ettiler. Kendileri de düşmanların memleketine doğru yöneldiler. Pasin, Sarısu, Hınıs, Ahlat, Erzurum, Tercan, Bayburt ve Erzincan, Harput ve Trabzon etrafıyla beraber, şahın ordusunun ayakları altında kaldı. Rüstem ve Siyavuş olayında Turan elinde yaptıkları gibi gerçekleşti. Kızılbaşlar o bölgeyi öyle bir ele geçirdi ki, Hurçinli diye adlandırılan Boy Nökerleri, kendi başlarına Rum'un muteber vilayetlerine saldırıp, alt üst ettiler. Öyle ki, bir vilayetin halkı, Hurçinli'den kaçıp, o sınıra yakın olan Sevad Azimi'ye sığındılar. Onlardan, sizin vilayetinize hangi han, hangi Kızılbaşlardan gelmiş, böyle kendi vilayetinizden kaçmışsınız diye, sordular. Hurçinli Sultan bizim vilayete gelmiş diye, cevap verdiler.

Böylelikle, Rum eyaletlerinin başına öyle bir olay getirdiler ki, yıllar sonra bile eski hali mümkün olmadı. Şahın Pasin'e vardığında, İsmayil Mirza ve Kars Kalesi'nin tamirine gelen bir gurubun üzerine saldırıp ve şahın emriyle harekete geçen beyler ile beraber vardılar. O gurutpan yaklaşık iki bin kişi ve ganimetleri, yaklaşık sekiz bin süvariyle idiler. Onların başçısı Alauddevle Zülkadir'in neslinden olan, Küçük Muhammed Han Zülkadir'in kardeşi Ali Bey'i de beraberlerinde getirdiler.

Güzel tuhaf olaylardan biri şöyleydi, bu zamanda Esterabad valisi Şah Ali Sultan Ustaclu'nun alemdarı olan İskender Ağa bir katar katırla serdarları Din Muhammed Han'ın kardeşi Ali Sultan olan Harezmi Özbeklerine davul ve âlem getirdi. Adı geçen Ali Sultan Kumbed-i Kabus havalisine yedi bin kişiyle gelmişti. Şah Ali Sultan bin beş yüz kişiyle onunla savaşmış ve yenmişti.

Şahın Erzincan'a gittiğinde, Zülkader'in yüzbaşları, her biri kendi adamlarıyla bekçiliğe gitmişlerdi. Rastgele bir yerde dinlenip, başlarını koyup, uyumuşlardı. Hüdâvendigâr'ın itibarlı beylerinden, Osman Paşa, altı yüz kişiyle, gizli bir yolla, yüzbaşların üzerine saldırarak, bir hengâme yarattı. Savaş aslanları ve hilekârlardan endişelenmeyen cesurlarbirden bire yerlerinden fırlayıp, dünyayı gezen atlarına binip, Osman ve Osmanlıları ezerek, birçoğunu da kılıştan geçirerek cehenneme yolladılar. Onların başlarını, ganimetleri, meşhur çevik atlarını, altın ve gümüş aksesuarlarını, Mısır kılıçlarını, Arap mızraklarını, Davudi zırhlarını da şahın dergâhına getirerek, kendi makam ve mertebelerini yükselttiler. Hüdâvendigâr Süleyman mağdur ve sönük, nankör ve ne müslüman ne de kâfir sayılan Elkas ile kendi makamına geri döndü.

Çarşamba Ramazan ayının on dördünde, şahın ordusu Erzincan'dan göç edip, Azerbaycan'ın Ud şehrine gitti. Şevval ayının başlarında, ختم بالخير و الاقبال (sonu hayırla bitsin) şahın muzaffer ordusunun oturak yeri Çukur Sa'd'ın Üç Kilise havalisi oldu. Bu sırada, Şah Ali Sultan Çepni -Van valisi- Hüdâvendigâr'ın kuşatmasına dayanamadığından dolayı, orasını onların eline bıraktı. İsmail Mirza, Abdullah Han ve Gökçe Sultan'ı orasını zapt etmeye gönderdiler. Kendisi de Şeki'yi ele geçirmek için Erran'ın Karabağ'ına gitti. Sanduk Bey Korçubaşı Afşar'ı büyük savaşçılarla nehirden geçirip, Şeki'ye gönderdiler. Mirza ve beylerin gelmesini bekledikleri için, kendileri nehir kenarında seyre çıktılar.

Hüdâvendigâr ve Elkas döndüklerinde, Elkas mukabeleyi önlediği için, Hüdâvendigâr'dan, Bağdat ve Kürdistan tarafından, kendini Acem Irak'a vardırıp, Rum'un İsfahan'ı ve Kızılbaşların hepsini bu fırsatta ele geçirip, Irak'ı almaya izin aldı. Hüdâvendigâr da o zamandaki uygun durumuna göre ona izin verdi. Düşündüğü buydu ki, onun Acem Irak'a vardığından sonra, Nevvab'a haber vardığında, onu endişeye kapılmasına neden olup, böylelikle Rum'dan geri döner. Elkas Şevval ayının otuzunda, Bağdat yolundan Hamedan'a gelip, Behram Mirza ve Çerağ Sultan'ın ordusunu soydu. Behram Mirza'nın kenizlerini kendi adamlarına verdi. Bediuzzeman Mirza'yı beraberinde götürüp, Kum ve Kaşan'a yöneldi. Orada Gorg (Giorgi) Yeregan ve Sena'nın elinde olan, şahın mallarını ellerinden aldı ve durmadan kendini İsfahan'a ulaştırdı. Şahın haremindeki birçok kişi, beylerin çoluk çocuğu, vezirler ve tüm yakınları ve ordunun ahalisinin hepsi orda olduğu için, Seyyid Bey Kemune ve haremın korçularının Yasavul Başlı Suleyman Bey Melken Oğlu Zülkadir, bahsi geçen korçularla orduyu korumak için ayaklandılar. İsfahan'ın büyük Seyyidleri, darugaları, reisleri ve ahalisi -şah bize güvendiği için, çoluk çocuğunu bizim şehrimize yolladı-yiğitlik yapıp, şehri ele alıp, Elkas'ın şehre mudahele etmesine izin vermediler.

Hamedan'dan, Seyyid Kulu Kürt Vermeziyar, tüm hızıyla, Elkas'ın Irak'a ulaştığı haberini, Kür Nehri kenarında olan Nevvab'a götürdü. İsmail Mirza ve beyler derhal, Van yolundan geri dönüp, Şirvan hükümetini Abdullah Han Ustaclu'ya verip, Behram Mirza'yı önden Irak'a gönderdiler. Kendileri de onların arkasından hareket ettiler. Bu kışta, Halhal ve Tarum yolundan Kazvin'e vardılar. Elkas'a korku musallat olunca, Behram Mirza'nın ayaklanmasını düşünüp Nevvab-ı Kâmyab'a doğru yöneldi. Aynı gün İsfahan'dan göç edip, Fars'a oğru gitti. Yezd Has Kalesi'ne vardığında, orasını ele

geçirip, katliam yaptı. Durmadan Şuşter'e giderek orasını kuşattı. "Şahmir Sadr" denilen Seyyid Şemseddin Asedullah'ın en büyük evladı, Mir Seyyid Ali ve Mir Abdulvahab'ın tahsisıyla memleketi zapt ettiler. Ona karşı ayaklandılar. Elkas orada elinden bir iş gelmeyince, Dizful'a gitti. Oradan eli bir şey tutmadan, Beyat Kalesi'nin yolundan Bağdat'a gitti.

Ama Behram Mirza, ordudan önce Irak'a geldiği için, Kaşan'da Elkas'ın tarafındaki münafıkları ve muhalifleri cezalandırdı. Mir Ali Saruki'nin evladı, Şehriyar ismiyle anılan, babası kendi tahsildarı Muhammedi Bey Kaçar ile isyan çıkarma ümidiyle, Elkas'a yardım etmekte karşı çıkınca öldürüldü. Sonra Elkas'ın yanına gidip, onun hediyelerini giyerek, böylelikle fitne fesadı başlayarak, ordu toplamaya başladı. O esnada, söylendiği üzere, Elkas kayboldu. Behram Mirza savaştan dönünce, ordu yağmalanıp, sinirli bir şekilde Kaşan'a gitti. Zikri geçen evlatlardan, Efsel ve İnayet'i yaptıkları amellerden dolayı çok kötü cezalandırdı. Ondan sonra kendi memleketine gidip, kendi ordusunu onarmakla meşgul oldu.

956H (1549M) Tehaguy (Tavuk) yılından, şahın ordusu, Rebiülahir'in dokuzunda, Kazvin'den çıkıp, Hamedan yaylasına gitti. Oradan göç ederek Kürdistan'a yöneldiler. Elkas Rum'dan yüz çevirdiği için, Şehrzur etrafında ikamet ediyordu ve Behram Mirza'nın oğlu Bediuzzeman Mirza'yı da kendi arabulucusu yaptığı için, şahın dergâhına yolladı. Karaca Mirek kendi hizmetkârını onunla yolladı. Nevvab-ı Kâmyab da bir iki defa, büyük Seyyidlerden bazıları, Mir Abdulkarim Babelkani Hadimbaşı gibi, hadsiz saygıyla karşılayıp, bağışlanma ve görmezden gelme ümidiyle, Elkas'ın yanına gönderdi. O dergâha gelmeyi ihmal ediyordu. O esnada, Rum ordusu gece ansızın saldırınca, toplanmış guruplarının düzenini bozarak, Kürtler tıpkı Oğuzların Sultan Sancar'ın ordusuna yaptığı gibi yapıp dağıldılar. O çaresiz kalıp, Bege'nin kardeşi Sorhab Erdelan'ın memleketinin dağlarına sığındı. Mir Abulazim'den sonra, Emir Şehit Abdalbaki Nimetullahi Yezdi'nin oğlu Şah Nimetullah Baki'yi Elkas'ın yanına gönderdikleri için, Salı günü Ramazan ayının 9'unda,¹⁴⁴ onunla beraber olan yirmi kişiyle, Merağa'ya bağlı Miyanduab'da, şahın dergâhına getirdiler. İki gün sonra, Meshub İbrahim Han Zülkadir ve Hasan Bey Yüzbaşı Ustaclu, onu Meşkin'in Yaft Tuman Kalesi'ne gönderdiler. Orada, Rebiülevvel ayının yirmi beşinde, iki üç kişi onun

¹⁴⁴ *Hülasatü't Tevarih*: Salı günü, Ramazan ayının 19'unda onu 20 kişi ile...

korumalarıyla, kendi babası ve kardeşinin kisasına göre onu kaleden attılar ve helak olup, cehenneme gitti. Böylelikle şerri ortadan kaldırıldı.

O zamanda, Behram Mirza hastalanıp, Ramazan ayının 19'unda, gece vakti¹⁴⁵ Allah'ın rahmetine kavuştu. Naaşını hem insanların hem cinlerin imamının şahadet yeri olan kutsal Meşhed'e gönderip, orada defnettiler. 33 yaşındaydı.

Abdullah Han Ustaclu'yu, Piçi (Maymun) yılında Şirvan'a gönderdikleri için, Şirvan'ın sultanlarının evlatlarından biri, Burhan adında, Rumuların düşüşünde, İsmayil Mirza ve Gökçe Sultan şahın dergâhına gelerek orayı ele almasının hikâyesini Nevvab-ı Kâmyab'a arz etti. Şah da Azerbaycan beylerine, Abdullah Han'ın yardımıyla Şirvan'a gitmelerini emretti. Emire göre, beyler Han'la birlikte Cevad'dan gemiyle geçip, Ali Çoban'ın aşağısında durdular. Burhan Şirvan ordusunu toplayıp, Bigerd deresine götürdü. Orada, onun üzerine saldırmak çok zor olduğu için, on beş gün Ali Çoban'da durakladılar. Bu durumda, Burhan doğal ecelden vefat etti. Şirvanlılar da onun akrabalarından, Mihrab adında bir oğlanı¹⁴⁶ tahta oturtular. Kendi yerlerini de hendek ve çeperle daha sağlam yapmaya başladılar. Bu haber Han'a gittiğinde, onların surlarına saldırarak, orayı şiddet ve hiddetle kuşattılar. Şirvanlıların halkının çoğu katledildi. Mihrab canını kurtarmayı başardı. Ondan sonra onun bir başka akrabalarından ve Şirvan'ın alçak adamlarından Kurban Ali adında biri, Derav'da¹⁴⁷ -deniz ortasında bir ada, ki Kür Nehri her iki tarafından da denize dökülüyor- bir gurupla bir araya gelip, muhalifetliklerini ortaya koydular. Han ve beyler, kışın olmasına rağmen onun üzerine gidip, Kurban Ali'nin cemaatinin çoğuyla beraber katlettiler. Ondan sonra Şirvan temizlendi. Abdullah Han kendi hükümetine dönüp, beyler de herkes kendi memleketlerine döndüler. Bu haber, Kazvin kışlağında şahın kulağına geldi.

Bu yılda, âlemlerin şehzadesi, Mehd-i Ulya, zaman Haticesi ve devrin Belkıs'ı, Şehzade Sultanem, Nevvab'ın kız kardeşi kutsal türbeyi ziyarete müşerref oldu ve mühürdar halife, Şahkulu, ordunun savaşçılarından bir gurup ile Mehd-i Ulya ve o hazretin hizmetindeydiler.

Bazen 957H (1550M) bazen 958H (1551M) İt (Köpek) yılında, şahın ordusu, Perşembe günü Cemazielevvel ayının on dokuzunda Kazvin'den, Sultaniye yaylasına yöneldiler.

¹⁴⁵ *Cihan Ârâ*: Cuma gecesi.

¹⁴⁶ *Cihan Ârâ*: bir yaşlıyı.

¹⁴⁷ *Cihan Ârâ*: دراو (Derav) – Ahsetü't Tevarih: درو (Deru) Golzum (Hazar Denizi) yanında bir adadır.

Oradan sonra Azerbaycan'a hareket edip, çoluk çocuklarını da yolcu ettiler. Nevvab-ı Kâmyab o yılda Aran'ın Karabağ bölgesinde kışladı.

Emir Zekeriya'nın oğlu Emir İbrahim'in oğlu Hoca Emir Bey Kececi, o zamanda, Horasan'ın eyaletlerinde vezirlikten sonra, Hoca Giyaseddin Ali Şirazi ile birlikte şahın Divan makamına yükselmişti. Ondan sonra işten alınarak, Şirvan veziri Ağa Muhammed Han Ferahani onun yerine mensup oldu.

Bazen 958H (1551M) bazen 959H (1552M) Tonguz (Domuz) yılında, sudan geçip, Şeki'yi ele aldılar. Şahın gölgesi altında tam iktidar bulan, Hasan Sultan Şeki'nin oğlu Derviş Muhammed'i, Derviş Muhammed Han lakabını verdiler. Nevvab-ı Kâmyab'ın kız kardeşi Mehd-i Ulya'nin ölümünden sonra ona karşı saygı azalınca, mükerreren muhalifetliği ortaya çıktı. Ondan sonra Elburz Dağı'nın başında yaptırdığı Gelesin Göresin Kalesi'nden kaçtıktan sonra, Cerid tayfasından, Çerendab Sultan Şamlu'nun hizmetkarlarından, Köse Pir Kulu Şamlu onu yakalayıp öldürdü. Başını şahın dergâhına götürüp iltifat gördü.

Aynı yılda, bir yurtdışı şahın elçisi, Hürmüz yolundan gelip, hediyeler ve armağanlar getirip, çabucak izin isteyerek, geldiği yoldan geri döndü.

Aynı yılda, Horasan'ın kutsal Meşhed'inin hükümetinden, Hamza Sultan Kazık'ın oğlu Şahkulu Sultan Ustaclu alınarak Çukur Sa'd'ın hükümeti verildi. Onun yerine de Ali Sultan Tati Oğlu Demircilü, Meşhed'e gitti.

Şahın ordusu Şeki'den Karabağ'a gelip, Gürcistan'a geçtiler. Muluk Kalesi, diğer eyaletler ve önemli surlarını feth edip, ele aldılar. Bu arada ordunun bazıları veba hastalığına yakalandığı için, şahın emrine göre onları ordudan çıkardılar. Orduyu bu beladan kurtararak kışlağı Erran'ın Kara Ağaç'ında geçirdiler.

Din Muhammed Özbek, o taifenin ünlü bahadırlarından Harezm Kulu Muhammed'i, Gazi Ataullah Raziye-el Hüseyini ile birlikte onun yanına, Nevvab-ı Kâmyab tarafından öğüt vermeye gittiği için, şahın muhabetlerinden yararlandıktan sonra izin alarak çıktı. Sebzevar'a vardığında, Din Muhammed'in vefat haberini duyduğunda sarsılıp, oradan kaçarak, Ceride'ye gitti.

Bazen 959H (1552M) bazen 960H (1553M) Sıçgan (Fare) yılında, Nevvab-ı Kâmyab, o zamanda Erzurum valisi olan ve sınırdaki beylere tehdit içeren ve saygısızca mektuplar

yazdığından dolayı İskender (Paşa)¹⁴⁸ Gulam'ı cezalandırdı. Ondan sonra, bazı Kızılbaşların Boy Nokeran'ı o bölgede kâfirlerle savaşmaya ve o sınırı korumaya meşgul oldukları, Gürcistan'ın Davaylı bölgesine saldırmaya gitme emrini aldılar. Bir grubu öldürüp, oradan Ahlat, Erciş ve o sınıra doğru gittiler. Ramazan ayında şahın ordusu Ahlat'a darbe vurdu. Rumular surlarla sağlamlaştırmış şehri ve kalesini kuşatıp, şahın emrine göre onlarla savaş başlattılar. Bu yüzden, muzaffer savaşçılar, o cemaatin yardımına gelip, çok az sürede, o yolculukta şahın silahları ve topları olmamasına rağmen ve o halk tüm mukabele araçları hazırlayarak şehir alındı. Böylelikle iş kale içindekilere zorlaştı. Kaleden gelen el aman el aman sesi göklere yükseldi. Şahın merhameti kalenin içindekilere şamil oldu. Sanduk Bey Korçu ve başka büyük korçuları kalenin kapısında durmalarını emr edip, kale içindekilerin hiç birine zarar gelmeden, eşleri, çocukları, malları, hayvanları ve tüm kılı kıpırtılarını alıp, kaleden çıkıp nereye giderlerse gitsinler diye görevlendirdi. Böyle bir marhemet hiç kimseden ve hiç bir zaman görülmemiştir. Ondan sonra Ehlat Kalesi'nden daha sağlam ve korunan Erciş Kalesi'ne doğru yol aldılar. Orasını zorla fethettiler. Elkas'ın Korçubaşıcısı olan teyze oğlu Ali Bey Musullu'nun oğlu Bediüzzaman, orada öldürüldü. Bargiri Kalesi de ele alındı. Her üç kaleyi de yıkıp, yerle bir ettiler. İsmail Mirza, bazı beylerle Erzurum valisi, İskender [Paşa]'ın üzerine saldırmaya gittiler. Onunla savaş, ordusunu tarumar ettiler. O da çok az geri kalanlarla kaçıp, kalenin içine girdi. İsmayil Mirza beylerle birlikte muzaffer olarak sağ salım şahın dergâhına geldiler. Ordularında baş, esir ve muhaliflerden ganimeti olmayanların sayısı çok azdı. Daha çok eyersiz at, altın, gümüş, kılıç kuşağı, altından ve gümüşten hançer kuşağı, ve nefis silahlar, o olayda Kızılbaş ordusunun eline geçti. Rumuların ileri gelenlerinin birçoğu,¹⁴⁹ Zülkadir sancağının sahibi Kebir¹⁵⁰ İsa gibileri tutuklanıp, şahın ordusunda keskin kılıçla öldürülüp derisini soydular.¹⁵¹ Kışın o yolculukta bitti. Nevruz yaklaşınca Urmiye'ye geri döndüler.

Bazen 960H (1553M) bazen 961H (1554M) Od (İnek) yılı, Nevruz'da, Urmu'da idiler. Bu bölgenin Kürtleri, had ve hududlarını aştıkları için cezalandırıldılar. Hüdâvendigâr

¹⁴⁸ İran sınırları ve şehirlerine tecavüz eden Erzurum hâkimi İskender Paşa'yı kast ediyor. Bkn. *Ahsenü't Tevarih*, s. 438,441 ve 453.

¹⁴⁹ Kızılbaşların esaretinde olan, Osmanlıların itibarlı beylerinden, İskender Paşa'nın kardeşi ve kayın biraderi gibileri hakkında daha detaylı ve dakik bir şekilde *Ahsenü't Tevarih*'te gelmiştir. s. 471.

¹⁵⁰ Asıl metinde ve *Cihan Ârâ*'da كسر (Kesr) olarak gelmiştir. Ama *Ahsenü't Tevarih*'te كبر (Kebir) olarak yazılmıştır.

¹⁵¹ Kebir İsa'nın derisinin soyulması sadece *Tekmilet'ül Ahbar*'da gelmiştir.

durumu böyle görünce, barıştan yana durdu. Onun nikâhlı haseki sultan karısı ve kızı, şehzade Nevvab'ın yanında hatırı hep aziz olan kız kardeşi şehzade Sultanım'a mektuplar yazdırdılar. Vezir-i azam ve Hüdâvendigâr'ın damadı olan, Rustem Paşa, büyük beylere mektuplar Abdi Bey ak, barış sağlanmasını arz ettiler. Nevvab-ı Kâmyab, muhalif Türklerin barış istedikleri konuda yanlış yapıp yapmadıklarını ve sözlerine güven olup olmadığını bir gözden geçirmek için, Acem Irak'ın itibarlı seyyidlerinden sayılan ve o zamanda ilham dilini beyan eden "Şems-ul Felek-el Edvar" diye bilinen Seyyid Mehdi'nin oğlu Mir Şemseddin Ali el-Hüseyni el-Delicanî'yi¹⁵² onların elçiliğine gönderdi. Şahın ordusu ondan sonra baharın başlarında Nahcivan şehrine gitti. Şahın diğer ordusu da onlara katılarak, Nahcivan'dan yaylağa gittiler. Selmas ve Hoy'a kadar yol kattettiler. Bu yolculukta Kürdistan'ın birçok kalesi fethedilip hayırlısıyla Nahcivan kışlağına yöneldiler. Bir hayli zaman vezir-i azam olan Gazi Cihan el-Hasani, ondan sonra istifa ederek, Kazvin'de itikâfa girdi. Bu yılda bir kaç kişinin vasıtasıyla Felek İştēbah'ta bazı önemli işler yaparak, çıkmak için izin aldı. Zencan makamına geri dönme esnasında vefat etti.¹⁵³

Rum'da, vezir-i azam Rüstem Paşa, Sultan Süleyman'ın oğlu Sultan Mustafa'dan korktuğu için endişelenip, bir hile yapıp, Hüdâvendigâr'ı ona karşı kışkırttı. Sultan Mustafa'yı öldürdüler ve “مکر رستم” (Mekr-i Rüstem) o olayın tarihi idi. Bu olayın arkasından oğlu Sultan Muhammed de öldürüldüğü için “ستم مکرر” (Sitem-i Mukerrer) onun tarihi oldu.

Bazen 961H (1554M) bazen 962H (1555M) Bars (Kaplan) yılında, Hüdâvendigâr'ın Azerbaycan'a yönelmesinin haberi Yurt kışlağında geldi. Kışlağı Halep'te olduğu zaman bu haber geldi. Hal böyle olunca şah orduyla ilgilenmeye başladı. Birçok değişiklikler ve hazırlıklar yaptı. Perşembe günü Recep ayının altısında, şahın ordusu Pazar Çay'a doğru hareket etti. Şaban ayının sonunda, Hüdâvendigâr Nahcivan'a gelip, iki gün sonra aynı ayın yirmi yedisinde geri döndü. Ulama'nın adamlarından, barış sağlamaları için göndermişlerdi. Nevvab-ı Kâmyab Ulama'nın sözüyle sulh etmeyi kabul etmeyerek, Yasavul Ulama'nın sözüyle barış yapmam dedi. İtibarlı şahlardan biri sulh görevini üstlenirse ancak bu iş olur, dedi. Nevvab-ı Kâmyab Rum durumunu takip ettiği için ve

¹⁵² *Cihan Ârâ*: دیلجانی (Dilcani)-*Ahsenü't Tevarih*'ın bazı nüshalarında da دیلجانی (Dilcani) olarak gelmiştir.

¹⁵³ *Cihan Ârâ*: Gazi Cihan... Zencan'dan geri dönerken akşamüstü Cuma günü Zilhicce ayının 17'sinde vefat etti.

orasının ordusu ve eyaletini tahrip etme istediğinden dolayı, yüreğine rahm girdi ve Ramazan ayının hürmetine Rum'ya gitmekten vazgeçti. Ondan sonra Gürcistan'ın Şuşad ve Karkara'ya giderek saldırıya geçtiler. Kâfirlerin diyarını almak ve ele geçirmekle meşgul oldular. Ramazan böylelikle geçti. Bu zamanda Hüdâvendigâr Erzurum'da idi. Şahın dergâhında olan Levent Han Gürcü'nün oğlu İsa Bey'in adamlarından, [Levarsab]ın yanından dergâha geldi ve Geştasb dilinden, Ayaz Paşa'nın yalnız [Altı]¹⁵⁴ Kalesi'nde ve Hüdâvendigâr 'ın Erzurum'da olduğunu arz etti. Böylelikle Berkin Kalesi'nin etrafından, mühürdar halefesi Şahkulu, Emir Han'ın oğlu Muhammedi Bey, Dev Sultan'ın oğlu Edhem Bey Rumlu ve Emir Han Musullu'nun yeğeni Yâdigar Muhammed Terhan'ı bazı beylerle, beş bin kişiyle beraber Ayaz Paşa'nın üzerine gönderdi. Karkara ve Yutard Verzay Gürcü'nün oğlunu, onun müşaviri yaptılar. Muhammed Bey'in oğlu Emir Han, iki yüz kişiyle, Kam Hurusek Kalesi'nden¹⁵⁵ biri kapıya geldiğinde haberdar olsunlar diye ordunun sol tarafının bekçi oldu. Aniden Sinan Bey'in saldırısına maruz kaldılar. Ordusunu parçaladıkları için, onu diri yakalayarak, beylerin yanına götürdüler. Sinan Bey, tüm ordu Hüdâvendigâr'a doğru Altı'ya geldiklerini ve arkadan da Hüdâvendigâr 'ın geldiğini söyledi. Beyler yoldan geri dönüp, Gürcistan'ın Kanlı Çimen'ine geldiler. Sinan Bey aynı sözü onlara arz etti. Rum paşalarının tarafından, barış sağlanması hakkında bir hayli hikâyeler duyduğu için, Nevvab, Sinan Bey'in kanını dökmekten vazgeçip, silahlı askerlerden Şahkulu'yu onunla birlikte Hüdâvendigâr'ın yanına gönderdi. Oradan da Levarsab eyaletine gidip, kâfirlerle savaşmaya meşgul oldular. Bu savaşta yaklaşık 30,000 süvari esir büyüklü küçüklü savaşçıların eline geçti. Kışını orada geçirip, sonlarında Aran'ın Karabağ bölgesine giderek Berde'de ortak ettiler. Safevi silsilesinin fedailerinden ve Karadağlı sufilerinden eşik ağasıbaşı Ferruhzad Bey, elçiliğe ve sulh yapması için görevlendirildi. Ondan sonra eski sufilerden sayılan, Tibbet Ağay-i Mihnalı Zülkadir de yola çıktı.

Aynı yılda, Hüdâvendigâr'ın ordusunda olan ve oranın sultanlarının neslinden Kasım adlı Şirvanlı, Kefe yolundan, 500 kişi silahlı Yeniçerilerle, savaş arabaları ve Rumlu topraklarla Şirvan'a doğru yöneldiler. Hüdâvendigâr'ın emrine göre Kumuk ve Kaytak ordusunu da kendilerine katarak hep beraber Şirvan'a doğru yol aldılar. Abdullah Han Ustaclu, kendisinin hizmetkârlarından beş yüz kişiyi, oğlu Han Muhammed ile birlikte,

¹⁵⁴ Asıl metinde انطى (Enti) olarak yazılmıştır. *Cihan Ârâ*: ده الطى (Deh Elti). *Ahsenü't Tevarih*'e göre düzeltilmiştir.

¹⁵⁵ *Cihan Ârâ* ve *Ahsenü't Tevarih*'te böyle bir kale ismi geçmiyordur.

emire uyararak Şirvan savaşına yolladığına rağmen, geri kalan ordusuyla ve Kebe adlanan İbrahim Bey Şamlu ve Şirvan beylerinden Ali Kulu Bey Kaçar, Kasım'ı karşıladılar. Teberseran boğazında Şia ve Sünnilerin buluşması gerçekleşti. Kasım'ın ordusu Han'ın ordusundan kaç kat büyük olduğu için, Han o gün geceye kadar iyi savaştı ve gece göç edip, Şamahı'ya yöneldi. Kasım da onun arkasından gitti. Han Bigerd deresine geldi. Orada Şirvan'ın tüm halkı onun¹⁵⁶ çevresine toplandılar. Yaklaşık 20,000 süvari ve piyade onlara katıldı. Bigerd ve Gülistan arasında düşmanla karşılaşp, ileri gidemediler. Yeniden Şamahı nehrine geri döndüler. Kasım ve ordusu kendi kendilerine fethetme hayali kurmuşlardı. Böylelikle önceki tarafa yani Gülistan Kalesi'ne geldileri. Han, Sarı Kamış'ta olan ordu yükünü göç ettirip, gece kendi ordusuna kattı. Kasım'ın ordusu, sabah Han'ın ordusunu görünce, yeni bir ordu Han'a yardıma geldiğini sanarak, ateşine su serpildi. Aynı gün Han atına binip, onların üzerine yürüyüp, arsayı onlara dar etti. Kasım'ın ordusundan yaklaşık 1000 kişi öldü. Kasım o kargaşada kendi canını kurtarabildi. Böylelikle Şirvanlıların muhaliflerinin kargaşası tamamen yatıştı. Şirvan ordusunun başlarından Şamahı meydanında bir minare yaptılar. Bu haber Nevvab-ı Kâmyab'a geldiğinde, büyük devletin sevincine sebep oldu.

Bazen 962H (1555M) bazen 963H (1556M) Tuşgan (Tavşan) yılında, şahın ordusu kışlaktan çıkıp, Darüssaltana-i Tebriz'e hareket etti. Şah Nimetullah Baki [Yezdi]'nin kızını, dünyanı alan şehzade İsmail Mirza'nın, nikâhına kıydı. Öyle bir düğün yaptılar ki o zamana kadar ne biri benzerini görmüş ne de duymuştu. Düğünden sonra Darüssaltana-i Kazvin'e gidip, kışlağı orda geçirdiler. Kazvin'de iken, Şiraz'ın valisi İbrahim Han, Germsir'in darugası Emir Şemseddin Şehriyar Cehromi'nin gözünü kör ettiği haberi geldi. Adaleti yerine getirmek için, Kahraman Geher bu kabahati işleyen İbrahim Han'ı ve onun hizmetkârlarını tutuklama emri verdi. Ali Sultan Demircili Zülkadir'in oğlu Şahruh Bey Tatı Oğlu bunun için Şiraz'a gitti. Şiraz hükümeti sözü geçen Ali Sultan'a verildi ve Şahruh Bey emre göre Şiraz'a gidip, İbrahim Han'ın boynunu zincirleyerek, tahsildarı ve hizmetkârı olan diğer korçuların da cezalarını verdi. Şahroh Bey Şiraz'ın hükümdarlığını yapıyordu. Ta ki babası Meşhed-i Mukaddes'ten gelip Meşhed hükümeti emire göre Behram Mirza'nın oğlu Sultan İbrahim Mirza'ya verildi.

¹⁵⁶Kasım Bey yani. Şirvan halkı gurup gurup Abdullah Han'dan yüz çevirdiler. *Ahsenü't Tevarih*, s. 492.

Bazen 963H (1556) 964H (1557M) Loy (Balık) yılında, Herat idaresi İsmail Mirza'ya verildi. Oranın hâkimi Muhammed Han Şerafeddin Oğlu Tekelü onun lalası oldu. Şahın sarayında olan Ali Sultan Şerafeddin Tekelü onunla eşlik etti. Âlemin şehzadesi Sultan Muhammed Mirza, Herat'tan şahın dergâhına gelmesine karar verildi. Böylelikle Salı günü Rebiülahir'in altısında hareket edip, Salı günü Cemazielevvel'in yirmi altısında Herat'a vardılar. Nevvab Sultan Muhammed Mirza, Cuma günü Şaban ayının on dördünde Ali Sultan ile birlikte Herat'tan çıkıp, Şevval ayının sonlarında şahın dergâhına vardılar. Şahın ordusu Deryavk yaylasına, oradan da Çubuklu'ya ve oradan sonra da Soğuk Bulak'a gitti. Orada Ali Sultan fitne yaratmak isteyip, devlete layık olmayan bazı işler yapmak niyetinde olduğu ve hala nifak peşinde olduğu belli oldu. Şahın emrine göre şimdiye kadar beylerin gölgesi altında olmasına rağmen, yüreği Rüstem, İsfendiyar gücü olan korçuların ayakları altında öldü. Zilkade ayında, din penah Cemşid Cah şehzadesinin, ay ışığı kadar aydın ve sonsuza dek ikbal gölgesinde olan Sultan Haydar Mirza'nın kutlu ve saadetli viladeti gerçekleşti. Lalası da Masum Bey Safevi olmasına karar verildi.

Aynı yılda, Sultan İbrahim Mirza'nın oğlu Behram Mirza, Perşembe günü Rebiülahir'in başlarında Meşhed-i Mukaddas¹⁵⁷ eyaletine gitti. Bu yılda beyler ve ileri gelenler ve diğer ordu yeniden tövbe etmek için oraya müşerref oldular.

Aynı yılda, Şahmir ismiyle adlanan, Mir Şemseddin Asadullah Şuşteri Sedr yaşlılık ve zaafı nedeniyle Darüssaltana-i Tebriz'de ikamet ediyordu. Onun yerine niyabet eden oğlu Mir Seyyid Ali öldü ve naşını Meşhed-i Mukaddas'a götürdüler. Onun vefat tarihi böyle kaydedildi:

Tarih

از هجرت مصطفی علیه الصلوات

تاریخ وفات صدر فرخنده صفات

ضعفش عشرات و جمع این هر دو ممات

باشد سه عدد، مرتبه آحادش

Ferhunde sıfatlı Sadr'in vefat tarihi, ona selam olsun Hazret-i Mustafa'nın¹⁵⁸ hicretinden,

¹⁵⁷ Sultan İbrahim Mirza'nın (Salı günü Cemazielevvel ayının 23'ünde) Meşhed'e girme adabı ve İmam Rıza türbesine müşerref olması hakkında dakik ve daha detaylı olarak *Hülasatü't Tevarih*'te gelmiştir. s. 385.

Tek rakamı 3, onluk rakamı 2 kere 3, yüzlük rakamı birinci ile ikincinin toplamıdır.

Bazen 964H (1557M) bazen 965H (1558M) İlan (Yılan) yılında, Herat hükümeti Nevvab Sultan Muhammed Mirza'ya devredildi. İsmail Mirza'yı dergâha çağırdılar ve Sanduk Bey Afşar Korçubaşı, Cumartesi günü Safer ayının 9'undakısa zaman içinde Kazvin'den Herat'a ulaştı. Nevvab Sultan Muhammed Mirza'yı Muhammed Han'a teslim etti. Nevvab İsmail Mirza'yı Cemazielevvel ayının 27'sinde Herat'tan çıkartıp, oranın musellasına getirdi. Pazartesi günü Cemazielahir ayının 5'inde oradan çıkıp, göç ederek Tabes yolundan Yezd'e ve oradan Save'ye geldi. İtimadüddele olan Masum Bey Safevi ve Sultan Cüneyt el-Safevi'nin oğlu Hoca Muhammed'in oğlu Hoca Han Ahmet'in oğlu Celaleddin Masum ve şahın amcasının oğulları emr edildiği üzere onları karşılamaya geldiler. İsmail Mirza'yı Azerbaycan'a götürüp, Tuman Meşkin'in Yaft bölgesindeki Kahkaha Kalesi'nde hapsedtiler. Hükme göre Hasan Bey'in Yüzbaşı'nın kardeşi Habib Bey Ustaclu ve Ustaclu taifesinden bir kaç korçuyu onu korumaya görevlendirdiler. Masum Bey şahın dergâhına geldi.

Aynı yılda, bir gurup ileri gelenler, fesat ve muhalefet yaptıkları için cezalandırılıp, bazılarını kalelerde hapsedtiler. Bazılarının da yaptıkları günahlarından ötürü gözleri çıkarıldı ve çeşitli cezalara düçar oldular: Şahrüh Bey Tati Oğlu Zülkadir ve Küçük Yuzbaşı diye anılan İbrahim Yüzbaşı Köroğlu Zülkadir ve Kara Bey Köroğlu ve kardeşleri, beylik ve mir ahurluk rütbesinde olan Süleyman Bey Kılıç Bey Oğlu Bayat, kardeşi Bayat'ın korçularından olan Hasan Bey Yüzbaşı ve başka gruplar ki anlatması uzun sürer (hepsi cezalandırıldılar).

Aynı yılda, Tebriz'i ele geçiren Gazi Muhammed Misafir Kürt'ün oğlu Gazi Muhammed ve Elkas silsilesinin fitnecilerinden olan Ustad Şeyhi Topçu'nunoğlu Haydar Bey, Gazi Muhammed Misafiri ile beraber olunca, tarumar edilerek, yakalanıp her ikisi de Alamut Kalesi'nde hapis edildiler ve orada öldüler.

Aynı yılda, Şevval ayının 7'sinde Salı günü, Herat valisi Muahmmmed Han Şerafeddin Oğlu Tekelü vefat etti.¹⁵⁹ Oğlu Kazak'a Han unvanı verildi ve onun yerine geçirildi.

Aynı yılda, sadaret makamı Mir Muizzeddin Muhammed Nakib İsfahani Sadr-ı Sabık'ın oğlu Mir Takiyeddin Muhammed'e verildi.

¹⁵⁸ Hz. Muhammed

¹⁵⁹ Onun hakkında Hülasetu't Tevarih'te güzel bir şerh bulunmaktadır. s. 390-391.

Bazen 965H (1558M) bazen 966H (1559M) Yond (At) yılında, şahın ordusu Harakan yaylasına hareket etti. Büyük beyler: Divan beyi Bedirhan Ustaclu ve Mühürdar Şahkulu Halife Zülkadir, Esterabad 'ı cezalandırmak için görevlendirildiler. Cumartesi günü Şaban ayının 2'sinde Kazvin'den çıktılar. Diğer beyler, Yâdigar Muhammed Bey Tarhan, Hasan Bey Fenc¹⁶⁰ Oğlu Ustaclu, Keçel Şah Verdi'nin kardeşi ve eskiden Esterabad 'ın valisi ve Türkmen halkı tarafından katledilen Şahkulu Bey Çavuşlu gibileri ve Abbas Ali Çerendab Sultan Şamlu ve Rüstem Han Afşar ve diğer beyler de onlara katıldılar. Yakalanıp, azat edilen ve ona kestikleri para cezasını aldıktan sonra tekrardan vilayet ve hükümet bahşedip, Esterabad valiliğine gönderilen, İbrahim Han Zülkadir, başta olan ata babaları Keçel Şah Vurdu'nun katili sayılan Oklu Türkmenlerinin üzerine gittiler. O taife zikredilen aileleriyle beraber Çöl Etrek'e gittiler. Beyler onların arkasından hücum ettiler. Saldırı gecesi, yol esnasında, mühürdar halifesi Şahkulu aniden kulunç hastalığından dolayı öldü. Bu olaylar Salı günü gecesi Ramazan ayının 18'inde gerçekleşti. Diğer beyler bu olaylardan sonra suyun kenarına kadar gelip, onlardan bir iz bulamadıkları için geri döndüler. Bu esnada, Din Muhammed'in kardeşi Ali Sultan Özbek, Türkmenlerin yardımına geldi. Nevvab-ı Kâmyab ve hükkam, "Ali Sultan gelirse savaşa girmeyip, durumu ona bildirsinler" diye beylere bunun için tamamen yasakladığı bir mektup göndermesine rağmen beyler o emri aldirmayarak, kibirleniptüm heyetle, Curcan Nehri'nden geçerek onların üzerine saldırdılar. Onlar da çaresizlikten kendi çadırlarının çevresinde bir hendek kazıp, çeper çekip, ona sığındılar. Onların arkasından silahlıları oturttular. Beyler savaşa girip, çok büyük yenilgiye uğradılar. İbrahim Han, Rüstem Han ve Şahkulu Han Bey Çavuşlu öldürüldüler. Bedir Han, Yedigâr Muahmmmed Bey ve Abbas Ali Bey esir alındılar. Geri kalanlar da tarumar oldular. Bu olaylar Şevval ayının 11'inde Cumartesi günü gerçekleşti. Sonunda yakalananlar boyun eğip, saygı göstererek, her birine layık rütbelere vaat ederek sağ bıraktılar.¹⁶¹ Onlar şahın dergâhına geldiler. A'lâ Divan'dan, Hacı Üveys Bey Melek Oğlu Bayat [ordusuyla beraber] Esterabad eyaletine gitti. 965H (1558M) yılında Cemazielahir ayının 6'sında, Perşembe geceleyin, Hoca Muhammed Muzaffer

¹⁶⁰ *Cihan Ârâ: فتح اعلیٰ (Feth Oğlu)- Ahsetü't Tevarih: Hasan Bey Oğlu.*

¹⁶¹ Ali Sultan kendiyle beraber götürdüğü mağlup olunan beyleri, onları kan bahasının yerine onlardan bir para alıp o cemaati bırakmaya karar verdi. Bedir Han Abulfeth Sultan İbrahim Mirza'ya bir mektup yazdı... onların anlaşmaları 200 tümen olarak kesinleşti. Nevvab-i Mirzai bu hizmeti Mir Münşi'nin oğluna yazdırdılar. Kendisi 200 tümen alarak, kendi müsaiblerinden Ali Sultan'a gönderdi... . *Hülasetü't Tevarih, s. 396.*

Betekçi'nin kızı¹⁶² ve yardımcıları fırsat bulup Abay Türkmen'in üzerine saldırdılar. Onu öldürüp başını Kazvin kışlağına getirdiler. Cuma günü zikri geçen ayın 28'inde şahın dergâhına geldiler ve Aba fitnessi böylelikle yatıştı.

Aynı yılda, İmamiye beylerinin birçoğu müctehitliğine inandıkları Şeyh Zeyneddin Cebel Amuli, Rumlular tarafından Mekke ibadetgâhında yakalanıp, İstanbul'a götürüldü. Perşembe günü Recep ayının 12'sinde onu şehit ettiler. Allah'ın rahmetine kavuşsun.

Aynı yılda, Nevvab-ı Kâmyab mutluluk ve ikballe, Çarşamba günü Rebiülevvel ayının 17'sinde, eski devlethaneden Kazvin'nin yüksek bölgesinde yapılan yeni devlethaneye taşındı. Beyler, eşraf, büyükler, ordu ve tüm alınmış eyaletlerin halkı şahın dergâhında hazır bulunup, hediyeler takdim ettiler. Bu fakir de (Abdi Bey) konuyla alakalı bir kaside yazdım, konusu ve bazı beyitleri böyledir:

Beyitler

صبح صادق چون به فیروزی برآمد بر سریر گشت دولخانه مشرق ازو رونق پذیر

Subh-i Sadık (Şah) zaferli bir şekilde tahta geçtiğinde, doğu devlethane onun huzurundan dolayı bereketi çoğaldı.

روز مولود نبی بود و به نیکو طالعی کرد آیین ولادت تازه خورشید منیر

Talih ve güzellikle peygamberin mevliti idi. Nurlu güneş bu mevliti aydınlattı.

شادمان شد مادر ایام از مولود قهر وه چه مولودی که در یک روز شد آفاق گیر

Günlerin anası bu mevlitten mutlu oldu. Öyle bir mevlid idi ki bir günde tüm dünyayı sardı.

در چنین روز مبارک با هزاران فرخی شد به دولخانه نو خسرو روشن ضمیر

Böyle bir kutlu günde, binlerce kutlamalarla, yüreği aydınlık içinde olan şah devlethaneye ayak bastı.

Ve dua etme geleneğiyle bu iki beyit ile sonlanmış:

¹⁶² *Ahsetü't Tevarih*'ten alınmıştır. Onun nikâhında olan Hâce Muhammed'in kızı, babasının mülazimleriyle el bir olup, bu işe baş koymuş. s. 519.

تا جهان از روز مولود نبی گیرد شرف تا دهد عهد غدیر آرایش تاج و سریر

Cihan, peygamberin mevlidi ile şeref duydu. Kadir bayramından bu yana ona taç ve that verdi.

روز مولود نبی بادت مبارک زان که هست دولتت انگيخته از دولت روز غدیر

Peygamberin mevlid günü olduğu gibi kutlu olsun. Kadir gününün saadetinden devletini yükseltti.

Bazen 966H (1559M) bazen 967H (1560M) Goy (Koyun) yılında, Nevruz'dan iki gün sonra, geceleyin, Kazvin'e bir sel geldi. Yaklaşık 2000 ev yıkıldı ve birçok şehrin ve ordunun malları telef oldu.

Bu yılda, yaylağa gitmediler.¹⁶³ Tacirler ve gelen gidenlerden, Hüdâvendigâr'ın oğlu Sultan Bayezid, Amasya'da kardeşiyle savaşmak için ordu topladığının haberi geldi. O esnada, Eleşkirt ve Kağızman'ın tuyuldarı olan Yâdigar Bey Pazuki'nin adamlarından dergâha gelip, babasının olayından sonra Sultan Bayezid'in mülazımlarından olan Elkas'ın iki nökerini de getirdi. Onlar Sultan Bayezid ve Sultan Selim arasında Konya'da savaş olduğunu ve Sultan Bayezid'in yenildiğini ve Amasya'ya gittiğini söylediler. Bize tacir elbisesi giydirip, bu tarafa gönderdiler ta ki, bin beş yüz tümen ona yardım için yollamasını Nevab'a arz edelim. O babasının yerine geçince birinin yerine on kat bedelini verecektir diye, söylediler. Nevvab-î Kâmyab bu sözlerden Sultan Bayezid'in maksadını anladı. İki şahın arasındaki öz geçmişteki dostluk ve barış olduğu zamanda böyle bir iddialara kulak asmak akıldan uzaktır. Gelenlerin sözlerini yoklamak için her iki kişiyi de Hasan Bey Yüzbaşı'na teslim etti. Otuz kırk gün sonra, sözü geçen Yedigâr Bey, Pasin bölgesinde bir kaç çadır gördüğünü söyledi. Bu olaylar esnasında, Çukur Sa'd'ın valisi Şahkulu Sultan Ustaclu'nun mülazimi, Sultan Bayezid'in çavuşbaşısı Ali Ağa ile beraber vardılar. Sultan Bayezid, Nevvab'ın yanına gelirse, onu koruyup korumayacaklarını sormayı arz ettiler. İki gün geçtikten sonra, Rum paşalarının, Sultan Bayezid'in üzerine saldırmaları ve onu yendiklerinin haberi geldi. Dört oğlu ve yenilmiş ordusuyla, Çukur Sa'd'a Şahkulu Sultan Ustaclu'nun yanına geldi. Aynı zamanda, Kazvin'in veziri Ağa Molla ve Seyyid Şemseddin Delicani Elçi

¹⁶³ Kazvin'in iklimi aşırı akan su nedeniyle ve birçok bahçe ve bağları dünyanın yaylağı haline geldiği için, şehirden çıkmadılar. Öyle ki şahın devlethanesinin bahçesi ve at koşu meydanı dünya gülistanı idi. *Hülasetü't Tevarih*, s. 401.

ve mihmandar ağası Allah Veren'i nakit altın para, silah ve elbiselerle gönderdi ki onu Tebriz'e getirsinler.¹⁶⁴ Onun korkusunu gidermek için Hasan Bey Yüzbaşı'yı birkaç eşşek yükü kadar nakit altın para, teçhizat ve silahla onun yanına gönderdiler. Ona mektup götürdüler ki, gönlü rahat olsun, onu ve evlatlarını Hüdâvendigâr'a vermeyeceğime ant içtim¹⁶⁵. Ali AğaÇavuşbaşı'nın yanında böyle bir üslupla antiçtiler. Ali Ağa, Hasan Bey ile birlikte onun yanına gidip, onun için Tebriz'de ziyafetler düzenlediler. Oradan Kazvin'e kadar evden eve şölenler yaptılar. Her gün onun şanına yakışır kutlamalar yaptılar. O Tebriz'de Nevvab-ı Kâmyab'a, gel bir olalım mesajı göndererek, onun Tebriz'e gelmesini istedi. Bir olup, Hüdâvendigâr'ın memleketine gidelim, dedi. Hüdâvendigâr İstanbul'da ve onun ordusu benim sözümünden çıkmazlar, diye ilave etti. Nevvab-ı Kâmyab da, şimdi o Kazvin'e gelsin birbirimizi görelim ve ondan sonra ne uygunsa onu yaparız, dedi.

Bu arada, Sinan Bey, Hüdâvendigâr'ın tarafından ve Durak Ağa, Sultan Selim'in tarafından elçiler geldi ki, Sultan Bayezid'ehürmet edilmesin ve öyle etmesinler ki aramızdaki sülh bozulsun. Nevvab-ı Kâmyab da şimdi Sultan Bayezit huzuruma gelsin, dedi. Ondan sonra her ne uygunsa yapacağız, dedi.

Böylelikle 966H (1558M)¹⁶⁶ yılında, Muharrem ayının 21'inde, Çarşamba günü Sultan Bayezit Kazvin'e geldi. Yeni tamamlanmış olan Cafer Abad Meydanı'nda şahın dergâhına ayak öpmeye geldi. Öyle ki bu şiir parçasında gelmiş:

چو سلطان بایزید قیصر روم سوی ملک عراق آمد به تعجیل

Rum şahı Sultan Bayezit, acele olarak Irak mülküne geldi.

ز پابوس شه دین شاه طهماسب به فرق فرقان افراخت اکلیل

Din şahı Şah Tahmasb'ın ayağını öpmekle, yıldızların üzerine kadar eklil (parlak pul) koydu.

¹⁶⁴ *Hülasetü't Tevarih*'te, Bayezid'in Tebriz'e girdiği gün böyle yazılmıştır: “Pazarları ve Kayseriye'yi süsleyip hoş sesliler ve saz çalanlar ortamı daha zevkli hale getirdiler. Sultan Bayezid Kayseriye Pazarı'na girdiğinde, hiçbir yere bakmadı ve gözleri sadece atının kulaklarının ortasında idi.” s. 404. Ayrıca bkn. *Ahsenü't Tevarih*, s. 534.

¹⁶⁵ Yani Şah Tahmasb

¹⁶⁶ Asıl metinde 964H (1556M) yılı olarak yazılmıştır, ama yanlıştır ve düzeltilmiştir. Görünüşte 967H (1559M) yılı doğrudur. *Cihan Ârâ*'da da Bayezid ve Tahmasb'ın mülakatı 967H (1559M) yılı olaylarında zikr edilmiştir.

گر از تاریخ سال و ماه پرسند بگو: "شهر محرم بوده قوی نیل"

Eğer yılı ve ayının tarihini sorarlarsa, şöyle: "Muharrem ayı idi Koyun yılı".

Nevvab-î Kâmyab onubir baba gibikarşılayarak, çok saygı gösterip "misafiri güzel karşılayın" hadisini göze alarak, söhbet ve öğüt vermekte kusur etmediler. Onun günahlarının bağışlanması konusunda Hüdâvendigâr'a bir mektup yazdılar ve itibarlı korçulardan Ali Ağa Ağca Sakal Kaçar ile gönderdiler. Hatta bir başka mektup da aralarında barış sağlanması için Ereşti Ağa Mehmalu Zülkadir'in vasıtasıyla Sultan Selim'e gönderdiler. Sultan Bayezid'e yardım etmeye çalışması için 20 bin tümen kadar ona bahşış ve hediyeler verdiler. Bu hikâyenin özeti "جنات عدن" (Cennat-i Aden) kitabında nazıma çevrilmiştir. (Bayezid'in) Ordunun büyükleri ve ağalarını, çeşitli karşılamalardan sonra Gilan, Mazenderan, Herat, Kandihar, Sistan, Meşhed, Şiraz ve Kirman'a doğru gönderdiler. Ta ki onları şahın emriyle oradaki sultanlar ve hâkimler karşılasınlar. Sultan Bayezid için de armağanlar yollayıp, onu eski devlethaneye oturtup, sultanlara layık olan hürmetler gösterdiler.

Bu olaylar gerçekleştiğinde, onun¹⁶⁷ müfsit arkadaşlarından, Deli Kuduz ve Sinan Mir Ahır'ın tahrik etmesiyle onu doğru yoldan çıkararak, şaha karşı suç işlemeyi akıllarına getirerek, 5-6 bin süvariyle av avlamak adı altında oradan çıkıp, kaçarız deyip, kendilerini Esterabad'ın Türkman bölgesine atarız, dediler. Oradan gemiyle Ağrıca'ya gidip, Hacı Tarhan ve Kazan arasına çıkıp, Rus padişahına birini gönderip, biz Hüdâvendigâr'ın düşmanınız ve ondan yardım alarak, Çerkes beldesine konup, Çerkes, Nogay ve Kırım'ı kendi mülazımımız yapıp, Hüdâvendigâr'ın ülkesine saldırıp, böylelikle Rum'u zorla ve güçle ele geçiririz, dediler. Kara Uğurlu, Mustafa Nişancı ve Mahmut Çerkes bu hikâyeyi Yüzbaşı Hasan Bey vasıtasıyla şaha¹⁶⁸ arz ettiler. Sultan Bayezid bunu anlayınca onları öldürdü. Onun¹⁶⁹ eşik ağası, Arap Muhammed, Mazenderan'dan gelmişti. Saadet Abad Bağ'ında Sultan Bayezid'in şerefine ziyafetler yapıyorlardı. Ziyafet esnasında, o¹⁷⁰ Sultan Bayezid'in muhalifetine işaret edip, Nevvab-ı Kâmyab'a bildirdi. Sultan Bayezid bunu fark edince Arap Muhammed'i de öldürdü. Ta

¹⁶⁷ Sultan Bayezid

¹⁶⁸ Şah Tahmasb

¹⁶⁹ Sultan Bayezid

¹⁷⁰ Arap Muhamed

ki Sekban Başı Ali Ağa ve Kuduz Ferhat, iş işten geçmiş, o¹⁷¹ yarın gece kaçacaktır diye haber getirdiler. Akibet Nevvab-ı Kâmyab onu yanına çağırdı. Cuma sabahı Recep ayının 22'sinde, bahar mevsiminde, bazen 967H (1559M) bazen 968H (1560M) yılında onu diri yakalayıp, Lala Paşa, Ferruh Bey, Sinan Mir Ahır, İsa Çaşnigir ve Hoca Enber gibi birçok fesat türetenleri de öldürdüler ve ben (Abdi Bey) bu konuyla alakalı bir kaside yazdım ki balangıcı böyledir. Name çevirip şahın kulağına çattırdım:

Beyit

نا آدمی به لطف چه حاصل که پروری با آدمی به جای خود است آدمیگری

Adam olmayana ne kadar lütf edersen fayda etmez. İnsansa eğer insanlık kendi yerindedir.

Kasidenin sonunda da şöyle söylenmiş:

شاهها به جای خویشان این کار کرده ای دولت ز توست کار همه در عقل برتری

Ey şah, sen yerinde bu işi yapmışsın. Devlet senindir ve sen her kesten daha akıllısın.

آن کار کرده ای که به جان تا به روز حشر طبع سلیم میکندت مدح گستری

Öyle bir iş yaptın ki, selim huy, kıyamete kadar seni medh ve sitayiş edecek.

Büyük oğlu Orhan'ı Yüzbaşı Hasan Bey'e, küçük oğlu Sultan Mahmud'u Masum Bey Safevi'ye, diğer oğlu Sultan Muhammed Sanduk Bey Korçubaşı'na ve dördüncü oğlu Sultan Abdullah'ı, Mir Seyyid Şerif'e teslim edip, kendisini¹⁷² devlethanenin içinde koruma altına aldılar. Haşin ve zalim korçuları onlara bekçi olarak görevlendirdiler.

Yılın ortalarında, şahın midesinde bir rahatsızlık oluştu. Allah'a şükürler olsun ki sağlığına kavuştu.

Salı günü, Cemazielevvel ayının 15'inde, Gürcistan'ın hâkimi Levent Han'ın oğlu İsa Han, Müslüman olduğunu duyurdu. Gazi Ata Hüseyini bu mısrayı onun tarihi içinsöyledi: "عیسی لوند شد مسلمان از صدق" (İsa Levent yürekten Müslüman oldu).

Yay ve ok korçusu Hasan Bey Çavuş Oğlu Ustaclu bu yılda Pazartesi günü Zilhicce ayının 17'sinde vefat etti.

¹⁷¹ Sultan Bayezid

¹⁷² Sultan Bayezid

Bazen 968H (1560) bazen 969H (1561M), Tehaguy (Tavuk) yılında, Hüdâvendigâr'ın elçileri ve reisleri Maraş valisi Ali Paşa ve kapıcıbaşı Hasan Ağa olmakla beraber, 700 kişi erkekle, Recep ayının 22'sinde Salı günü Kazvin'e geldiler. Pazar günü 27'sinde de el öpme şerefine nail olup, hediyeler ve armağanlar, kılıç kuşağı, hançer kuşağı, kıymetli mücevherle süslü ve her biri yöresel el işi olarak, Rum'un ve yurtdışının değerli eşyalar ve kumaşlarından ve Hüdâvendigâr'ın ithaf ettiği bir kaç giderli atı da takdim ettiler. Nevvab-ı Âlâ, bu güzel karşılamadan sonra, beyler sınıfında düzgün olan Cafer Bey Kengerlu Ustaclu'yu elçiliğe göndermeye karar verdi ve onlarla birlikte Rum'a gönderdi.¹⁷³

Şaban ayının 15'inde, Levent'in oğlu Gergin, batıl hayaller kurduğu için, Gence valisi Şahverdi Sultan Ziyad Oğlu Kaçar ile savaşa girip, öldürüldü. Rum elçileri hazır olduklarında, başları ve ganimetleri ve esir düşen Gürcü pehlivanlarından şahın huzuruna getirdiler.

Aynı yılda, Hüdâvendigâr'ın baş veziri ve damadı olan Rüstem Paşa ecel vasıtasıyla öldü.

Salı günü Rebiülahir ayının 10'unda geceleyin, Hasan Bey Yüzbaşı Ustaclu vefat etti. Cuma sabahı Zilhicce ayının 30'unda, şahın arkerlerinin imamı Seyyid Muhammed Cebel Amoli Allah'ın rahmetine kavuştu.

Zilhicce ayının 17'sinde, memleketin mallarından sorumlu ve koruma görevini üstlenen Hoca Kasım Netenzi de vefat edip, günahları bağışlandı. Bu parçada bu konuyla ilgili böyle söylenmiş:

مستوفی ذی رتبه سراج الوز را کاو امروز نیافر وخت به دولت قد و قامت

Vezirlerin ışığı, yüksek rütbeli müstevfinin, bu gün artık boy pusu devleti aydınlatmıyor.

چون دانه مگر زیر زمین رفت که فردا سر بر زند از خاک به صحرای قیامت

Bir yem gibi yer altına girdi ta topraktan çıkıp kıyamet sahrasına yükselsin.

هنگام شدن از پی تاریخ وفاتش گفتا که "شه دین بجهان باد سلامت" 968

¹⁷³ Şah Tahmasb ve Sultan Süleyman arasındaki mektuplaşma hakkında bkn. Abdülhüseyn Nevaî, *Şah Tahmasb*, 12. makale, s. 142-502.

Vefat tarihinin ardından, söyledi ki, “din şahı dünya boyu sağ olsun” 968H (1560M)

Onun yerine, Mir Seyyid Mostevfi Şehristani İsfahani diye bilinen Mir Sadreddin İsmail'in oğlu Mir Giyaseddin Mahmut geçti.

969H (1561M) yılı, Muharrem ayının 8'inde, ordunun Abdi Bey ı Hocalık Bey'e meşhur olan Hoca Saadedin Mesud vefat etti. "بهشت برین" (Behişt-i Berin) [=969H (1561M)] onun vefatının tarihi olarak yazmışlar.

Ondan sonra fazilet, kemal ve belagatta eşsiz sayılan Gazi Cihan Hasani'nin oğlu Mirza Şeref Cihan vefat etti.¹⁷⁴

Nevvab-ı Kâmyab bazen balık avlamaya Tarem ve Herzovil'e doğru gidip, döndüğünde Kazvin'in kışlağına yönelirdi.

Şehzade Sulatanem, Çarşamba günü Cemazielahir ayının 4'ünde, Mehd-i Ulya'nın yüksek cenneti sayılan haremine gitti. Bu parça o zamanda bu fakirin(Abdi Bey ın kendisi) tarafından yazıldı:

چو مهد حضرت بلقیس عهد گشت روان به سان تخت سلیمان که می شدی بر باد

Çağın Mehd-i Hz. Belkis'in beşiği,¹⁷⁵ Süleyman'ın tahtı gibi rüzgar gibi esip, geçti.

یقین شد این که روان گشته مهد علیایش به سوی روضه رضوان این خراب آباد

Mehd-i Ulya'sının harap abadın Ravza-yı Rizvan'a doğru gittiğinden emin olundu.

ز پیر عقل نمودم سوال تاریخش بگفت "دولت شاه زمانه باقی باد."

Bir yaşlıdan tarihini sordum. Dedi ki: “çağın şahının devleti baki olsun”.

O hazretin naşını Sedaret Penah Mir Takiyeddin Muhammed ve Kur'an okuyan ve hattat müçtehit ve aynı zamanda Ulya Hazretin öğretmeni olan, Mevlana İmadeddin Ali Şerif Esterabad i, haremın eşik ağası İvağlı Bey Eymür Zülkadir, Kum'un Medinet'ül Müminin'e götürüp, Allah'ın selamı onlara ve tüm sülalesine olsun, Hazret-i Masume Sitti Fadime, Cafer-i Kazim'in oğlu İmam Musa'nın kızının yanında defnettiler. Bu parçadan belli oluyor ki, yakınlardan, beyler ve ulemadan 4 ay içerisinde kaç kişi vefat etmiş:

¹⁷⁴ Pazar günü Çast Sabe bölgesinde, Zilkaade ayında, Kazvin'in Vers Gahpaye bölgesinde... . *Hülasetü't Tevarih*. Ayrıca onun fazilet, kemalat ve şiir örneklerinin detaylı şerh için bkn. *Hülasetü't Tevarih*, s. 421-428. Ayrıca bkn. *Ahsenü't Tevarih*, s. 533.

¹⁷⁵Tabutu

بین در عرض چهارماه چه شد اندر این چهارسوی کون و فساد

Dört ayda bak da ne oldu. Bu dört köşeli fesattan.

"خواجه" رفت و "قاضی مرحوم" او به دین سعد و این ملک عماد

"Hocalık" gitti ve "Gazi merhum oldu". O Saad dinine ve bu İmad mülküne gitti.¹⁷⁶

رفت "سید بیک کمونه" زپی که نبودش قرین به دولت و داد

"Seyyid Bey Kemune" arkasından gitti. Onun devlete ve adalete yakınlığı yoktu.

رفت "شاطر محمد مغفور" مهتر صالحان نیک نهاد

Batını salih mihterlerden, "Şatır Muhammed Mağfur" gitti.

بعد از او رفت "میر فضل الله" بحر فضل مدینه بغداد

Ondan sonra "Mir Fezlullah", fazilet için Bağdat'a, Medine'ye gitti.

بعد از ایشان به خاک شد "ترخان" که نظیرش فلک ندارد یاد

Ondansonra, onun benzeri dünyada görülme-yen "Tarhan" yerle bir oldu.

بعد از او رفت قورچی باشی همه شان را خدا بیامرز

Ondan sonar, hepsine Allah rahmet eylsin, korçubaşı gitti.

بهر تاریخ فوتشان گفتند "بجهان شاه دین سلامت باد"

Vefat ettikleri tarih hakkında, "dünya boyu din şahı sağ olsun" diye söylediler.

Bazen 969H (1561M) bazen 970H (1562M) İt (Köpek) yılında, Mirza Kafî Münşî Ordubadi, Perşembe günü Zilkade ayının 28'inde vefat etti.

Aynı yılda, Rum'a gönderilen, Veli Bey Yasavulbaşî Ustacılı, oranın elçileriyle beraber, Hüsrev Paşa hâkim, Sinan Bey Caşnigir ve Ali Ağa Çavuşbaşî, 200 kişi erkekle, Perşembe günü Zilkade ayının 4'ünde Kazvin'e vardılar. 17'sinde geceleyin, Saadeta-bad Bağ'ında ayak öpmeye nail oldular. Hüdâvendigâr'ın yazısıyla bir mektup getirdiler.¹⁷⁷ Sözleşme ve antlaşma içeren mektubu ve o diyardan armağanlarla beraber getirdiler. Sultan Bayezid'i dört oğlu ile beraber Perşembe günü Zilkade ayının 21'inde, Hüdâvendigâr'ın emriyle elçilere teslim edildi. Onlar Hüdevendigar'ın söylediğine göre, her beşini de boğarak öldürdüler. Bu söylem tarihte kayda geçti:

¹⁷⁶Yani Saadeddin Mesut ve İmadeddin Şeref Cihan.

¹⁷⁷ Bu mektup *Hulasetü't Tavarîh*, s. 432'de vardır.

Tarih

نهصد و شصت و نه از ماه عرب در عجم شد بوالعجب حالی عیان

Dokuz yüz altmış dokuz Arap ayından, acem durumundan şaşkınlığı belli oldu.

بایزید و چار تن اولاد او بر گرفتند از میان رومیان

Bayezit ve onun dört evladını, Rumular arasından aldılar.

زین معما جوی تاریخش که شد پنج کم از "زمره عثمانیان"

Bu olayın tarihini sorduklarında, "Osmanlıların Zümresi"nden beş az denildi.¹⁷⁸

Zilkade ayının sonunda, cesetlerini Rum'a götürdüler. Rebiülahir ayının 20'sinde Levarsab Gürcü'nün oğlu Davud Bey şahın dergâhına geldi. Bir grup bahadırlarla müslüman oldu. Ona Davud Han lakabını verip, Tiflis hükümetine verdiler.

Bazen 970H (1562M) bazen 971H (1563M) Tonguz (Domuz) yılında, Nevvab-ı Kâmyab emire göre Kazvin'de idi. Mektup götürmeye giden, Cafer Bey Kengerlu, Hüdâvendigâr'ın elçisi Elmas Bey ile şahın dergâhına geldiler. Üzerlerinde ve eyeri kadife ve altın nakışlı kumaşla süslü kırk tane koşu at ve 500,000 Kıbrıs eşrefisi ki İran'ın o zamanki parasıyla 30,000 tümen ederdi, Rum, yurtdışı, Mısır ve Yemen'in nadir bulunan değerli eşyalarından armağan getirdiler.¹⁷⁹

Levent Han'ın oğlu İsa Han nimet maaşını unuttuğu için kaçırmaya çalıştı. Çarşamba günü Rebiülahir ayının 28'inde, 970H (1562M) yılında tutuklanıp, Salı günü Cemazievvel ayının 16'sında Alamut Kalesi'ne yollandı.

Recep ayının 13'ünde, Mir Tegiyeddin Muhammed Sadr İsfahani vezirlikten azl oldu. Onun yerine eski Mir Şemseddin Asadullah Elmereşi Ettesteri Sadr'in oğlu Mir Seyyid Ali, Esterabad'ın üstün Seyyidlerinden olan Emir Muhammed Yusuf¹⁸⁰ ile birlikte vezirliğe görevlendirildiler.

Cuma günü Şaban ayının 8'inde, aslen Şirazlı olan ama Kaşan'da yaşayan, onun ve Rukneddin Kazeruni'nin orta imtiyazından dolayı Kaşı diye bilinen Mevlana

¹⁷⁸ "زمره عثمانیان" rakam olarak 974H(1566M) yılı eder, ve ondan 5 rakam eksitirsek, 969H(1561M) yılı eder.

¹⁷⁹ Bu armağanlarla birlikte, Süleyman'ın kendi hattıyla yazılmış çok kısa bir mektup da vardı. Mektubun ünvanı Şah Tahmasb'a selam, dua ve sulhün koruması için ümid izharı idi. Osmanlı Sultan bu mektubu "Allah'ın kulu Süleyman" diye imzalamıştı. *Hülasetü't Tevarih*, s. 437.

¹⁸⁰ Kendisi Emir Giyaseddin Muhammed'in kız torunu idi ve Emir Han eliyle öldürüldü.

Ruknuddin Mesut'un oğlu Mevlana Kemaleddin Hüseyin'in Hekim Nureddin Muhammed vefat etti. Onun bu olayından önce, Cumartesi günü Racep ayının 27'sinde, Nevvab-ı Kâmyab onu Gazi Oğlu diye adlandırdığı, Gazi A'lâ'nın oğlu Mevlana Kutbeddin Muhammed Bağdatlı vefat etti. Bazı arkadaşlardan adlım ve büyüklerin vefat tarihlerini neden zapt etmiyorum diye beni melâmet ediyorlardı. Ben (Abdi Bey) de bu şiirle özür isteyip, kendi yakamı kurtarabildim:

Vale

با عېدی از طریق تعجب مصاحبی گفت ای به نظم چابک وای در حساب چست

Bir arkadaş şaşkınlıkla Abdi'ye söyledi, ey nazımda hızlı ve ey hesaptaçevik olan,

هر روز می رود ز مشاهیر روزگار شخص که بایدش عوض از روزگار چست

Her gün meşhur insanlardan dünyadan köçüp gidiyor. Dünyada bunların yerine birini nerden bulmalıyız.

چون است کالتفات به تاریخ فوت او کمتر کنی و گنج معانی به دست توست

Böyledir ki, onun vefat tarihine az iltifat edersen, mana hazinesi senin elindedir.

گفتم که مشرف ملک الموت نیستم تا روزنامه عملش را کنم درست

Dedim, azrailin yakını değilim ki, onun amel nağmesini bulum düzelteyim.

Bazen 971H (1563) bazen 972H (1564M) Sıçgan (Fare) yılında, Masum Bey Safevi'yi bazı beylerle Mazenderan'a gönderdiler. Sonunda oranın valisi Seyyid Sultan Murat Han'ın şefaati ile konuyu halledip, adı zikr edilen Han'a memleketini tekrardan ona bağışladılar. Masum Bey ve arkadaşları Mazenderan'a girmemeleri emir edildi.¹⁸¹

Balh hâkimi Cani Bey Han Özbek'in oğlu Pir Muhammed Han, müfsitleri tahrik etmek için Meşhed-i Mukaddes'in etrafına geldiğinden dolayı, bir tahrip yapmadan geri döndü. Tulek Bahadır dayısını özür istemek için şahın dergâhına gönderdi. Nevvab da

¹⁸¹ *Ahsenü't Tevarih*'te bu konuyla ilgili özet olarak şöyle yazılmıştır: “Şah din penah Masum Bey'i orduyla Mazenderan'ı almaya gönderdi. Emir Murat Han'ın içine hayli korku girdi. Bir mektup yazıp gönderdi ki, bir hayli zaferli ordunun karşısında benim ne cesaretim olacak. Maksat eğer vilayet ise, inayet eden kişiye teslim ederim. Böylelikle Mazenderan valiliği ona bağışlandı.”

bazı törenler ve güzel karşılamalarla, Hasan Bey Yasavulbaşı Kalkançı Oğlu Zülkadir'i ona eşlik etmek için yukarda adı geçen kişinin¹⁸² yanına gönderdi.

Bu yılda, Ali Sultan Özbek ve yeğenleri, Harezm'den Purtaveli yolundan Horasan'a gelip, geri döndüler.

Aynı yılda, Maveraünnehir'in Özbekli taifesinin büyükleri ve ileri gelenleri, Hacca azimet etmek için, Acem Irak'a gelip, şahın şafakatından faydalanıp, Hicaz'a yol aldılar.

Sind eyaletinden, Bekir¹⁸³ valisi Sultan Mahmut Han'ın elçisi Seyyid Abulmekarim, Perşembe günü Zilhicce ayının 14'ünde, birçok armağanlarla şahın dergâhına geldi. Fethi Bey Pervaneçi'nin oğlu Hak Verdi Bey'i Seyyid Abulmekarim ile birlikte görev için bahsı geçen Han'ın yanına gönderdiler.

Sıçgan (Fare) yılı Nevruzda geceleyin, Şah Nimetullah'ın evinde olan, Nevvab A'lâ'nın kız kardeşi Mehd-i Ulya Haneş Bigem baki âleme göç etti. Şah Nimetullah Ulya Hazretin naşını kutsal türbelere götürüp, oradan Hacca gitmek niyetindeydi. Hüdâvendigâr'ın tarafından o yoldan Hicaz'a gitmeye izin verilmediği için, türbelerin ziyaretinden sonra Bağdat'a, Bağdat'tan da Hamedan'a geldi. Hamedan'da, Cuma günü Zilhicce ayının 11'inde vefat etti.

Aynı yılda, Gence ve ona bağlı şehirlerin valisi olan Şahverdi Sultan Ziyad Oğlu Kaçar da vefat etti. Onun oğlu İbrahim Bey onun yerine oturarak babasının emriyle "Musahip" lakabını verdiler. Büyük oğlu Halil Sultan da bundan önce valilik makamına yükselip, Ester Abat valisi olmuştu.

Bazen 972 (1565) bazen 973H (1566M) Od (İnek) yılında, Özbekler Habuşan Kalesi'ni hileyle ele geçirip, Ali Sultan'ın veziri olan Mir Şehriyar'a verdiklerinden ve onlar da orayı kendi akrabaların verip, kendisi Ali Sultan'ın yanına gidip, oranın ahalisin bazılarını Pehlivan Bey Kameri'nin serdarlığıyla, Şehriyar'ın adamlarının bazılarını öldürüp, bazılarını da dışarı atıp, kaleyi de Nevvab-ı Kâmyab adına zapt ettiklerinden dolayı, büyük beyler, Masum Bey Safevi, oğlu Sadreddin Han, Veli Halife-i Şamlu, Muhammed Bey Musullu'nun oğlu Emir Han, Haydar Bey Musullu Tarhan, Kirman valisi Şahkulu Sultan Afşar, şehzade Nevvab Sultan Ahmet Mirza'nın lalası Melek Aslan Bey Afşar, Sultan Ahmet Mirza, Şahvirdi Bey Afşar, şehzade Nevvab Sultan

¹⁸² Pir Muhammed Han

¹⁸³ Amaç Sind'in بهککر (Behkeker) veya بهکروبر (Behkerubekr) eyaletidir.

Musfa Mirza'nın lalası Nazar Bey Ustaclu, Halil Bey gibileri, şahın ordusu ve diğer beyler ki zikretmesi zaman alır, Harezm'e Ali Sultan Özbek'i defetmek için görevlendirildiler. Çünkü Hubuşan Kalesi'ni zikri geçen Özbekler zorla ele geçirip, Ali Sultan'ın¹⁸⁴ veziri Mir Şehriyar'a teslim etmişlerdi. O da orayı kendi akrabalarına vermişti. Kendisi de Ali Sultan'ın yanına gitmişti. Oranın bazı ahalisi, Pehlivan Bey Kumru'nun öncülüğüyle Şehriyarın akrabalarını katl etmişlerdi. Bazılarını da kaleden çıkarıp, kaleyi Nevvab-î Kamyâb adına zapt etmişlerdi. Ali Sultan orduyu oraya çekmişti. Beylerin hücumundan haberdar olunca kaçtı. Pehlivan Bey Kumru bu sebepten dolayı şahın inayetine nail oldu. Şahın lütfü ve merhameti ona şamil olup beylik mertebesine yükseldi. Aykut Bey Çavuşlu Ustaclu'yu valilik görevi verilip, Hubuşan Kalesi'nin idaresi ve Nişabur ve Esferayın vilayeti ona teslim edildi.

Muhammed Han Şerafeddin Oğlu Tekelü'nün oğlu Kazak'ın Herat'taki yaptığı zulüm ve tecavüzleri sınırdan aştığı için, şahın tarafından zikri geçen büyük beylere onu defetmesi için emir verildi. Behram Mirza'nın oğlu Sultan İbrahim Mirza Meşhed-i Mukaddes'ten ve Bediuzzeman Mirza'yı Sistan'dan Kazak'ın ortadan kaldırmaya zikri geçen beylerin yardım etmelerine karar verildi. Ama Kazak'ın tarafından büyük devlete karşı açık bir muhalifet belli olmamıştı ve şahın dergâhında olan Kazak'ın kardeşleri, Tatar Sultan ve Ali Bey onun muhalifetini ve ikiyüzlülüğünü şaha söylemişti. Diğer kardeşleri Mustafa Bey, Museyyib Bey ve Ahmet Bey, Herat'ta ona karşı suikast peşinde ola ola bir şey yapamadılar. Bu yüzden, onunla dilde muhalif olan ama arkada devleti isteyen ve onun kardeşleriyle canına kasteden bir gurup Tekelüler ile Herat'tan çıkıp, kendilerini büyük beylere varmak istediler. Kendileri oranın hâkimi Sufiyan Rumlu'nun oğlu Safi Veli Halife'ye katılmak için hemen Guriyan bölgesine yöneldiler. Kazak bundan haberdar olduktan sonra, onunla bir olan diğer kardeşi Hüseyin Kulu'yu, kendi oğlu Cafer'i ve Şehid Oğlu adlandırdığı birçok güvenilir adamlarıyla, onun arkasından gönderdi. Guriyan etrafında Pazar günü Cemaziyelahir ayının 10'unda, savaş başladı. Mustafa Bey ve arkadaşları yenildiler. Mustafa Bey bazılarıyla birlikte o savaştan kurtulabildiler. Kendilerini Safi Veli Halife'nin oturduğu Kusuye Kalesi'ne vardırıdılar. Ahmet Bey ve Müseyyib Bey bazı arkadaşlarıyla Hüseyin Kulu ve Cafer'in eliyle yakalandılar. Onları Herat'a Kazak'ın yanına götürdüler. Kazak, ismi geçen Hüseyin Kulu'yu kendi hizmetkârı Hüseyin Han Tekelü ve 4000 süvari ile beraber Rumlu halifesi Safi Veli'nin

¹⁸⁴ Kendisini Sebzevar fedaîlerine mensup ediyordu. *Hülasetü't Tevarih*, s. 447.

üzerine gönderdi. Mustafa Bey ve diğer kaçanları ondan talep edip, vermezse zorla onun kalesini alıp, ellerinden geleni yapacaklarını söylediler. Şaşırtıcı olaylardan olan, Kazak'ı ortadan kaldırmaya yönelik büyük beylerin bekçileri, oraya varıp, devamında Şamlu halifesi Veli ve Halil Bey Sipah Mansur varıp, Kazak ordusuyla savaş başladı. Kazaklardan birçoğu öldürüldü. Geri kalanı da dağıldı. Bu haber Kazak'a vardığında bu haberdan çok tedirgin oldu. Şöyle ki karaciğer ve kalp hastalığına yakalanıp, tüm bedeni şişti. Ordu halkı hepsi bir tarafa dağıldı. Son olarak oğlu Cafer, yetişkin bir genç olarak, elinden bazı işler gelirdi. Kardeşi Hüseyin Kulu da bu fitne ve fesadı başlayan kişi idi. Geri kalan orduyu avutup, onların serdarlığını düşünüyorlardı. Büyük beyler bu durumda, hepsi birlikte Robot Perihan'a gittiler. Bu haber Herat'a gittiğinde, Kazak'ın geriye kalan ordusu, ondan ayrılıp, dağıldılar. Oğlu Cafer de Herat'tan çıkıp, Belh'e ve oradan da Hindistan'a kaçtı. Kazak az kişiyle, Şehzade Sultan Muhammed Mirza ve âlemin ağası oğlu Abulhasan Sultan Hasan Mirza'nın hizmetinde olarak, İhtiyareddin Kalesi'ne gelip, Kazak onun yanına geldi. Hemen beraber Kazak'ın evine gidip, tüm kapılarını ve ambarlarını mühürleyip, Kazak'ı Cuma günü ayın 16'sında öğleden sonra kaleden çıkartıp, bir yerde mahpus ettiler. Bu hikâyeyi şahın arzına yetiştirdiler.¹⁸⁵ Ben (Abdi Bey) de bu olayın tarihini bu şiirde getirdim. Şöyle ki Fetih Name'nin taslağını emredildiği zaman yapıp, Münşiyü'l Memalik ile beraber, Mirza Kafi'den önce münşi olduğu Muhammedi Bey Kececi'nin marifetiyle, arza yetiştirip, tahsin almıştı.

Tarih

منت خدای را که به اقبال شاه یافت معموره هرات ز ظلم و ستم نجات

Allah'a çok şükür ki, şahın ikBalık göre abat Herat zülümünden kurtuldu.

یعنی که شاه دفع قزاق پلید کرد زان خطه بهشت مثال ارم صفات

Yani şah pislik Kazak'ı, O cennete misali olan yerden defetti.

چون منشی خرد رقم فتح نامه کرد تاریخ آن نوشت که "معموری هرات"

Zeka münşisi bu fethi yazdığı için, onun tarihini "Mamur-ı Harat" yazdı.

¹⁸⁵ *Ahsenü't Tevarih*'te özet olarak şöyle yazılmıştır: " Sultan Muhammed Mirza ve Sultan Hüseyin Mirza'nın hizmetinde endişe ve baskılar altında, İhtiyareddin kalesi'ne gitti. Oradan Narin Kalesi'ne girmeye yol keşfetti... akibet Masum Bey yalnız olarak o kaleye girip, Sultan Muhammed Mirza'yı oradan çıkardı ve sonunda Kazak çaresizlik ve güçsüzlükten Cuma akşamı Rebiülahir ayının 16'sında hisardan dışarı çıktı." s. 547.

Kazak'ın hastalığından dolayı işi bittiği için, o esnada vefat etti. Büyük beyler onun tüm malına el koyduktan sonra Nevvab'ın yanına geldiler. Herat'ı, şahın emrine göre o zamanda Meşhed-i Mukaddes'in valisi olmuş Emir Kayıp Bey Ustaclu'ya verdiler. O Herat hükümetine ve Sultan İbrahim Mirza da Meşhed'e gitti. Bediuzzeman, Sistan'a ve geri kalanlar da şahın dergâhına geldiler.

Aynı yılda, âlemlerin şehzadesi, Sultan Ali Mirza'yı Gence ve Berde'ye gönderip, İbrahim Bey Ziyad Oğlu Müsahib Kaçar'ı da onun lalası yaptılar. Cihanın kamuran şehzadesi Sultan Mahmut Mirza'yı Şirvan'a gönderip, oranın hâkimi olan Abdullah Ustaclu'yu da onun lalası olmasına karar verdiler.

Bu yılda, zikri geçen Abdullah Han¹⁸⁶ ecelden öldü ve oğlu Emir Hemze Bey, babasının yerine geçici süreliğine babasının ordusunu ele aldı.

Aynı yılda, Horasan'ın veziri Ağa Kemali görevden alınıp, o hazrete çok yakın olan oğlu Ağa Cemali yakalanıp, haps edildi. Onu kötü amellerinden dolayı, başına bir şapka geçirip, tüm şehirde ve Kazvin'in pazarında gezdirdiler.¹⁸⁷ Bir kaç gün sonra Alamut Kalesi'ne gönderdiler. “كَذَلِكَ نُجْزِي الْمُجْرِمِينَ”¹⁸⁸ (Mücrimleri (suçluları) işte böyle cezalandırırız).

هر کمالی را زوالی در پی است کس چه می داند کمال او کی است

Her kemâlin arkasında bir zevali vardır. Kim bilir onun kemâli ne zamandır.

Saklı kalmasın ki bu yılın başında:

ماه شعبان شب دوازدهم تا سحر سیر ماه با انجم

Şaban ayının 12'sinde, sabaha kadar ayı ve yıldızları seyr eder.

چارمین شب ز ماه فروردین پنجشنبه صباح او به یقین

Ferverdin ayının 4'üncü gecesinde, Perşembe sabahına kadar yakın.

سال هجری به گردش و به مراد دو فزوده به نهصد و هفتاد

Hicri yılı murat ile geçti, iki eklendi 970H (1563M) yılına.

¹⁸⁶ Abdullah Han, Şah Tahmasb'ın halasının oğlu idi. Babası Kara Han, Şah İsmail'in kız kardeşi ile nikâhlı ve o kendisi de Şah Tahmasb'ın kızı Peri Hanım'ın kocası idi.

¹⁸⁷ Bazı suçlulara özel bir şapka takarak, ters bir eşeğe bindirip şehir çevresinde dolaştırıyorlardı. Bu konuyla alakalı *Hülasetü't Tevarih*'te şöyle gelmiştir: “Âlemlerin şahının emriyle, muhtesip Mir Seyyid Ali Hatib'ı şapka takarak Pazar ve meydanda gezdirdiler.” s. 455.

¹⁸⁸ Araf Suresi. 40. Ayet.

در حمل آفتاب عالم تاب ماه در سنبله مثلثه به آب (!)

Aftab-ı alem tab Haml'da, ay venüste dünyaya ışıq saçtığında, ay venüste

آفتاب از شرف جهان افروز ماه ازو در شرف ضیا اندوز

Güneş dünyaya ışıq verdiğinde, ay da ondan ışıq alıyor.

خور به بیت شرف به زهره دچار گشت در حوت با عطار د یار

Güneş evinde Zühre'ye düçar, Balık da Venüs ile yar olmuş.

تیر با زهره همنشین گشته ماه با مشتری قرین گشته

Merkür olmuş Zühre ile arkadaş olmuş. Ay ile Jüpiter yakınlaşmışlar.

دلو مریخ را شده مسکن زحل اندر اسد گرفته وطن

Kova Mar'a mesken olmuş. Esed'de Zühal vatan tutmuş.

رأس در قوس یافته مأوی ذنب اندر دو شاخه جوزا

Oğlak, Yay'a sığınmış. İkizler'in iki dalında da Zenb sığınmış.

کهکشان رو نما به صوب امید از درازی عمر داده نصیب

Saman yolu umuda doğru yüz tutmuş, ömrünün uzun olmasından nasibini almış.

نور گیتی فروز قبه ماه در ترقی به سان دولت شاه

Şahın devletine benzer gelişimde, ay dünyaya ışıq saçmış.

Masum imamların sonu A'lâ Hazretin ışığı sayesinde, âlemin Rabbı Allah'ın hücceti, asrın ve zamanın sahibi, halifet-ül rahman, Allah'ın selamı ona ve tüm sülalesine olsun, El Hasan El Mehdi'nin oğlu Abulkasim Muhammed, adetleri temiz olan şahın ahvalıyla ilgili kendi mübarek yüzünü rüyada o hazrete göstererek, onların arasında söhbetler geçti. Bu konuşmalar ayrı bir menzumede detaylarıyla beraber gelmiştir. Sabah vakti Allah'ın gölgesi sayılan, sultan ve her iki âlemin üstünü olan Nevvab, Allah onun hayırseverliği, adaleti ve ihsanını bol eylesin, emri gereği, memleketlerden alınan vergileri aslen ve faren, her türlü şart ve kanunla olursa olsun, almaktan vazgeçip, bağışladı. Tahmin edilen, 30,000 tümenden fazla idi. Nevvab onu 14 Masum İmamlar'a ihsan etti. "تقبل الله عنحضرته بحرمة الائمه المعصومين" (Allah onu Masum İmamların hürmetine kabul etsin). Bu hikâye şiir olarak yazıldığı için burada ancak buna iktifa olundu.

Bazen 973 (1566) bazen 974H (1567M) Bars (Kaplan) yılında, vezirlik dercesine yükselen Mir Seyyid Şerif Baki, Ramazan ayında vefat etti ve bu fakir(Abdi Bey) vefatını bu şekilde nazme çıkardım:

ای دل از حق چو در رسد فرمان که تواند زدن دم از کم و کیف

Ey yürek, Allah tarafından bir emir gelirse, kim onun az çokluğundan söz edebilir?

رفت سید شریف آن که به دهر بود مخدوم اهل خامه و سیف

Seyyid Şerif öldü. Dünyada hem kalem hem kılıç efendisi idi.

بهر تاریخ فوت او گفتند "حیف سید شریف باقی حیف"

Onun vefat tarihi hakkında, "yazık Seyyid Şerif-i bakiye yazık" dediler.

Cumartesi günü, Şevval ayının 10'unda, ben(Abdi Bey) Hassa-i Şerife'nin muhasebe görevinden azlolup, dervişliğe karar verdim.

مرا عشرين شوال از مناصب به عزلت ساخت دوران فارغ البال

Kaygısız devran beni Şevval ayının 20'sinde görevden azl etti.

اگر خواهی که تاریخش بدانی به یاد آور همین "عشرين شوال"=973

Eğer tarihi bilmek istiyorsan, hatırla sadece "Aşerin Şevval" (Şevval'in 20'si) = 973H (1566M)

Aynı yılda, Abdullah Han Ustaclu'nun oğlu Emir Hamza Bey, şehzade Sultan Mahmud Mirza ile birlikte Şirvan'dan şahın dergâha geldiler. Şirvan eyaleti Araz Bey Rumlu'ya teslim edilip, lalası da Allah Kulu Bey İcik Oğlu Ustaclu oldu. Ordusu geçici süreliğine muallâk kaldı.

Aynı yılda, Rum Hüdâvendigâr'ı, Sultan Süleyman Osmanlı, öbür dünyaya göçtü ve yerine Sultan Selim geçti.

Vale

عثمان سنی که شد سلیمان ش خطاب بوبکر صفت شد به عمر ماند اسباب

Süleyman hitap edilen Sünni Osman, Ebubekir sıfatının izinden gitti. Halifelik Ömer'e kaldı.

یعنی که سلیم بن سلیمان شد شاه تاریخ جلوسش "عمر بن خطاب" = 973

Yani Süleyman'ın oğlu Selim şahlık tahtına geçti. Cülus tarihi “Ömer b. Hattab” = 973H (1566M) idi.

Aynı yılda, Seyyid Abdullah Han Mazenderani'nin kızını, cihanın şehzadesi Abul Galip Sultan Muhammed Mirza'ya isteyip, Kazvin şehrinde ihtişamlı bir düğün yaptılar.¹⁸⁹ Düğünden sonra, Şahkulu Bey Yekan Çavuşlu Ustaclu'yu o hazretin lalası yapıp, Herat'a gönderdiler.

Perşembe günü, Cemazielevvel ayının başlarında, ben(Abdi Bey) Kazvin'den hicret edip, Pazartesi sabahı aynı ayın 5'inde Darü'l İrşad Erdebil'e gelip, Safevi'nin kutsal ve kutlu türbesini ziyaret ettim. Recep ayının başlarında ailem ve çocuklarım da geldiler. Aziz Erdebil'de *فظه الله اهلها عن اخذ و بيل* (Allah oranın halkını dert ve beladan korusun) inziva, itikaf, dünyevi konulardan uzaklaşıp, maneviyata yöneldiğim için, zamanımın tamamını dini ilimlerin ve yakiniye konuların araştırmasına sarf ettim. Eğer bundan sonra dünyevi konular hakkında bir açıklama getirmediysem beni bağışlayın.

Gizli kalmasın ki, bazen 974 (1567M) bazen 975H (1568M) Tuşgan (Tavşan) yılında, Â'lâ Divan'da şahın âhkamına mühür basan, Çukur Sa'd'ın hâkimi Hamza Sultan Kazık'ın oğlu Şahkulu Sultan Ustaclu, Sultan Süleyman'ın¹⁹⁰ taziyesinde iştirak etmesi ve Sultan Selim'i tebrik etmesi için Rum'a gidip, hediyeler ve armağanlar götürdü. Sultan Selim de gayet güzel karşılayıp, ziyafetler düzenleyip, layıkında insanlık gösterdi.

Aynı yılda, Lahican valisi Han Ahmet Karkiya, birçok itaatsizliğine binaen şahın sarayındaki yakınlardan ve mahrem olanlardan sayılan Karınca Bey'in oğlu Kör Hasan Korçu Hacı Fakihlu Ustaclu'yu ona öğüt vermek için Gilan'a gönderdiler. Kendisi çok akıllı olduğundan dolayı, her türlü mümkün olduğundan onu öğüt verip, onu hilekârlık ve hainlikten engelleyerek, şahın dergâhına geri döndü. Sözü geçen Han'ın bahtı ondan yüz çevirdiği için, yüreği karaya öğüt neye yarar, yine Lahici beylerin ayartmasıyla, sevap yolundan şaştı. Emir gereği Gilan'a giden, Şahın hareminin kapıcılıkmakamından valilik makamına yükselen Yoluklu Bey Eymür Zülkadir'i ve şahın dergâhındaki yakınlardan olan Şahkulu Bey Ede Oğlu Mehmalu Korçu Zülkadir ile öldürdü. Şahın gazebi, Han Ahmet'e doğru yöneldi. Masum Bey Safevi ve oğulları Seyyid Bey ve

¹⁸⁹ Bu kız Şah Abbas Safevi'nin annesidir ve Şah Abbas'ı 978H (1571M) yılında dünyaya getirdi.

¹⁹⁰ Sultan Süleyman bu gün Macaristan topraklarında bulunan Zigetvar Kalesi'nde öldü. Kale Türklerin eline geçsin diye öldüğünü gizlediler.

Sadrettin Han'ı, Zülkadir 'in bir gurup beyleriyle beraber ve Azerbaycan, Irak, Fars, Kuhgiluye ve Kirman'ın orduları, yaklaşık 150,000 süvari ve piyadeyi Lahican'ın Gilan'ını almaya gönderdiler. Çok kötü kış mevsimi oldu. Han Ahmet dayanamayıp, mülkünü beylere teslim edip, çok az kişiyle kaçtı. Eşkur Dağı'nın yüksekliğinde olan Şehne adlanan bir köye doğru kaçtı. Sözü geçen beyler o dağın etrafından çıkıp, tüm dağı kuşattılar. Hepsi Han Ahmet'i tutuklamaya himmet ettiler. Ta ki Sultan Mahmut Mirza'nın lalası Allahkulu Bey İcik Oğlu, Han'ın nerde olduğunu söyledi. Şehzadenin adamı olan Bayram Bey Karamanlu'nun oğlu Rüstem Bey'in oğlu Hisam Bey'i, 20-30 kişiyle beraber o dağın zirvesine gönderdi. Kendileri dağın eteğinde beklediler. Hisam Bey o kişilerden ayrılıp, dağın zirvesine gitti. Han Ahmet'in olduğu yere vardıklarında, Hisam Bey hemen onların siperlerine girip, dosdoğru Han Ahmet'in üzerine saldırdı. Onu tüm adamları ve arkadaşları ve elindeki ne varsa yakalayıp, Allahkulu Bey'in yanına getirdi. Sözü geçen Han'ı yakaladıkları aynı üslupla şahın dergâhına götürdüler. Hisam Bey bu sebepten dolayı saray makamına yükselip, davul ve bayrak verilip, Karamanlu eyaleti de ona verildi. Lahicilerin zalimini de böylelikle defettiler. Gilan'ın Biye Pes'ini de Nevvab'ın kız kardeşi Hanış Bigem'in torununun çocuğu olan Emir Dubac'ın oğlu Sultan Mahmut Han'ın oğlu Cemşit Han'a bağışladılar ve Gilan'ın Biye Pes şehri de Â'lâ Divan'ın çevresi içine girmiş oldu.¹⁹¹

Tarih

چون کرد خدای دفع گرگان ز رمه دفع ظلمه ز لاهیجان گشت همه

Allah sürünü kurtların elinden kurttdığı için, Lahican'ın tüm zalimleri defedildi.

دفع همه کرده شد به شمشیر فنا تاریخ فنای ظلمه شد "ظلمه" = 975

Hepsi kılıçtan geçilerek defedildiler. Bu zülmün defetme tarihi “Zeleme” = 975H (1568M)

Aynı yılda, Kahkaha Kalesi'nde, Sam Mirza ve evlatlarının olduğu evde, tesadüfen, Elkas'ın oğulları: Sultan Ahmet ve Sultan Farruh toplanıp, konuşuyorlardı, ki büyük bir

¹⁹¹ Zeki, bilgi üreten, sanatçı ve sanatı bilen biri olan Han Ahmet hakkında ve Safevi sarayındakilerle yani Şah Tahmasb ve halefleriyle olan ilişkileri hakkında bkn. *Hülasatü't Tevarih*, s. 462-477 ve *Ahsenü't Tevarih*, s. 558-566.

deprem oldu ve ev başlarına uçtu ve hepsi öldüler. Bu parça onların tarihini zapt etmek için yazıldı:

Tarih

با تاریخ جهان زد قهقهه کبک خرامنده که نبود دائما جام بقا اندر کف ساقی

Cilveli yürüyüşlü keklik cihan tarihine gülerek, sakinin elinde cam-ı baki devamlı olmayacak.

چو گفتم چیست حال سام و تاریخش چه میگوید بگفتا در جوابم "دولت طهماسب شه باقی"

Sam'ındurumu ve tarihi hakkında sorduğumda, cevabımda "Devlet-i Tahmasb şah-ı baki" dediler.

Aynı yılda, birlikte vezirlik makamında olan Mir Seyyid Ali Şuşteri ve Mir Muhammed Yusuf, o makamdan çıkıp, o makamı Emir Muezzeddin Muhammed Negib İsfahani Mirmirani'nin oğlu Emir Giyaseddin Muhammed Mir Miran'a verildi.

Bazne 975H (1568M) bazen 976H (1569M) Loy (Balık) yılında, Rum'a giden Şahkulu Sultan Ustaclu, şahın dergâhına geri döndü ve çok az sürede Kazvin eyaletinde, "bana dön" davetini kabul ederek, makamı ve eyaleti oğlu Muhammedi Bey'e bağışlandı.

Masum Bey Safevi iki oğlu, biri Han Mirza adlanan ve âlimler camiaasından olan Han Ahmet ve diğeri Hoca Bey Mirza adlanan Hoca Nimet, tüm ailece ve Mir Muhammed Yusuf Sadr Mazul ve derfterhanenin darugası ve Abdurrahman Bey Musullu'nun oğlu Beşaret Bey ve diğeri meşhur insanlar ile beraber izin alıp, Hacca gitmeye hareker ettiler. Rum diyarına geldiklerinde, Sultan Selim onları çok hoş karşıladı.

Aynı yıl sonlarında, âlemin şehzadesi, Hatice Sultan Hanım'ı, Nevvab-ı Kâmyab, Gilan'ın Biye Pes valisi Cemşid Han'a verdi. Şehzadenin lalası ve eski Emir Han'ın torunun çocuğu Emir Han Musullu, onu Gilan'a götürüp, Cemşid Han'a teslim etti. Emir Han'a birçok hediyeler ve armağanlar nasip oldu ve şahın dergâhına geri döndü. Orada izin alarak kendi eyaletine doğru gitti.

Bazen 976H (1569M) bazen 977H (1570M) İlan (Yılan) yılında, bilgin âlimlere ve İslam âlimlerine şah tarafından âhkamlar kesildi. Ki ele alınan eyaletlerde öğüt verme meclisleri kurup, halkı bu yolda eğitmek istediler. Özellikle Cuma günlerinde bu öğüt vermelerin yeri boş kalmasın. Ben de bu parçayı bu yolda nazme çektim:

Kataa

در این سال شد وعظ و آیین وعظ به فرمان شاه ملایک فئه

Bu yılda öğüt verme geleneği melek huylu şahın emriyle verildi.

به اسلوب تاریخ بنگر که "وعظ" = 976 بود "ست و سبیعین و تسع مائه"

Öğüt vermenin üslup tarihine bakarsan, "Vaaz" = 976H(1569M) idi.

Bu yıl, Bars(Kaplan) yılında şahın lütfüne şamil olan, Hoca Melek Müstevfi İsfahani, vefat etti ve onun eski düşmanı Mir Fazlullah Şehristani onun ölümüne sevindiği için, bu şiir onun durumunun şarhına göre yazılmıştır. Ama Mir Fezlullah bir makama varmamıştı.

میر فضل الله از مرگ ملک خوشحال شد زان که از جان و دل او را دشمن بدخواه بود

Mir Fazlullah, Melek'in ölümünden sevindi. Sanki can-ı gönülden onunla kötü düşman idi.

حال او هم بعد از او امسال یا رب شود زان که چون تاریخ جستم فوت "فضل الله" بود

Onun durumu bundan sonar bu yıl ya Rabb, nasıl olacak. Tarihi araştırdığımda "Fazlullah"ın ölümünü gördüm.

Aynı yıl Şevval ayında, Hazret Süleyman Haydar'ın kızı ve Kâmyab'ın da halası olan, A'lâ Hazret Fehr Cihan Hanım, Allah'ın rahmetine kavuştu.

Tüm ailesiyle beraber Hacca giden Masum Bey Safevi, Zilhicce ayının 7'sinde Mekke'nin yakınında ahram bağladılar. Oğlu Han Mirza, şahın defterhanesinin darugası Beşaret Bey, Masum Bey'in eşik ağası Ali Han Ağa Karamanlı, Masum Bey'in korçubaşçısı Muhammed Han Ağa'nın kardeşi ve onun diğer bir gurup eşraflardan ve yakınlarından ve Mevlana Muin Esterabadi'nin fazillerinden bir gece esnasında, Hüdâvendigâr'ın tayin ettiği Mir Hac'ın uygun gördüğüne göre dinlemek için yoldan ayrıldılar. Böylelikle şehadet ertebesine yükseldiler.

Masum Bey ile yoldan çıkmayanlar ve hacıların içinde olan, Mir Muhammed Yusuf ve bir gurup o tehlikeli yerden kaçıp, Masum Bey'in geri kalan evlatları, ailesi ve arkadaşları, Hacc'dan çıkarak geri döndüler. Ama tehlikeden kaçanlar ne yazık ki, ecelden kaçamadılar. Çünkü Hindistan'a gitmek için gemiye binince, fırtına olup, gemi batmıştı ve hepsi fırtınada boğularak helak olmuşlardı. Bunlardan biri Seyyid

Muhammed Yusuf idi. Masum Bey'in veziri Mirek Bey ailesiyle beraber geri dönüp, Kazvin'e varınca durumu arz etti ve çok az süre geçmeden vefat etti.

Aynı yılda bir diğer olay, babasından sonra Gürcistan'ın valisi olan Levarsab'ın oğlu Semiyon Gürcü,¹⁹² Nevvab'ın güvenilir ve ala makam beylerinden olan ve Şeki eyaletinin valisi Şamhal Sultan Çerkes'in adamları tarafından yakalanıp, şahın dergâhına götürdüler. Dergâhta şahın inayetinden de mahrum kalmadı.

Aynı yılda bir başka olay, Lahican'ın Gilan'ının hükümeti Nevvab Cihanbani Sultan Mahmut Mirza'ya verip, lalası de Allahkulu Bey İcik Oğlu'nu seçip ona doğru gönderdiler. Lahican ordusundan geri kalanlar kılıçtan geçirilip, öldürüldüler. Kazvin'de olan Han Ahmet'i de Kakhaha Kalesi'ne gönderdiler.

Bazen 977 (1570M) bazen 978H (1571M) Yond (At) yılında, Nevvab-ı Kâmyab'ın emriyle Darüssaltana-i Kazvin'de yaylak ve kışlak için bir cennet süslemesi yaptırıldı.

Aynı yılda, valilik mertebesine varan İskender Bey Afşar ile Halil Sultan Ziyad Oğlu Esterabad i arasında kavga çıktı ve Halil Bey öldü.

Bazen 978 (1571) bazen 979H (1572M) Goy (Koyun) yılında, Allah'a şükürler olsun ki âlemin şehzadesi Nevvab-ı Kâmyab'ın sağlığı yerinde ve memleketin umurâtı ve emniyeti onun sayesinde yerli yerindeydi ve halk özellikle ülema ve müminler refah ve adaletle yaşamaktalardı.

Bu kitap bu yılın başlarında bittiği için, bundan fazla kalemim yazmaya gitmediği için, yularını çektim. İnşallah eğer ömrüm baki kalırsa, bundan sonra bir başka ciltte düzenleyip, onda zapt edeceğim. Allah'a şükürler olsun bitti.

¹⁹²سميون (Semiyon) Safevi kaynaklarında سماون و سيمان (Semaven ve Simaven) olarak da gelmiştir. Kesin Hristiyan isimlerden olan سيمون (Simon)'dur. Ama لوارساب (Levarsab) görünüş olarak لهراسب (Lohrasb) isminden tahrif edilmiştir. Bu söcük Safevi kaynaklarında لواسان و لواصاب (Levasan ve Levasab) olarak da gelmektedir.

İLAVE

2. BÖLÜM: RUM, MISIR, ŞAM, HICAZ, IRAK-I ARAP, DİYARBEKİR VE MUSUL'DA ÇAĞDAŞ SAFEVİ ŞAHLARININ ZİKRİNDE

Safevi şahlarının devletlerinin başlangıcındaki durumlar, şimdi 978H (1571M) yılın kadar, Rum'da Sultan Muhammed Osmanlı'nın oğlu Sultan Bayezid, 887H (1482M) yılında şah tahtında oturdu. Kardeşini Cem Sultan'ı yenerek eyaletleri bir biri ardından fethediyordu. Örneğin, 905H (1500M) yılı Muharrem ayının 20'sinde, Şah İsmayil'in Gilan'dan çıktığı zamanla beraber, Avrupa'nın büyük eyaletinden İnebahtı Kalesi'ni¹⁹³ aldı. 906H (1501M) yılında birçok eyaleti ve kaleleri ele geçirdi. Sonunda oğlu Selim'in tahrik etmesiyle, Yeniçeriler ondan yüz çevirip, Edirne ve İstanbul arasındaki Uğraş bölgesinde, Hazret-i Şah İsmayil Merv etrafında Şibe Han'ı yendiği yılda yani, 916H (1510M) yılında, oğlu ve dede arasında bir savaş başladı. Sultan Bayezid, Selim'in eline düştü ve kalelerin birinde mahpus edildi¹⁹⁴. Safer ayının sonunda, 918H (1512M) yılında vefat etti.

Sultan Bayezid'in oğlu Sultan Selim, 916H (1510M) yılında saltanat tahtında oturdu. Kardeşleri Sultan Ahmet ve Sultan Korkut'u birçok çocukları ve akrabalarıyla birlikte öldürdü. Zülkadir ve Karaman beldelerini ele geçirdi. 910H (1505M) yılında, Hoy'un Çaldıran bölgesinde Nevvab cennet mekân Şah İsmail ile savaşa girdi ve Tebriz'e kadar geldi. Oradan Rum'a döndü ve Diyarbekir'i aldı. 911H (1506M) yılında, Kemah Kalesi'ni aldı. Aynı yılda Alauddevle Zülkadir'i öldürüp, kışlağı Bursa'da geçirdi. Ondan sonra orduyu Arap bölgelerine çekti. Mercidabık yakınlarında Haleb'e yakın, Mısır ve Şam'ın şahı Gansu ile beraber savaşa girip, onu da öldürdü. 913H (1508M) yılında, Mısır'ın etrafında, Çerkes'in diğer köleleriyle savaşıp, galip gelip, kışlağı Mısır'da geçirdi. Haremeyn-i Şarîfin'de onun adına hütbe okudular. 916H (1510M) yılında, Agraş Köy etrafında hastalığa yakalanıp, babasını esir aldığı mekânda öldü.

¹⁹³“Lepanto” bölgesiyle bilinen bir yerdir.

¹⁹⁴Muhammed Ferit Bey, *Ahsenü't Tevarih*, (neşr. Mirza Ali İffahani) Tahran, 1332/1914. ve Serheng Dolamuş, *Tarih-i Türkiye* kitaplarında bu konuyla alakalı şöyle gelmiştir: “Bayezid Dimetoka şehrine azimet ettiğinde öldü. O zamanda bir söylenti de çalkalanıyordu ki meğer Selim ona zehir vermiş.”

Sultan Selim'in oğlu Sultan Süleyman, Selim'in ölümünde Amasya'da idi. Tüm yasaklara rağmen onu İstanbul'a götürüp, tahta oturtular. O da babasından sonra, birçok eyaleti kendi mirasına kattı. Örneğin 917H (1511M) yılında Belgrad Kalesi ve Safer ayının 7'sinde 919H (1513M) yılında Erdes¹⁹⁵ eyaletini feth etti. Ulama Tekelü'nun tehrik etmesiyle, 941H (1535M) yılında Nevvab-ı Kâmyab ile düşmanlık başladı. Öyle ki şahın durumu ile ilgili yazılmış, onların arasında barış gerçekleşmiş. Sultan Bayezid'in olayından sonra oğlu, 969H (1562M) yılında, aralarındaki barış sağlamlaştı. Gazi Ata Razi bu konuda der ki:

Tarih

فائد اقبال در این کهنه دیر

شکر خدا کاز کرم کردگار

Allah'ın lütfüne şükürler olsun ki, bu eski memlekette şans yüzünü göstermiş.

داده فکند آتش غیرت به غیر

مشتلق صلح شهان جهان

Cihan şahlarının barış müjdesi, düşümanlara ateş düşürmüştü.

جست خرد گفت که "الصلح خیر"¹⁹⁶

ضابط ایام چو تاریخ صلح

Günleri zapt eden, barış tarihini ararken, akıl söyledi ki, "Essulh-u Hayır" (Sulh daha hayırdır).

Ondan sonra Bars (Kaplan) yılında vefat etti. 874H (1470M)¹⁹⁷ yılında vefat etme tarihi Nevvab-ı Kâmyab 'ın kulağına geldi. Sultan Süleyman'ın oğlu Sultan Selim, babasından sonra tahta oturdu. Onunla muhalefetlik eden kardeşlerinden hiç biri hayatta değildi. Onun Murat adında¹⁹⁸ bir oğlu ve yeğenleri de vardı.

¹⁹⁵ Rodos Adası.

¹⁹⁶ Nisa suresi, 128. Ayet.

¹⁹⁷ Hattatın hatası olmalıdır. 974H (1567M) yılı doğrudur.

¹⁹⁸ Bu oğlan III. Sultan Murat ünvanıyla Selim'in yerine geçti (1574M). Ata babalarının yolunu gitmedi ve İran'ın karışık durumundan istifade ederek, Şah Muhammed Hüdabende saltanatının zamanında İran'a saldırdı ve doğu bölgesindeki eyaletlerini tasarruf etti ve böylelikle İran'ın kuzey ve doğu bölgeleri yaklaşık 20 yıl Osmanlı Türklerinin tasarrufu altında oldu. Ta ki Şah Abbas onları çıkardı.

2.1. ŞİRVAN'DA

Ferruh Yesar şahtı. Hazret-i Hakan cennet mekân Şah İsmail Safevi onu babasının intikamı için 906H (1501M) yılında öldürdü. Zer Gazi Beygi'ye mensup olan Farruh Yesar'ın oğlu Gazi Bey babasının veliahdı oldu. 907H (1502M) yılında vefat etti. Farruh Yesar'ın oğlu Şeyh Şah adlanan Şeyh İbrahim tahta geçti. Hazret-i Şah İsmail ona merhamet edip, zikri geçen adam 917H (1511M) yılında şahın dergâhını öpmeye nail olup şahın inayetine iftihar buldu. Cumartesi günü Recep ayının 17'sinde 930H (1524M) yılında şah cennet mekânla bir olup, iki gün ondan sonra vefat etti.

Şeyh Şah'ın oğlu Sultan Halil, diğer evlatlardan büyük olduğu için ve şah cennet mekânın damadı olduğundan dolayı, diğer kardeşlerinin üstesinde gelerek saltanata oturup Cuma günü Cemazielahir ayının 9'unda 942H (1536M) yılında vefat etti.

Şeyh Şah'ın oğlu Sultan Farruh'un oğlu Şahroh, amcasından sonra, beylerle beraber makama vardı. Cumartesi günü Rebiülahir ayının 27'sinde 945H (1539M) yılında, Nevvab-ı Kâmyab Bigerd Kalesi'ni fethedip, onu yakaladılar ve tüm Şirvan eyaletleri şah din penahın ÂlâDivan'ının havzası altına geçti. Şahruh 946H (1540M) yılında vefat edip, o silsile onunla sora ermiş oldu.

2.2. LAHİCAN'IN GİLAN'INDA

Gilan Biye Piş'ten ibaret idi. Sultan Muhammed Şah'ın oğlu Karkiya Mirza Ali şah idi. Hazret-i Hakani Şah İsmail Safevi kardeş Şah Sultan Ali'nin olayından sonra Gilan'da onun yanına giderek, ona hizmet etmeye gayret gösterip, korumada, gözetimde ve saygısında kusur etmedi. Ta ki o hazret 905H (1500M) yılında ondan veda edip, cihangirliğe meşhur oldu. 910H (1505M) yılında kardeşi Sultan Muhammed'in oğlu Karkiya Sultan Hasan onunla muhalefet etmeye başlayıp, Kiya Feridun beylerbeyini Deyleman'ın Sefidrud'unda öldürdü. Karkiya Mirza Ali, nefsinin sağlığına göre, hükümeti kardeşine bırakıp, ibadet ve inzivaya çekildi. Sultan Hasan istiklal buldu. Müfsitler Sultan Hasan'ı tahrik edip, Mirza Ali'nin üzerine saldırıp, öldürdüler. Sultan Hasan, Rankuh'a vardığında, Kiya Mirza'nın adamları Sultan Hasan'ın üzerine saldırıp

onu uykuda öldürdüler. Bu olay 911H (1506M) yılında, Perşembe günü Ramazan ayının 5'inde gerçekleşti. Sultan Hasan'ın beyleri bu olaydan kötü etkilenip, Lahican'dan Rankuh'a doğru hücum ettiler. Zikri geçen Perşembe gününde Mirza Ali'yi de öldürüp, Mirza Ali'den hiç miras kalmadı.

Sultan Hasan'ın oğlu Karkiya Sultan Ahmet, babası ve amcasının olayından sonra tahta oturdu. Şah cennet mekânın gösterdiği lütfüne göre tam iktidar buldu. Nevvab-ı Kâmyab 933H (1527M) yılında Kazvin'de kışlağı geçirdiği zaman Cuha Sultan beylerbeyi idi. Şahın dergâhına gelip, çok hoş karşılanarak Gilan'a geri dönüp, alt makamlardan vekillik makamına yükselen Mir Kasım'ı 936H (1530M) yılında bir Pazar günü Zilkade ayının 14'ünde evladiyla birlikte öldürdü ve kendisi 940H (1534M) yılında Şaban ayında vefat etti.

Sultan Ahmet'in oğlu Karkiya Seyyid Ali Kiya onun yerinde oturdu. Nefsi gayet sağlam biri idi. Bu sebepten dolayı ordusu ifrat edip ve sonunda küçük kardeşi Karkiya Sultan Hasan onunla muhalifetliğe başladı. Ta ki 941H (1535M) yılının başında bir savaş gerçekleşti. Seyyid Ali Kiya ve bir kaç başka kardeşleriyle Samam'da öldürüldüler.

Sultan Ahmet'in oğlu Karkiya Sultan Hasan tahta oturdu. Gilan Biye Pes'i ele geçirip, Emir Dubac'ı avare etti. Sonunda Cuma gecesi Cemazielahir'in 5'inde, 943H (1537M) yılında veba hastalığından vefat etti. Bu neden dolayı Nevvab-ı Kâmyab Behram Mirza'yı Gilan eyaletine gönderdi. Şahın ordusu Horansan'da olduğu için, oranın hükümeti Mirza'ya verilmedi. Gilan'ın beyleri de boyun eğmeyip, Mirza Kazvin'in Dar Yavek yaylasına dönüp, mülkü Gilanlılara bıraktı.

Sultan Hasan'ın oğlu Han Ahmet tahta geçti ve şahın merhameti üzerinde olana kadar tam refahta idi. Nevvab-ı Kâmyab Biye Pes ve Gesger eyaletlerini ona verip, İshag Vend silsilesinden Emir Dobac adlandıkları onlardan ayrılmıştı. Sonunda mizacında kötü alışkanlıklardan dolayı, kılıç çeken, koç oynatan ve horoz oynatanlar ile arkadaş olup, uyuşturucu bağımlısı oldu ve böylelikle şahın saltanat kaidesinden ve din penahın edebinin özen göstermesinden gaflet etti. Müfsit beyleri çok kötü işler yapmaya kalktılar, ta ki beylerden sayılan Yul Kulu Bey İmur ve Şahkulu Bey Deve Oğlu Korçu Zülkadir'i, 975H (1568M) Tuşgan (Tavşan) yılında öldürdüler. Öyle ki zikredildi, büyük beylerden Gilan'a gönderip, onu tutuklattı. Gilan'ın Biye Pes şehrini şahın kız kardeşinin

torunun çocuğu ve şimdi de damatlık hürmetine yükselen Cemşid Han İshak Vend'e verdiler. Gesger'i de Emire Sasan'a verdiler. Han Ahmet'i de Azerbaycan'ın Meşkin'inin Yaft Tuman şehrindeki Kahkaha Kalesi'nde mahpus ettiler.

2.3. [NUR]RÜSTEMDAR'DA

Gavbare mülkünün geri kalanı, Kavus'un oğlu Melek Cihangir'in¹⁹⁹ hükümeti altında idi. 940H (1534M) yılında vefat etti.

Melek Cihangir'in mülkü de oğlu Melek Kavus'a yetiştı. Kardeşı Bistun savaşıta öldü.

Cihangir'in oğlu Melek Kiyumers, Nur Kalesi'ni zapt edip, Bistun'un gelmesine izin vermedi. Sonunda onun ve Bistun'un arasında savaş başladı ve Kiyumers öldü.

Cihangir'in oğlu Melek Bistun hükümete vardı. Tüm Rüstendar'ı ele geçirmek istedi. 910H (1505M) yılında orduyu Kecur bölgesine çekti. Kale dışında tüm eyaleti ele geçirdi. Son olarak da Safer ayının 26'sında, 913H (1508M) yılında sarhoşluk esnasında, akrabaları onun eliyle öldürülen kölelerinden bir kadın eliyle öldürüldü.

Mirası olarak hükümet, Melek Bistun'un oğlu Melek Behmen'a devredildi. Han Ahmet Lahici'nin kız kardeşı ve Mir Abdulkirim Mazenderani'nin kız kardeşini aldı. 43 yıl hükümette idi. 957H (1550M) yılında vefat etti.

Melek Behmen'in oğlu Melek Kiyumers onun yerine geçti. Nevab-ı Kâmyab'ın ilgisi ona doğru yöneldi.

Bistun'un oğlu Melek Gestehom'un oğlu Melek Oveys de Nur'un etrafındaki bazı bölgelerine hâkim olup, Han Ahmet'in damatlığına iftihar buldu.

2.4. RÜSTEMDAR'IN KECVER'İNDE

Tacuddevle'nin oğlu Melek Eşref hükümete varmıştı. Melek Bistun onun eyaletine doğru ordu sürdüğünde, kendinde direnç gücü görmediği için, büyük oğlu [Melek Kavus'u kalede bırakıp, Gilan'a gitti ve Melek Bistun'un olayından sonra geri

¹⁹⁹*Cihan Ârâ*: Cihangir'in oğlu Kavus- Kavus, Kiyumers'in oğlu idi ve 871H (1467) yılında vefat etti.

döndü]Melek Kavus onu kabul etmedi. O da oğlun önünde çok dayanmayıp, 911H (1506M) yılında vefat etti.

Melek Eşref'in oğlu Melek Kavus,²⁰⁰ 950H (1544M) yılında, oğlu Melek Cihangir'in suikastıyla öldürüldü. Ondan önce Melek İskender, Sultan Ahmet Lahici'nin kız torunu olan kendi kardeşine, babası zamanında onun canına kastetmişti. O eyaletin tüm ahalisi ondan yüz çevirip, Melek Kiyumers'i hükümete geçirdiler.

Melek Kavus'un oğlu Melek Kiyumers, yaklaşık 8-10 yıl babasının emriyle hapiste idi. Sonunda Ağa Muhammed Ruzefzun'un yardımıyla babasının yerinde oturdu. 963H (1556M) yılında Zilkade ayının 11'inde vefat etti.

Melek Kavus'un oğlu Melek Cihangir, kardeşinden sonra hükümete geçip, kutsal türbesi Meşhed'i ziyarete gitti [Bu zamanda ben (Abdi Bey) şahın dergâhında idim, o da Kecver'in hâkimi idi. Kiyumers'in oğlu Melek Behmen Larcan'ın valisi idi. Sınır bölgesindeki şehirlerde ayaklanmalar olup, neler olup bittiği belli olmadı].²⁰¹

2.5. TEBERİSTAN ETRAFINDAKİ ÇELAVİYE HÂKİMLERİ

Efrasiyab Çelavi'nin neslinden Mir Ali'nin oğlu Mir Hüseyin Kiya, Türkmen sonunda isyan etti. Astara'yı zapt edip, Nevvab A'lâ Hazret-i Hakani, cennet mekân Şah İsmail ile birlikte isyan etmeye başladı. 909H (1504M) yılında mağlup olup, çok feci şekilde yakılarak öldürüldü ve böylelikle bu silsilenin sonu tükendi.

2.6. MAZENDERAN'DA

Mereşiye Kvamiye Seyyidlerinde, Mir Abdullah'ın oğlu Mir Abdülkerim, Zeynelabidin'in kardeşi Mir Şemseddin ile beraber hâkimler idi. 930H (1524M)²⁰² yılında vefat etti.

²⁰⁰ Kendi çağının sultanlarının durumunda olan bilgi, anlayışı ve idrakı üzerine ve fazıl ahlinin düşündüğünden kimseyle işi olmazdı ve kendi zamanının darü'lmerz sütunu idi. *Cihan Ârâ*, s. 188.

²⁰¹ [Şimdi Kecver hakimi O'dur ve Kiyumers'in oğlu Melek Behmen şimdi Larican'ın hakimidir.] *Cihan Ârâ*, s. 188.

²⁰² *Cihan Ârâ*: 932H (1526M) yılında.

Mir Abdulkerim'in oğlu Mir Şahi ondan sonar hükümete geçti. Ağa Muhammed Ruzefzun onu kovdu [o da şahın dergâhına giderek hükümet âhkamıyla geri döndü].²⁰³ Demavend'de Ağa Muhammed'in adamlarından olan Muzaffer Bey Türkmen'in eliyle, 939H (1533M) yılında öldürüldü.

Mir Abdulkerim'in oğlu Mir Sultan'ın oğlu Mir Abdullah, Nevvab-ı Kâmyab'ın devrinde Ağa Muhammed ile ortak oldu. Ağa Muhammed'in vefatından sonra, söylenildiği gibi, büyük devletin emriyle hanlık makamını yükseldi. 955H (1548M) veya 954H (1547M) yılında Mazenderan'ın tümünün valisi oldu. Çok acımasız olduğundan, emre göre işinden azl edildi.

Mir Abdulkarim'in oğlu Mir Şahi'nin oğlu Mir Sultan Murat Han, şahın emriyle Mazenderan valisi oldu. Mir Abdullah, geceleyin Cemazielevvel ayının 11'inde, 969H (1562M) yılında kendini şahın dergâhına vardiye, Mazenderan'ın vergisin tümünü dergâha getirmesine söz verdi. Bu nedenden dolayı ödenecek olan verginin sorumlusu Burun Sultan'ın torununun çocuğu Ali Can Tekelü²⁰⁴ oldu. Mir Abdullah Cacrud Irmağı'nda ondan kaçıp, yeniden yakalandı. Olad Kelis²⁰⁵ Kalesi'nde gerektiği gibi haps ettiler. O esnada, bir gurup, kendi yakınlarının intikamını almak için onun öldürdüler [Sultan Murat Han bu zamanda Mazenderan valisi idi].²⁰⁶

Mir Abdullah'ın oğlu Mir Abdulkerim 1-2 yıl, şahın emri üzerine, Emir Murat Han ile ortak idi. Yaptıkları Nevvab-ı Kâmyab'ın hoşuna gitmediği için azledilip, Kazvin'e gönderildi. Cuma gecesi Şevval ayında, 972H (1565M) yılında afyon yediği için öldü.

2.7. RUZEFZUNİYE TAİFESİNDEN

Ağa Rüstem hükümette, Mir Abdulkerim'in oğlu Mir Abdullah'ın oğlu Mir Abdulkerim ile ortaktı. O zamanda Şibe Han Özbek, Horasan'ı ele geçirmişti. Meğer o ağzına getirmiş olsaydı, ki ondan sonra bizim elimiz, Şibe Han'ın eteğinde. Bundan dolayı, şah cennet mekân, 916H (1511M) yılında, Özbek'i yenerek Şibe Han'ı öldürerek, onun elini

²⁰³ *Cihan Ârâ*'dan alınarak tamamlanmıştır. s. 91.

²⁰⁴ Asıl metinde Ali Han diye yazılmıştır. *Cihan Ârâ*: Ali Can Bey.

²⁰⁵ *Ahsenü't Tevârih*'te de کليس (Klis) olarak gelmiş ama *Cihan Ârâ*'da کليش (Kliş).

Belki de Sari'nin ilçelerinde şimdi Klic Kela diye adlanan yerdir. *Ferheng-i Abadiha-yi İran*, s. 386.

²⁰⁶ *Cihan Ârâ*: Şimdi orası sonsuz devletin istiklali altındadır.

Mazenderan'a gönderdi. Birden bire Ağa Rüstem'in eteğine attılar. O şahın gazabını bu kinaye ile düşünüp, bir kaç gün sonra vefat etti.

Ağa Rüstem'in oğlu Ağa Muhammed, babasının ölümünden sonra, Mir Abdulkarim ve Hoca Muzaffer Bitekçi ile birlikte Simnan havalisinde şahın dergâhına vardılar. Â'lâ Divan'da her ikisinin de vergilerini 30,000 Tebriz tümeni olarak karar verdiler. Beraber onun ödemek için yemin ettiler. Ağa Muhammed bir zamana kadar kendi hissesinin hâkimi idi. 928H (1522M) yılında, şahın emrine göre makamından azl olup, Lori Kalesi'nde mahpus edildi. Nevvab-ı Kâmya'nın çağının başında çıkarıldı ve Abdulkarim ile yine ortak oldu. Ondan sonra iktidara varıp, 954H (1547M) yılında vefat etti.²⁰⁷

Torunu Ağa Suhrab, birçok gösterdiğine rağmen bir yre varmayıp, o silsilenin hükümeti ortadan kaldırıldı.

2.8. HUZİSTAN'IN MÜŞA'ŞA SEYYİDLERİNİN ZİKRİNDE

Allah'ın selamı onun üzerine olan İmam Musa Kazim'in oğlu Muhammed Salih Elabidin'in²⁰⁸ oğlu İbrahim Elmecab'ın oğlu Abu Abdullah Elhüseyin Şesti²⁰⁹ Muhammed Elcaberi'nin oğlu Ebi Alganayim Muhammed'in oğlu Ahmed'in oğlu Fehhar'ın oğlu Meed'in oğlu Ebi Ali Fehhar'ın oğlu Seyyid Abdulhamit Nesabe'nin oğlu Elmuddin Ali Elmurteza'nın oğlu Hasan'ın oğlu Seyyid Fellah'ın oğlu Seyyid Muhammed²¹⁰ Bağdat'ta dünyaya geldi. Rahmetlik Fehed'in oğlu Şeyh Ahmet'in öğrencilerinden idi. Böyle söyleniyordu ki, Cinab Şeyh vefat ettiğinde, kayıp ilimler hakkında yazdığı kitabı, ölüm döşeğinde hizmetkârlarından birine verip, onu Fırat Nehri'ne atmasını vasiyet etti. Fellah'ın oğlu Seyyid Muhammet onu hileyle ondan alıp, kitabdaki sihir ve dualar vasıtasıyla Arapların alçak halkını kendine mürit etti. Onun hakkında yanlış inancı olanlara inanılmaz işler yapmaya başladı. Tuhaf işlerden, sivri kılıcı karnına sokup, çıkardığında bedeninde bir çizgi bile oluşmuyordu. Böyle başka tuhaf işler yaparak, gün geçtikçe işi tuttu.²¹¹ Tüm Hoveyze, Dezful ve Şuşter'i etkisi

²⁰⁷ *Cihan Ârâ*: Ondan sonra tam iktidar buldu. Gerçi haksız yere kanlar döktü ama Kerim iyi insan idi. Örneğin korkunç bir yer olan Elhak Çeşmesi'nde kendi adına bir kervansaray ve sarnıç inşa edip, bitirdi.

²⁰⁸ *Cihan Ârâ*: Muhammed el-Abid.

²⁰⁹ *Cihan Ârâ*: Abu Abdullah el-Hüseyini b. Muhammed İbrahim...

²¹⁰ *Cihan Ârâ*: Hasan'ın oğlu Seyyid Hebellah'ın oğlu Seyyid Fellah.

²¹¹ *Cihan Ârâ*: ki ondan yükseldi ve 858H (1454M) yılında zuhur etti. Huzestan'ın tamamına, Hoveyze, Dezful ve... .

altına aldı. Mevla Ali babasından sonra o kavmin ağası oldu. İnançlarına göre, Ruh el-Emin²¹² onda hulul etmiş ve o hazret yaşıyordu. Kendisi Irak'a doğru yol aldı. Kutsal yerleri yağmalayıp, Atebat-i Aliye'yi son saygısızlığını yaptı. Sonunda Giluye Dağı'nın etrafında Türklerin eliyle öldürüldü.

Kardeşi Seyyid Muhsin ondan sonra saltanat tahtına oturdu. Gümrah olanlar onun Allah olduğuna inanıyorlardı ve hepsi sokakta ve pazarda oruç tutmayın, namaz kılmayın ve zekât²¹³ vermeyin diye bağırıp, tekrarlıyorlardı. Ondan sonra Seyyid Eyyub, Seyyid Ali ve Seyyid Muhsin kavmin büyükleri olup, çok güçlendiler. Onların fesat inançlarının haberi ihtişamlı şahın kulağına geldi. Bağdat'a saldırıya geçtiğinde onların tarafına yöneldi. Hoveyze yolunu ve onun diğer eyaletlerini de ele geçirdi. Onlar da şaha itaat etmeye mecbur kalıp, her iki kardeş taifelerinin büyükleriyle, 914H (1509M) yılında öldürüldüler ve o diyarda İslam sloganları tekrardan başladı.

Seyyid Muhsin'in oğlu Seyyid Fellah babasının yerine geçti. [yaklaşık 7 yıl hükümette istiklal buldu].²¹⁴

Seyyid Fellah'ın oğlu Seyyid Bedran babasından sonar onun yerine geçip, Nevvab-ı Kâmyab'ın emrilerini yerine getirmeye baktı.

Ondan sonra Seyyid Bedran'ın oğlu Mula Seccad hâkim oldu. Şimdi Şuşter ve Dezful şahın ele aldığı bölgelerin içindedir. Ama Hoveyze ve Arabistan ve o yerler onun tasarrufu altında. Şahın fermanına karşı geldiğinden korkmasına rağmen Şuşter ve Dezful'un halkını emniyetsiz tutup, birçok defa onlara eşkıyalık yapıp, yağmalıyordu.

2.9. RANÂŞİYE TAİFESİNİN ZİKRİNDE

Renaş, Dezful'un köylerinden biridir. Bu zamanda Şeyh Mevlana Kavameddin, Seyyid Muhsin'in evladının öğretmeni idi. Oğulları ilerlediler. Şeyh Muhammed Dezful'un imaretine ve Hacı Muhammed Şuşter valiliğine yükseldiler. Sonunda da Hacı Muhammed kendi yeğeni Halilullah'ın eliyle öldürüldü.

²¹² *Cihan Ârâ*: Hz. Emir el-Müminin'in ruhu.

²¹³ *Cihan Ârâ*: لا حج ولا زکوة (Ne Hac ve ne zekât). Mülkü 37 yıl.

²¹⁴ *Cihan Ârâ*'dan tamamlanmıştır.

Şeyh Muhammed'in oğlu Halilullah, amcasını öldürdükten sonra hâkimiyet buldu. Onun ve Seyyid Bedreddin arasında sürekli tartışmalar oldu. Şahın dergâhına haraç göndermeyi ihmal ettiği için, A'lâ Hazret Hakan cennet mekân, Kohgiluye beylerini Seyyid Bedran ve Fezli'nin ordusuyla birlikte onu defetmeye gönderdi. Onlar bir süre Dezful'u kuşattılar. Şah-i Rizvan'ın olayının haberini duyduklarında kuşatmadan el çektiler.

Halilullah da vefat ettiği için,²¹⁵ oğlu Alaeddevle onun yerinde oturdu. Din ve devlete düşman olanlar ile bir olma haberi Nevvab-î Kâmyab'ın kulağına gelene kadar hâkimiyeti devam etti. Akıbet 949H (1542M) Bars (Kaplan) yılında²¹⁶ şahın ordusu Dezful'a doğru hareket etti. Oranı onun elinden aldı ve Alaeddevle kaçarak, Bağdat'a gitti ve bir daha Dezful'u göremedi.

2.10. LORİSTAN'DA

Şah Rüstem Abbasi hükümetteyken, şahın dergâhına varıp, kendini güçlendirdi. Ondan sonra Şah Rüstem'in oğlu Uğur hâkim oldu. 940H (1534M) yılında her zaman zafer kazanan Nevvab-ı Kâmyab ile Horasan'a saldırmaya gitti. Kendinden küçük kardeşi Cihangir'i temsili olarak kavmin ortasına yolladı. Cihangir onun olmamasından, onunla isyana başladı. Uğur döndüğünde, şahın izniyle, kendi ulusuna doğru yöneldi. Nihavend etrafına vardığında, bazı hovardalar da ona katıldı ve önderler ve büyükler de Cihangir'le birlikte idiler. Savaş olduğunda, Uğur tutuklanıp, öldürüldü.

Cihangir tahta egemen oldu. Â'lâ Divan'dan Sultani lakabını aldı. 949H (1542M) yılında Dezful'a saldırdıklarında, Cihangir şahın emriyle katledildi [ondan sonar oğulları Şah Rüstem ve Muhammedi iş üstüne geldiler. Muhammedi bir süre sonra şahın emriyle Âlamut Kalesi'ndeki olay yüzünden ceza alarak, mahpus edildi. Şah Rüstem kavmin reisi oldu. Nevvab-ı Kâmyab ona merhamet ederek, Rüstem Han lakabını verdi ve âlemin şehzadesi Şehr Banu Hanım'ın lalası olarak seçildi].²¹⁷

²¹⁵ *Cihan Ârâ*: Halil 937H (1531M) yılında vefat etti.

²¹⁶ *Cihan Ârâ*: 949H (1542M) yılı, Şaban ayının başlarından, Perşembe gününde.

²¹⁷ Şah Rüstem b. Cihangir o kavmin hakimidir. Şahın sarayındaki hizmetçiler ona itaat ediyorlar ve cömert bir genç olan ve her zaman zevvar olan kardeşi Muhammedi, o yulun üstünde ondan yardım istiyorlardı. Onunla mühalif olduğu için, 971H (1564M) yılında Hamedan beylerinin eliyle tutuklanıp, şimdi de Alemut Kalesi'nde sakindir. *Cihan Ârâ*, s. 174.

2.11. LAR SULTANLARINDAN

Alaulmulk'un oğlu Emir Harun tahtta idi. 917H (1511M) yılında vefat etti. Alaulmulk'un oğlu Muhammedi Bey şah oldu. 930H (1524M) yılının Şevval ayında, Nevvab-î Kâmyab'ın tahta oturduğu yılda öldürüldü. Adil şah diye adlanan, şiirler ve tasnifler ona mensup olan, Alaulmulk'un oğlu Emir Nuşirvan şah oldu. Kendisi 948H (1541M) yılında Cuma günü, Sefer ayının 29'unda, camiden çıktığı anda, bilinmeyen biri tarafından öldürüldü.

Ondan sonra, şahın emriyle, İbrahim Han lakabı verilen ve Divanın imaretlerinde makam sahibi olan, Muhammedi'nin oğlu Emir İbrahim şah oldu ve hala da tahta oturuyor.

2.12. HORMOZ SULTNLARINDAN

İlk sayfalarda söylediğimiz üzere, Şehabeddin'in oğlu Selgerşah şahı. Şahlık ondan Selgerşah'ın oğlu Turan Şah'a geçti. Ondan sonra Turan Şah'ın oğlu Selgerşah'a vardı. Onun çağında fireng,²¹⁸ Hormoz'dan ibaret olan Cerun'u ele geçirdi.

Ondan sonra Selgerşah'ın oğlu Turan Şah babasının yerine geçti. Avrupa'daki hükümdarlar, bölgeyi tam ele geçirdikleri için Turan Şah'a saltanatın adından başka bir şey kalmamıştı. Sonunda 971H (1564M) yılında, Pazartesi günü, Zilkade ayının 10'unda ecelden öldü.

Onun amca evlatlarından olan, Firuz Şah'ın oğlu Muhammed onun yerine geçti. 971H (1564M) yılında vefat etti. Ondan sonra Muhammed Şah'ın oğlu Farruh Şah onun yerinde oturdu.

2.13. HORASAN'DA GURKANİYE SULTANLARINDAN

Hüseyin Mirza şah idi. Sonunda felç geçirip, evladı Kemayenbegi ondan itaat etmiyordu. O esnada Şibe Han Özbek'in Horasan'a vardığı haberi geldi. O da ordu

²¹⁸ Portekizlerin Fars Körfezi'ne girişi kasedilmektedir. Bu konuyla alakalı bkn. Abbas İkbal, *Mutaleati Der Bab-i Bahreyn, adalar ve Fars Körfezi sahiller*, Tahran 1318/1939. ve Cihangir Kaim Makami, *Mesele-yi Hormuz Der Revabet-i İran ve Portekiz*, Tahran 1354/1975.

toplayıp, ona karşı savunmak için yola çıktı. Badhiz²¹⁹ evlerinden Baba İlahi'nin evine vardıklarında, 911H (1506M) yılında, Zilhicce ayının 15'inde akşamüstü vefat etti.

Oğulları Bediuzzeman ve Muzaffer Hüseyin, beylerin uygun gördüğü için tahta oturdular. Bu uygunsuz plan üzere fitneler ortaya çıkıp, Horasan'da isyanlar oldu. Muzaffer Hüseyin'in büyük kardeşleri ondan itaat etmekten sakındılar. Şibe Han ordusunu Horasan'a çekmeye fırsat buldu. Kardeşler ellerinde topladıkları orduyla savunmaya geçtiler. Meral²²⁰ yaylasında aralarında savaş başladı. Bu arada da temel sütunlardan sayılan Emir Zulnun öldürüldü. Kardeşleri 913H (1508M) yılı, Muharrem ayında çok kötü vaziyette kendi vilayetlerine doğru kaçtılar. Muzaffer Hüseyin, Esterabad'a geldi. Az süre sonra, Şibe Han'ın yaklaşması nedeniyle, Esterabad'dan şahın dergâhına gelip, şahın emrine göre Tebriz'in Şenb Kazan'ında sakin oldu. O esnada, Horasan Â'lâ Divan'ın bölgesi oldu ve Şibe Han öldürüldü. Bediuzzeman Tebriz'de sakindi. Ta ki 910H(1505M) yılında, Tebriz'e gelen Sultan Selim, onu beraberinde Rum'a götürdü. Orada 4 ay sonra veba hastalığına yakalanıp vefat etti.

Bediuzzeman'ın oğlu Muhammed Zaman, babasıyla beraber şahın dergâhına geldi. Şahın ordusu Selim'i ortadan kaldırmaya meşgul olduğu zaman, o ordudan ihlal edip, Ester Abat'a gitti. Çağatay ordusunun geri kalanı onun çevresine toplandılar. Hoca Muzaffer Bitekçi, Horasan beyleri beraber, Burun Sultan Tekelü gibileri ve diğerleri onun yanına geldiler. 910H (1505M) yılında, Cumartesi sabahleyin, Ramazan ayının 16'sında, yenilerek Ebiverd²²¹ Çölü'nün yolunda Gercistan'a kaçtı. Oranın hâkimi Emir Erduşah ile birlikte Balh'a doğru yol aldılar. O zamanda, Dev Sultan, Emir Muhammed Beharlu'yu kendi yerine o eyalette görevlendirmişti. Muhammed Zaman oranı, 912H (1507M) yılında, Pazartesi günü Rebiülahir ayını 30'unda, ele geçirdi. Ondan sonra onun ve Erduşah arasında kavga çıktı. Erduşah, Muhammed Zaman'ı kovdu. Sonra pişman olup, görünüşte birbiriyle barıştılar. Muhammed Zaman'ı şehre getirdiklerinde, aynı ayın Çarşamba günü idi. Muhammed Zaman'ın nökerleri, Erduşah'ı Muhammed Zaman'ın işaretiyle öldürdüler. Erduşah'ın kardeşi Kavam Bey, Balh'ı zapt edip, Babur Şah'a verdi. Muhammed Zaman, Balh'ın şahnelerinden olan Babur'un hizmetkârlarından İbrahim'in eliyle yakalandı. Onu Babur Şah'ın yanında Kabul'a götürdüler. Oranın

²¹⁹ *Cihan Ârâ*: باد غيس (Badgis).

²²⁰ *Cihan Ârâ ve Hebibü's-Siyer*: مرل (Merel).

²²¹ Asıl metinde ابیوز (Ebiyuz) olarak yazılmıştır.

şehzadesi ona çok ilgi gösterip, kendi kızı ve Balh hükümetiyle beraber ona verdiler. O 919H (1513M) yılına kadar oranın valisi idi. Şahlık onun elinden kayıp gidenden sonra, Muhammed Humayun Babur Şah ile beraber idi. Şir Han Afgan olayında ve Muhammed Humayun Babur Şah'ın yenilgiyle, Gong Nehri'nde boğuldu. Soyu böylelikle ortadan kaldırıldı. [doğum günü Şevval ayı, 902H (1497M) yılı idi].²²²

Sultan Abu Seyyid'in oğlu Mirza Sultan Mahmut'un oğlu Mirza Mesut, babasından sonra, Gündüz ve Beglan sınırında şah oldu. Sultan Mahmut'un oğlu Emir Hüsrev Şah Bayesenger Mirza'ya da saltanat makamı verdi. Mesut 903H(1498M) yılında, 500 süvariyle, Sultan Hüseyin Mirza'ya katıldı. Sultan Hüseyin, oğlu Bediuzzeman ile savaşta olduğu için, Mesut'un kademini kutlu sayıp, Muzaffer'in oğluna galip geldi. Ona merhamet edip, kendi kızını ona verdi. Hatta ona ordu vererek, aynı makamına gönderdi. Emir Hüsrev Şah ona hile yaparak, güzel sözler yazıp, yolladı. Sultan Hüseyin Mirza'nın beylerinden özür isteyip, geri kaydardı. Kendisi de düşünmeden Hüsrev Şah'a katıldı. Hüsrev Şah da onu yakalayıp, cezalandırdı. Ondan sonra gözü tahtta olan Mirza Bayesenger'i öldürmeye suikast düzenledi. Öyle ki Sahife-yi Saniye'de, Bayesenger ve Sultan Ali hikâyesinde yazılmış, işi sona erdi ve tekrarlamaya gerek yoktur.

Sultan Abu Seyyid'in oğlu Mirza Eleg Bey, babasının söylediğine göre Kabul'un hükümetinde idi. Babasından sonra saltanat tahtına oturdu. 909H (1504M) yılında vefat etti. Eleg Bey'in oğlu Abdurrazzak babasının yerine geçti. Çocuk olduğu için, şahlık tahtını ele geçiremedi. Emir Zулnun Ergun'un küçük oğlu Muhammed, ordusunu o tarafa doğru çekti. Abdurrazzak, 908H (1503M) yılında sonunda kaçarak, şahlık tahtı Erguniye'nin eline geçti.

Sultan Ebi Sait'in oğlu Ömer Şeyh, babasının zamanında Fergane'nin valisi idi. Babasından sonra saltanata oturmaya hazırlandı. Çoğunlukla kaynatası Yunus Han Moğol'un ve kendi kardeşleri, Sultan Ahmet ve Sultan Mahmut'un eyaletlerine saldırıyordu. Ta ki 899H (1494M) yılında, Pazartesi günü, Ramazan ayının 4'ünde, çatıdan düşerek vefat etti.²²³ Üç oğlu vardı: Muhammed Babur, Mirza Cihangir ve Mirza Nasir.

²²² *Cihan Ârâ*'dan alınmıştır.

²²³ *Cihan Ârâ*'da viladeti 860H (1456M) yılı olarak gelmiştir.

Muhammed Babur Padişah²²⁴ babasından sonra yerine geçti. Sınırdaki birçok kaleleri ele geçirdi. 902H (1497M) yılında, Samerkand'ı Sultan Ebi Seit'in oğlu Sultan Muhammed'in oğlu Bayesenger'den aldı. Bayesenger yeniden zorla Samerkand'ı geri aldı. Muhammed Babur, Endican'da idi. Ta ki Şibe Han Sultan Ali Mirza'ya hile yapıp, Samerkand'ı ele geçirdi. Özbekler orayı ele alıp, Hoca Abulmekarim, Muhammed Bakir'e adam yollayıp, bir gece onu şehrin içine getirdiler. Şibe Han, Eleng Kan Gol'da olduğu için, o zamanda Samerkand'ı almaya gücü omadığından Türkistan'a gitti. Samerkand'da kıtlık yaşandı. Şibe ordu ve halkını toplayıp, geri döndü. Muhammed Babur Samerkand'da duramadı ve ısrarla oradan çıktı. O memleket, Babur'a üsyan eden, Sultan Ahmet Tembel'in muhalifet ettiğinin uğursuzluğuna, Özbeklerin eline geçti ve Muhammed Babur Şah, Şadman'ı kuşatmaya gitti. Oradan 910H (1505M) yılında Termed'den, Kabul'u almaya yönelip, orayı Erguniye'nin elinden çıkardı.

Bir başka seferde, A'lâ Hazret hakani Şah İsmail Safevi zamanında, 917H (1511M) yılında, Şibe Han'ın ortadan kaldırıldığı zaman, Maverâünnehir'i almaya hareket etti. Amcasının oğlu Han Mirza da Bedeşşan ordusuyla ona katıldı. Vehş Nehri'nin kıyısında Özbeklerle savaştılar. Kendisi Özbeklerle savaşp, zafer kazandı. Hamze Sultan ve Mehdi Sultan öldürüldükten sonra, Hisar, Kunduz ve Beglan onun eline geçti. Şahruh Han Afşar ve Ahmet Sultan Sufi Oğlu Ustaclu, cennet mekân şahın emriyle ona yardım ettikleri için Samerkand ve Buhara'yı da aldı. Özbekler Deşt'e gittiler. Şahın beyleri döndükten sonra, Özbek sultanları da geri döndüler.

918H (1512M) yılında, Muhammed Babur Şah, Şah Firdevs Aşiyân'ın gönderdiği, Emir Necm Huzani ile birlikte, Buhara etrafında, Özbekler ile savaşp, yenildiler. Maverâünnehir tekrardan Özbeklerin eline geçti. Daha da orasını alma fırsatı bulamadı ve 910H (1505M) yılı, Cemazielahir ayında, Kandihar'ı Şuca Bey Erguni elinden. Daver mülkünü de zapt etti. Hindistan'dan daha fazla eyalet ele geçirmek için, orduyu hep Hindistan'a doğru çekiyordu. Kandihar'dan Bahar'a kadar onun tasarruf havzasına geçti. 937H (1531M) yılında vefat etti.

Muhammed Babur'un oğlu Muhammed Humayun Padişah, babasının çağında, 916H (1511M) yılında, Han Mirza'nın ölümünden sonra, Bedeşşan'ın valisi oldu ve babasından sonra tahta oturdu. Kardeşleri, özellikle Kamran, onunla tartıştılar. Bu

²²⁴ *Cihan Ârâ*: kendisi anne tarafından Yunus Han Moğol'un kızı Kıtık Nigar Hanım'ın oğludur.

yüzden Şir Han Afgan, Hint'i almayı aklına getirdi ve iki kere Muhammed Humayun Şah ile savaşa girdi. Son defa Muhammed Han yenildi ve Hindistan elinden çıktı. Muhammed Humayun Şah, kardeşlerinden yardım almak için Kandihar ve Kabul sınırına geldi. Kardeşi Kamran yolda önünü tutup, onu yendi. 951H (1544M) yılında, her türlüyse, kendisi Horasan'a, oradan da Irak'a, şahın dergâhına vardırırdı. Sultanlar sultanı, yeryüzündeki Allah'ın gölgesi, Nevvab-ı Kâmyab onu eğitmeye ve güçlendirmeye karar verdi ve şaha gereken malzemeler, çok fazla altın, atlar, develer ve sınırsız silah ona ve ordusuna verip, büyük beyler ve Kızılbaş ordusunu da onunla eşlik etmeye göndererek, kendi makamına yolladı. O ilk başta Kandihar ve Kamran'a gitmeye karar verdi. Onun ve kardeşleri arasında, Kamran ve Kabul valisi ile sürekli tartışmalar çıkıp, savaş oluyordu. Gerçi bir iki defa düşmalar galip geldi. Son olarak, 952H (1545M) yılında, Muhammed Humayun Şah zafer buldu ve kardeşleri, Kamran'ı ele geçirdi ve diğerlerini kendine itaat ettirmeyi başardı. Sonra ordusunu Hindistan'a çekti ve 962H (1555M) yılında Çarşamba günü, Şaban ayının 6'sında, , oranın payitahtı olan Delhi'yi ele geçirdi ve istiklal bulup, saltanata oturdu. Aynı yılda sarayın çatısından düşüp, vefat etti. Şairlerden biri bu parçayı o tarihte yazmıştır:

همایون پادشاه ملک معنی ندارد کس چو او شاهنشهی یاد

Mülk-ü mananın humayun padişahı, kimse onun gibi bir şahı hatırlayamaz.

ز بام قصر خو افتاد ناگاه وزان شد خرمن هستیش برباد

Sarayının çatısından birden bire düştü. Hayatının harmanı berbat oldu.

چو تاریخش بجستم از خرد گفتم همایون پادشاه از بام افتاد

Akıldan tarihini sorduğumda humayun padişah çatıdan düştü diye,cevap verdi.

Muhammed Babur'un oğlu Kamuran, kardeşinin yenilgisinden sonra, kendine kaç kere saltanat ismini koymuştu. Humayun Şah, Nevvab-ı Kâmyab'ın yardımıyla daha güçlendiği için, sürekli Kamran'ı ele geçirip, akraba bağından dolayı ona kast etmekten vazgeçmişti. Onun hainliği ve ikiyüzlülüğü sınırdan aşınca, son defa da ele geçirildi ve o da Mekke'ye gidip, orada sakin oldu. 964H (1557M) yılında Zilhicce ayında vefat etti. Muhammed Humayun Şah'ın oğlu Celalettin Muhammed Ekber Şah, babasından sonra tahta geçti ve babasından ona kalan miras ülkeler de ona kaldı. Mendab şahı, Hemunam

Kaferi onun canınca kastetti ve onun Lehaver gibi birçok eyaletlerinin ele geçirdi. 964H (1557M) yılında Cuma günü, Muharrem ayının 2'sinde, ağır bir savaş gerçekleşti. Zikri geçen Hemu, kıyaslanmayacak mülküyle, Muhammed Ekber Şah'ın ve ordusunun eline geçti. Sözü geçen şah, kendi eliyle Hemu'nun başın kesti. Bu nedenden dolayı, lakabına Gazi'yi de eklediler. 966H (1559M) yılında, Cemazielahir ayında, Ali Şeker Türkmen'in evladı olan, Bayram Han Baharlu ve tüm mülkü [Çağatay Devleti ve öyle ki saltanatından²²⁵]şaha addan başka bir şey kalmamıştı, görevden alındı ve bir süre sonra Hacca azimet etti [ve Geçrat'ta kâfirlerin eliyle katledildi].²²⁶ Gazi şahı Muhammed Ekber, istiklal buldu ve şimdi de saltanat tahtında oturmuştur.

Ömer Şeyh'in oğlu Nasir Mirza'nın oğlu Yadigâr'ın oğlu Süleyman Şah Mirza, amcası Muhammed Babur'un emriyle Bedehşan'ın valisi oldu. O da gayet ahlakı güzel ve sufilige doğru giden biriydi. Onun ve Özbek sultanlarının arasında, Balh valisi Cani Bey'in oğlu Sima Pir Muhammed Han, Dere Gez'de, 966H (1559M) yılında, savaş gerçekleşti ve yiğit oğlu Muhammed İbrahim, Balh'ın eşkiyalarının eline esir düştü. Onu Pir Muhammed Han'ın yanına götürdüler ve Çihre Gerger²²⁷ 22 yaşında öldürüldü ve Süleyman Şah bu dörtlüğü oğlunun mersiyesinde demiş:

Dörtlük

ای لعل بدخشان ز بدخشان رفتی مانند خورشید درخشان رفتی

Ey Bedehşan'ın incisi, Bedehşan'dan gittin. Parlak güneş gibi gittin.

در دهر چو خاتم سلیمان بودی افسوس که از دست سلیمان رفتی

Hayatta Hatem-I Süleyman gibi idin. Efsus ki Süleyman'ın elinden gittin.

Ama o savaşta Süleyman Şah zafer kazandı ve Pir Muhammed Han, Bedehşah'ı ele geçiremedi. Süleyman Şah da 971H (1564M) yılında, ordusunu Kabul'a doğru götürdü ve orasını ele geçirdi. Ama yine de Muhammed Humayun Şah 'ın oğlu Muhammed Hekim Mirza'ya bıraktı.

تمت مقالة الثانية في الباب الثالث بعون الله و توفيقه و السلام.

²²⁵ Asil metinde, “o silsileyi”. *Cihan Ârâ*'dan alınarak düzenlenmiştir.

²²⁶ *Cihan Ârâ*'dan alınarak düzenlenmiştir.

²²⁷ *Cihan Ârâ*: Can Çihre Gerger.

Allah'ın yardımıyla ve başarıyla üçüncü babdan ikinci makale tamamlandı.

2.14. ALLAH YARDIMCILARI OLAN VE ONDAN MEDET BULAN, TÜRK VE TÜRKİSTAN ŞAHLARININ ZİKRİNDE

İlk makalede Türkistan şahlarının hikâyesinde bu yere varmıştık ki, Kabl Han şah oldu ve Moğollar ona Elencek dediler, yani halkı eğiten. Vefat ettiği için, Kabl'ın oğlu Kuble Han, miras hükümüne göre şah oldu. Kendisi gayet güçlü ve korkmazdı. O kadar tanınmış biriydi ki, sesi yedi tepeden duyulurdu. Penceleri ayı pencelerine benziyordu. Ondan güçsüzleri ayaç gibi ikiye bölüp, belin kırıyordu. Kış geceleri odun yakıp, çıplak onun yanında uyuyordu. O ateşten üzerine kıvılcım düştüştüğünde aldırmayıb, bir böcek sanıp, kaşımış, sonra yine uykuya dalmış ve böylelikle ölmüş.

Onun ölümünden, Kuble'nin oğlu Bertan Bahadır, Moğolların başçısı oldu. Onun çağında, amcası Gaçulu vefat etti ve Berlas ismiyle anılan oğlu Urumcu ve Barlas ismiyle meşhur olan Emir Timur'un kabile ve oymakları ona yetişti ve babasının yerine beylerinin başına geçti. Bertan'dan sonra, Bertan Bahadır'ın oğlu Yesuka Bahadır saltanat tahtına oturdu ve o Cengiz Han'ın babasıdır. 502H (1108M), Bars (Kaplan) yılında, Rebiülevvel ayında vefat etti. Aynı yılda, Emir Timur'un atabasından olan, Urumcu'nun oğlu Suğucicen de vefat etti.

Yesuka'dan sonra, Cengiz iş üstüne geldi. Yesuka Bahadır'ın oğlu Cengiz Han, 549H (1155M) Zilkade ayının 8'inde, Tenguz (Domuz) yılında, Moğolistan'ın Oylun Yılduk bölgesinde doğdu. Doğduğunda avucunun içi donmuş kanla doluydu. O yılda babası, Tatarların hâkimi Timuçin'e galip geldiği için, ona Timuçin adını verdi. O 13 yaşında babasını kaybetti ve arkadaşları dağıldılar. Çaresizlikten -babasının arkadaşı olan- Oymak Krayt'ın şahı Unk Han'a katıldı ve aralarında tam sadakat hâkim oldu. Ta ki düşmanları aralarına girip, 598H (1202M), İt yılında Unk ona suikast etti. O onun hilesini farkedip, bir kaç kişiyi toplayarak, Özbeklerin sahibi sayılan, Unk ile savaşa girip, galip gelmeyi başardı. Sonraki yıl, Tenguz (Domuz) yılında, onların arasında tekrar bir vuruşma gerçekleşti ve Unk öldürüldü. Timuçin saltanat tahtına oturup, Cengiz Han lakabı verildi -hanların hanı demektir- ve çok az bir zamanda Moğollar ve Tatarların birçok oymaklarını eline aldı. Bazı vilayetlerden, Hatay ve Çurçe'yi bile aldı.

Onun ve Kutbeddin Harezmi Şah'ın arasında, Deşt tüccarların öldürülme ve yağmalamaları konusunda münakaşa yarandığı için, 615H (1219M) Tuşgan (Tavşan) yılında acem vilayetlerine saldırmaya başladı ve yaklaşık 6 yıl boyunca tüm Türkistan, İran ve Kıpçak Valan'a galip geldi. Harezmsahlıları yıkıp, birçok katliamlar yapıp, kendi karargâhına döndü. Daha varmamış, Maçın saldırması ortaya çıktı. Oraya gidip, orasının şahı Şidergu Han'ı, 300,000 süvari ile beraber öldürüp, yıktı. Aynı yolculukta, 624H (1227M) yılı Ramazan ayında öldü. 75 yaşlarındaydı. Ondana adlı sanlı 4 oğlu vardı. Her birini bir yere yollayıp, il ve oymak bahşetti. Adaletli ve cömertlikte diğer kardeşlerinden üstün olan, ortanca oğlu Oktay'ı kendi veliahdı olarak seçti. Ture adlandırdığı kanununu kurdu ve oğulları ve kavminin ona uymasını istedi.

Cengiz Han'ın oğlu Oktay Kağan, veliahtlık emirine göre, babasının olayından sonra, 626H (1229M) yılı Rebiülevvel ayında iki yıl, tahta oturup, adaletli davranmayı seçti. 629H (1232M) Bars (Kaplan) yılında Hatay'a saldırıp, 631H (1233M) yılında o vilayeti aldı. Ondan sonra ordusu İran'a gelip, Sultan Celalettin Munkebrini Harezmsah'ı ortadan kaldırdı. Sonunda 639H (1241M) Cemazielahir ayının 5'inde, Bars (Kaplan) yılında, vefat etti.

Oktay'ın oğlu Givek Han, 4 yıl sonra, Ağavaynı ile birlikte, 643H (1245M) Rebiülahir ayında, Yond (At) yılında, kağanlık tahtına oturdu. Kendisi Nisari²²⁸ dinini seçti ve onun çağında rahipler istila bulup, müslümanlara çok kötü davrandılar. Sonunda da verem hastalığına yakalandı. Havasının değişmesi için Samerkand'a yol alarak - yaklaşık bir hafta Han Balık'a kalan-²²⁹ 644H (1247M) yılında öldü.

Cengiz Han'ın oğlu Tüluü'nun oğlu Mengu Kağan²³⁰, kuzeninden sonra, annesinin iyi niyetli kararı ve o çağda o silsilenin öncüsü olan Cuci'nin oğlu Batu'nun yardımıyla, 648H (1251M) Rebiülevvel ayında, saltanat tahtında oturdu. Oktay'ın bazı evlatları ve torunları onunla muhalifetliğe başlayıp, mağlup oldular. Kimsenin de muhalifetliğe cesareti kalmadı. Kendisi istiklal buldu ve cihangirliğe karar verdi. Bir kardeşini, Kubilay'ı doğu ve Hatay bölgesine gönderdi ve diğer kardeşi, Hülagü Han'ı batıya - İran'a- gönderdi. onun hikayes İran'da İlhanlılar devleti diye anılır. Kubilay Kağan doğu

²²⁸ Hristiyanlık.

²²⁹ *Cihan Ârâ*: Balık'a bir yol kala.

Ki ondan Balık'a kadar bir hafta yol vardı. *Camiü't Tevarih* s. 571.

Reşîdüddîn Fazlullah-ı Hemedânî, *Camiü't Tevarih*, (neşr. Behmen Kerimi) Tahran 1338/1959.

²³⁰ *Camiü't Tevarih* kitabında مونککا قاآن (Munkaka Kağan) olarak yazılmıştır.

tarafıta Cihangiri'ye meşhur idi. Ta ki 652H (1254M) yılında, Mengu Kağan, Nenkiyas ve Gaşın ismiyle meşhur olan Maçın'e saldırarak ilerledi. Kubilay ordusuyla ona katıldı ve memleketleri birbiri ardından almaya devam ettiler. Ta ki Mengu Kağan 655H (1257M) yılı Muharrem ayında, Vulu Besabek²³¹ Kalesi'nin dibinde vefat etti. Ondan sonra Moğolların aralarında kavga çıkmaya başladı ve böylelikle bir kaç ayrı ayrı fırkalara bölündüler:

2.14.1. Birinci Fırka Oktay Kağan Evlatları

Oktay Kağan'ın oğlu Gaşı'nın oğlu Gido, Oktay'ın ulusu arasında hükümet buldu. Erik Buka onunlaydı. Sonunda kendi ulusunu toplamak için ondan ayrıldı. Sonra da itaatsizlik edip, Berke Han'ın yardımıyla Çağatay ulusunu toplayarak saltanat ilan etti. Çağatay'ın torununun çocuğu Elgu ve Gido aralarında sürekli savaş olup, galip gelip, şartlar konuldu. Son olarak 700H (1300M) yılında, Kubilay'ın torunu Timur Kağan, 100,000 kişilik orduyu onun üzerine gönderdi ve onu o savaş esnasında yaraladı. Guluncu da darbe yeyip, kanlı ishala duçar olarak, öldürdü.

Gido'nun oğlu Çepar Han veliahtlık emri gereği, 702H (1303M) yılında Recep ayı babasının yerine geçti. Onun ve Berag Han'ın oğlu Deva Han arasında tartışmalar çıktı. Öyle ki 705H (1306M) yılında, Samerkant ve Hecend arasında bir bölgede birbiriyle savaştılar. Çepar Han'ın kardeşi Çerik Oğul tutuklanıp, çok fena hale geldi. Ondan sonra Timur Han ve Deva Han ordusu onun önünü tutup, el ayağını kırıdatmaya izin vermediler. Deva Han'ın sığınmaktan başka çaresi olmadığından, ona sığındı. Deva Naligu'nun oğlu Kebk'i öldürdüğünde, kendisi Kebk ile beraber itaatsizlik edip, kaçtılar. Kaçış esnasında onun adamları eliyle öldürüldü. Ondan sonra Naligu'nun oğlu Ali Sultan sahtekârlıkla Çağatay ulusunu eline geçirdi. Onun ve ondan sonrasının hikâyesi, İran sultanlarının Çağatay Hanlarının saltatlarının zikrinde gelmiştir.

2.14.2. İkinci Fırka Çağatay Han'ın Şeceresi

Maveraünnehir'de zikr olundu ki, Balh olayında, Emir Gezgun'un oğlu Emir Musla'nın oğlu Emir Hüseyin, 771H (1370M) yılında öldürüldü.

²³¹ *Cihan Ârâ*: دولی شامک (Dulu Şamk). *Camiü't Tevarih*: دولی شانک (Dulu Şank). s.602.

Moğolistan şahı Deva Han'ın oğlu İcel'in oğlu Teğleğ Timur Han idi. 765H (1364M) yılında Maveräünnehir'e ordu getirip, sonra bir iş yapamayıp, geri döndü. 765H (1364M) yılında da vefat etti. Teğleğ Timur Han'ın oğlu Hazar Hoca Han ondan sonra Moğolistan'ın padşahı oldu. Onun çağında, Emir Timur sürekli Moğolistan'a saldırıyordu ve Hazar Hoca 802H (1400M) yılında vefat etti ve oğulları birbirine girdiler.

Hazar Hoca'nın oğlu Şam Cihan saltanat tahtına oturdu ve çok az bir zamanda bu dünyadan köçtü ve Şam Cihan'ın oğlu Şir Muhammed Han²³² vali oldu ve 811H (1409M) yılında Oveys Han'ın eliyle öldürüldü.

Sonra Şem Cihan'ın oğlu Negş-i Cihan hükümete geçti. Bir kaç gün sonra, Şir Ali Sultan'ın oğlu Veys Han şah oldu ve ondan sonra Veys Han'ın oğlu İsen Buga saltanata geçti. Kardeşi onunla muhalifetlik etti. İsen Buga'nın gücü olmadığı için, Eleg Bey Mirza Gurkan'ın yanına gitti ve Eleg Bey ve Abdullatif'in arasında münakaşa olduğu zaman, Maveräünnehir'in sınırından Kond Badem'e kadar dörtnala gitmesine fırsat bulup, Endecan halkını esir aldı.

Veys Han'ın oğlu Yunus Han Irak'a doğru, Cihan Şah Barani Türkeman'ın yanına yol aldı. Oradan Şiraz'a, Mirza İbrahim Sultan Gurkan'ın yanına gitti. Ondan sonra, oğlu Mirza Abdullah'ın yanında 8-10 yıl boyunca kurbette geçirdi. Sultan Abu Seyyid Gurkan saltanata vardığında, İsen Buga'dan intikam almak için, ordusunu Moğolistan'a çekerek onu mağlub etti. Yunus Han'ı talep ederek, mülk alma techizatla Moğolistan'a gönderdi ve orada saltanata oturttu ve onun kızı Getleg Nigar Hanım'ı kendi oğlu Ömer Şeyh'e istedi ve böylelikle Muhammed Babur Şah dünyaya geldi.

Yunus Han'ın oğlu Sultan Mahmut Han, Taşkent'te babasının yerinde oturup, Hamike²³³ ismiyle meşhur oldu. Sonunda o ve Elence Han adlandırılan kardeşi Ahmet Han, Şibe Han Özbek'in savaşında esir düştüler. Şibe Han onları bıraktı. Kardeşler Hacı Terhan'a doğru yol aldılar. Elence Han o diyarda 2-3 ay sonra vefat etti. 2-3 yıl avare gezdikten sonra, Sultan Mahmut, Şibe Han'dan inayet görme umuduyla yine geldi ve orada öldü.

²³² *Cihan Ârâ*: Şam Cihan'ın oğlu Şir Muhammed Han hakim oldu ve ondan sonra Şam Cihan'ın oğlu Nakş-i Cihan vali oldu ve 821H (1418M) yılında Oveys Han'ın eliyle öldürüldü. Hazar Hoca'nın oğlu Şir Muhammed Han 824H (1421M) yılında saltanat tahtına oturdu. ...

²³³ Görünüş itibarıyla bu lakab Ahmet için kullanılmıştır ne Mahmut. Ahmet, bölgenin şehzadesi "Ha Şen" orayı Çağataylıların elinden aldığı, Çin'in Kuzeybatısında olan هامي (Hami) bölgesine saldırıp, o şehzadeyi 1488 yılında öldürmüştür. Bkn. (امپراطوری صحرانوردان) *Emperaturi-yi Sehraneverdan*, s. 810-811.

Elence Han'ın oğlu Reşid Han, uzun süre Kaşger ve etrafındaki bölgelerin valisi oldu. 971H (1564M) yılında vefat etti.

Reşid Han'ın oğlu Sufi Sultan babasının veliahdı idi ve Sultan Sait'in²³⁴ oğlu Mansur Han, Turfan'ın hâkimi idi.

2.14.3. Üçüncü Fırka Al-i Cuci ve Cengiz Han'ın Evladı Cuci Han Ekber

Ama Cuci Han'ın annesi Burte Gucin, Gengerat'ın şahının kızı idi. Başlarda, Merkit kavmi, Cengiz Han'ın ordusunu soyup, onu esir aldılar. Onu tekrar getirdiklerinde, yol esnasında doğurdu. Çocuğu içine sarmak için bir şey bulamadıkları için, onu hamura sarıp, Cengiz Han'ın yanına getirdiler. O da Cuci adını verdi çocuğa, yani yeni gelmiş konuk. Onun ve kardeşleri arasında kavga çıktı ve onun soyuyla alay ediyorlardı. Cengiz Han Kıpçak Çölünü ve Harezmi'ye, kuzeye en uzak noktasına kadar ona vermişti. 624H (1227M) yılı, Rebiülevvel ayında, babasından 6 ay önce vefat etti. Lakabı Sayın Han olan Cuci Han'ın oğlu Batu Han²³⁵, Oktay Kağan'ın emriyle, babasının yerine geçti. Urde onun büyük oğlu olmasına rağmen, hanlık babında, ona darılmadı ve Batu 639H (1241M) yılında organlarının direnci azalarak, 650H (1252M) yılında, Amol²³⁶ Nehri'nin kenarında öldü.

Mengu Kağan, Batu'nun oğlu Sertag'ı, babasının yerinde oturtup, [asıl yurduna gönderdi].²³⁷ O da yolda vefat etti.

Batu'nun oğlu Ulağçı mensup olup, o da o zamanlarda öldü.

Cuci'nin oğlu Berke Han saltanat tahtına oturarak, müslüman oldu. Onun ve Han'ın adamları arasında kavga çıktı. Berke Han 300,000 süvariyle Kerşirvan Irmağı'nın kıyısına gitti ve geçit bulamadığından dolayı, Tiflis'ten geçmeye çalıştı. 664H (1266M) yılında, apandisit hastalığından vefat etti. Saltanat sırası ondan sonra, Cuci Han'ın oğlu Ürde'nin çocuklarına geldi. İki taifeye ayrıldılar:

²³⁴ I. Mansur Han, Ahmet'in en büyük oğludur. Babasının ölümünden sonra (1503-1543) Doğu Türkistan, Turfan, Karar Şehir ve Hoça bölgelerinde 40 yıl hüküm sürdü. (امپراطوری صحرانوردان) *Emperaturi-yi Sehraneverdan*, s. 812. Ama metindeki Sait'in oğlu II. Mansur'dur ve Sait, Mansur b. Ahmet'in küçük kardeşidir.

²³⁵ Batu Han ve evladının Avrupa'da ilerlemesi hakkında bk. (امپراطوری صحرانوردان) *Emperaturi-yi Sehraneverdan*, Çvr. Abdülhüseyn Meykede. Ve babasının tasarruf ettiği Cuci'nin payı hakkında kitabın sonlarına bakınız.

²³⁶ Camiü't Tevarih'te Batu Han'ın ایتل (İtil) Çayı kenarında 48 yaşında öldüğü yazılmıştır.

²³⁷ *Cihan Ârâ*'dan alınarak tamamlanmıştır.

2.14.3.1. Gök Ürde Taifesi

Urus, Buska, Ukek, Baher, Bulgar ve Kazan gibi, sağ taraftaki bölgelerde Cuci'nin oğlu Ürde'nin oğlu Kutukuy'un oğlu Tokta Han saltanat tahtına oturdu. 702H (1302M) senesi, Bars (Kaplan) yılında, onun ve Nugay arasında, Seksin ve Bulgar etrafında savaş başladı. Kendisi galip geldi. Bu nedenden dolayı kendini kibirlenmekle övmedi. Kazan Han'ın yanına elçiler gönderip, düşmanlık yüzünden Azerbaycan'ı talep etti.

Tugta'nın oğlu Tuğrul, babasından sonra, 17 yıl hükümet edip, 717H (1317M) yılında vefat etti.

Özbek ulusu ona mensup olan, Tuğrul'un oğlu Özbek Han miras gereği saltanata oturdu. 735H (1334M) yılında, İran'a yöneldi. 736H (1335M) yılında Kür Nehri'nin kenarına vardı. Arpa Han, Hoca Giyaseddin Muhammed Reşidi'nin tedbiri üzerine tüm güzergâhları kapatıp, ona geçme mecali bırakmadı. Nihayet 30 yıl saltanatta oturduktan sonra vefat etti. Onun çağında İslam yayılmaya başladı.

Mevlana Seyideddin Teftezani, 756H (1355M) yılında, özet bir şarhla, Özbek Han'ın oğlu Cani Bey Han adına bir özetleme yazmış. 758H (1357M) yılında, Azerbaycan'a, Melek Eşref Çobani'nin yaptığı zulümü defetmeye geldi. Kendi oğlu Berdi Bey'i, 50 bin kişi süvariyle Azerbaycan'da bırakarak çöle döndüp, hastalandı. Ümerasından biri, birini Berdi Bey'in arkasından gönderdiler. Berdi Bey geldiğinde, babası iyileşmişti. Ondan sonra Berdi Bey ve onu geri getiren Tuğlubay' Cani Bey'i 758H (1357M) yılında Perşembe günü, Şaban ayının 3'ü, helak ettiler.

2.14.3.2. Ak Ürde'nin Medube Taifesi

Uludağ sınırından Karatal ve Lus sınırına kadar onlara mensup idi. Ürde'nin oğlu Kulu'nun oğlu Nugay'ın oğlu Tutaminka bir süreliğine saltanat tahtına oturmak için orada ayaklandı.

Ondan sonra Nugay'ın oğlu Sasi Buga hükümete geçti. 710H (1310M) yılında vefat etti.²³⁸ İrzen'in oğlu Mubarek Hoca 6 ay hükümette oldu ve sonra öldü.

²³⁸ *Cihan Ârâ*'da Tutaminka'dan sonra şöyle gelmiştir: İdzen b. Buga kardeşinden sonra hükümete geçti ve 720H (1320M) yılında vefat etti. İdzen b. Sasi Bugaemir sahibi oldu ve 25 yıl sonra 745H (1345M)

İrzen'in oğlu Çımtay 17 yıl hüküm sürdü. Gök Ürde beyleri onu saltanat tahtında oturmak için tahrik ettiler ama o kabul etmedi.

Çımtay'ın oğlu Urus Han her iki ulusu da zapt etmek istedi. Minkışlak'ın²³⁹ hâkimi Yul Hoca Oğlan, onunla muvafakat etmedi.

Bu sebepten dolayı Urus Han onu öldürdü. YulHoca'nın oğlu -Tüketmiş- Emir Timur'a sığındı. Urus Han da, 9 yıl saltanatta olduktan sonra, 778H (1377M) yılında vefat etti. Urus Han'ın oğlu Tug Tegya da 2 ay hükümet edip, vefat etti.

Urus Han'ın oğlu Timur Melek saltanat tahtına oturup, şerap bağımlısı oldu. Sonunda Karatal'da 778H (1377M) yılında, Tüketmiş Han eliyle öldürüldü.

YulHoca Oğlan'ın oğlu Tüketmiş Han, Emir Timur'un takviyesiyle şah olup, 17 yıl hüküm sürdü. İki kere vefasızlık ederek, Emir Timur ile savaşa girip, yenildi. 30. Kerede kökten yok olup, çöllerde geziyordu. Ta ki 807H (1405M) yılında, Emir Timur, Yunus²⁴⁰ hududunda vefat etti.

Urus Han'ın oğlu Oyri Çag Oğlan, Kıpçak Çölü saldırısında Emir Timur da eşlik ediyordu. Tüketmiş'in ortadan kaldırılmasıyla, Emir Timur, Cuci ulusunun saltanatını ona verdi. Amol Nehri²⁴¹ kenarında, 797H (1395M) yılında, Emir Timur'un yanına gelip, Tüketmiş'i yendikten sonra, Emir Timur'un izniyle, kendi ulusunun yanına gidip, tahta oturdu. 802H (1400M) yılında da vefat etti.

Şadi Bey, ondan sonra, tahta geçti ve 811H (1409M) yılında vefat etti.

Şadi Bey Han'ın oğlu Fulad Han saltanata oturup, 813H (1411M) yılında vefat etti.

Timur Kıtık Han'ın oğlu Timur Sultan şah oldu. 814H (1412M) yılında, Tüketmiş'in oğlu Celaledin Sultan ona isyan etti. Timur Sultan ondan mağlup olup, Harezm'e gelip, Özbek beylersından veHarezm'i kuşatmaya meşgul olan Kazan Han'ın eliyle öldürüldü.

Tüketmiş Han'ın oğlu Celaledin Sultan ondan sonra tahta geçti [kardeşleri Kerim Birdi, Köpek Han, Cebbar Birdi, Muhammed Han ve diğer oğullardan İlahi'nin oğlu

yılında vefat etti. Ama Lin Pol'un *Tebegat-i Selatin-İslam*(Çeviri. Abbas İkbali, Tahran 1312/1933) ve Clifford Edmund Bosworth'un *Silsileha-yî İslamî* (Çeviri. Bedreyi, Bonyad-i Ferheng yayınları, Tahran 1349/1970)kitabında İdzen b. Buga adında bir isim yok ve Sasi Buga'nın oğlunun ismi de ای بیسان (Ay Bisan) (*Tebegat-iSelatin-i İslam*, s. 358) ve ایل باسان (İl Basan) (*Silsileha-yî İslamî*, s. 230) olarak yazılmıştır.

²³⁹ *Cihan Ârâ*'dan alınarak düzenlenmiştir.

²⁴⁰ *Cihan Ârâ*: الوس (Elus)hududunda.

²⁴¹ Büyük Volga Nehri kastedilmiştir.

Derviş Han ve Şadi Bey Han'ın oğlu Giyaseddin gibileri her biri az süreyle tahta geçtiler].²⁴²

Onlardan sonar Urus Han'ın oğlu Kuyru Çak'ın oğlu Berrak Han, 818H (1415M) yılında, Muhammed Han'a galip gelip, saltanat tahtına geçti. Ondan önce 813H (1411M) yılında, Elek Bey Mirza'nın yanına gelip, ondan eğitim alarak, istiklal bulduktan sonra, nankörlük edip, 830H (1427M) yılında, Segnag bölgesinde, Elek Bey ile savaşa girerek, zafer kazandı. Maveräünnehir'e saldırdı ve çöle döndükten sonra, beyler bir olup, onu 831H (1428M) yılında katlettiler.

Kıtlık Timur'un oğlu Timur Sultan'ın oğlu Muhammed Sultan, Bırak'ın ölümünden sonra, beyleriyle birlikte tahta geçti. 834H (1431M) yılında, Deşt'ten Harezm'e ordu göndererek, çok yıkıklar bıraktı ve Kurum memleketini payitaht yaptı.

Barak Han'ın oğlu Cani Bey'in oğlu Seyyid Han'ın oğlu Kasım Han, Deşt'in şah ı oldu. Onun ve Şibe Han'ın arasında bir dargınlık meydana geldi. 915H (1510M) senesinin sonlarında Şibe onun üzerine ordu sürüp, ona mağlup oldu ve 930H (1524M) yılında vefat etti.

Kasım Han'ın oğlu Hak Nazar Han şimdi Kıpçak'ın Deşt'inin hükümdarı oldu.

Urde sulalesinin devleti, Tüketmiş'in [evlatlarının]²⁴³ sürekli muhalefetleri yüzünden çok zayıfladığı için, Cuci'nin oğlu Şiban'ın bazı evlatları, bir gurubu kendileriyle bir edip, saldırıya geçmeye fırsat buldular. İki gurup oldukları için: bazıları Maveräünnehirli ve bazıları da Harezmli, bu sebepten dolayı, bu iki gurubun zikri iki şubede biter:

2.14.3.2.1. Maveräünnehr Şubesi

Cuci'nin oğlu Şiban'ın oğlu Belgan'ın oğlu Tukta'nın oğlu İbe Hoca'nın oğlu Polat Oğlan'ın oğlu Emin Oğlan'ın oğlu Devlet Şeyh Oğlan'ın oğlu Abul Hayır Han, 839H(1436M) yılında, Deşt'ten Harezm'e saldırdı. Orasının valisi Şahruh Mirza tarafından azl olunan Emir Şah Melek'in oğlu Mirza İbrahim'i saltanata oturttu. Bir süre

²⁴² *Cihan Ârâ*: O ve Kerim Berdi b. Tüketmiş ve Köpek Han b. Tüketmiş gibi birkaç kardeşi ve Cabbar Berdi ve Derviş Oğlan Elli gibi diğer oğullar ... az bir süre hüküm sürdüler.

²⁴³ *Cihan Ârâ*'dan alınarak tamamlanmıştır.

Deşt ve Melek'in kağanıydı. Sultan Abu Seyyid onun yardımıyla Mirza Abdullah'a galip gelip, Samerkand'ın şah ı oldu. Abu Hayır da 873H(1469M) yılında felç geçirerek, vefat etti.

Ebi Hayır Han'ın oğlu Şeyh Haydar Han ondan sonra tahta geçip, hüküm sürdü. Ta ki Hacı Muhammed Han'ın oğlu Beyan Han ona karşı isyan başlatarak, sürekli katliam yaptılar. Şeyh Haydar galip olan taraftı. Sonunda Beyan Han, Ahmet Han'ın yardımıyla başka bir savaş başlattı ve Şeyh Haydar yaralanarak yenilip, helak oldu.

Şibe Han ve Abulhayır Han'ın oğlu Budak Sultan'ın oğlu Hu Muhammed Han, 855H(1451M) yılında, Guzi Bigem'den dünyaya gelmişlerdi. Daha çocukken babalarını kaybettiler. Özbeklerin büyük beylerinden olan Karaçın, onun ve kardeşi Mahmut'un kefilisi olup, onları eğitti. Kendisi iki üç kere Buhara'ya geldi. Orasının hâkimi Emir Abdul Ali Tarhan onu anlayışla karşılayıp, Samerkand şah ı Sultan Ahmet Mirza'nın yanına götürdü. Oradan kaçıp, Deşt'e gitti. Ta ki Sultan Mahmut Mirza Gurkani'nin evlatlarının arasında muhalifetlik başlandı. Kendisi Sultan Ali Mirza zamanında çok büyük bir orduyla Kan Gıl'a indiler. Tedbirlerle Sultan Ali Mirza'yı ele geçirip, öldürdü. 906H(1501M) yılında kendi adına hütbe ve sikke yaptı. 913H(1508M) yılında Horasan'ı ele geçirdi. Şaban ayının 26'sı, 916H(1511M) yılında, Merv etrafındaki Mahmudi bölgesinde, Kızılbaşlar ordusunun eliyle, A'lâ Hazret Hakani Şah İsmayil Safevi'nin savaşında öldürüldü.

Kuçem Han adlandırılan Ebi Hayır Han'ın oğlu Kuçkuncu Han tahta geçti. Sene 935H(1529M) yılı Muharrem ayında, Özbek sultanlarıyla birlikte Nevvab-î Kâmyab ile Cam'da bir savaş oldu ve yenik düşüp Maverâünnehir'e gitti ve sene 936H(1530M) yılında vefat etti.

Kuçuncu Han'ın oğlu Ebu Seyyid ondan sonra han oldu ve 937H(1531M) yılında vefat etti.

Ebul Hayır'ın oğlu Sultan Mahmut'un oğlu Ubeyd Han kuzeninden sonra hanlık tahtına geçti ve onun Nevvab-ı Kâmyab ile alakalı hikâyelerizikrolundu. Kendisi 946H(1540M) Loy (Balık) yılı, Zilkade ayında vefat etti.

Kuçuncu Han'ın oğlu Abdulletif Han tahta geçti ve 957H (1550M) yılında vefat etti.

İsmi Nevruz Ahmet olan Ebil Hayır Han'ın oğlu Suncuk Han'ın oğlu Berrak Han, Taşkent ve çevresindeki bölgelere sahip oldu. Abdulletif'ten sonra Samerkand ve Buhara'yı istila etti ve 963H (1556M) yılında, 56 yaşında tevbesini bozup, içki içmeye meşgul oldu. Bir hafta sonra, içki içerken, Zilhiccet-ul Haram ayının 13'ünde cehenneme gitti. Evlatları Derviş Han ve Baba Sultan Taşkent ve çevresindeki bölgelere sahip çıktılar.

Ebil Hayır Han'ın oğlu Hoca Ali'nin oğlu Cani Bey Han'ın oğlu İskender Han'ın, Berrak'tan sonra, Cani Bey Sultan'ın oğlu Pir Muhammet Han adına sikke ve hutbe vuruldu. Az bir süre geçtikten sonra, İskender Abdullah Sultan ve İbadullah Sultan'ın oğulları büyüüp, amcalarından büyük olan babalarını inzivadan çıkarıp, hanlık tahtına oturtular ve Pir Muhammed Han, Maverâünnehir'in önemli yerlerini ona bırakmak zorunda kaldı ve kendisi Balh'a kanaat etti ve şimdi orasının valisidir ve Nevvab-î Kâmyab ile sadakat ve itaat etme maksadında ilerledi.

2.14.3.2.2. Harezmiye Şubesi

Polat Oğlan'ın oğlu Arap Oğlan'ın oğlu Hacıkulu Oğlan'ın oğlu Timur Şeyh Oğlan'ın oğlu Yadigâr'ın oğlu Burağ'ın oğlu İl Bars Han'ın burada nesebi Ebil Hayır Han ile birbirine bağlanıyor ve Şibe Han Harezmi'ye ele geçirdi. Köpek Pey Goşçu'yu orasının emniyetinden sorumlu yaptı ve cennet mekan şah Şibe Han'ı yenilgiye uğrattığı yerin imaretini Atlandı Bey'e teslim etti. O esnada, Şerif Sufi Mir Hazar İli, Harezmi ulusunu ondan aldı.

İlbars, Deşt'ten onun üzerine saldırarak, 916H (1511M) senesi, Goy (Koyun) yılında o vilayeti aldı ve 923H (1517M) Bars (kaplan) yılında vefat etti.

Yadigâr'ın oğlu İlek'in oğlu Hüseyin Kulu Han ondan sonra tahta geçti ve 930H (1524M)Piçi (Maymun) yılında vefat etti.

Yadigâr'ın oğlu Muhammed Emin'in oğlu Bucge Han 5 yıl hüküm sürdü ve 935H (1529M) Od (Ateş) yılında vefat etti.

Muhammed Emin'in oğlu Sufiyan Han ondan sonra tahtta oturdu ve 940H (1534M), Goy (Koyun) yılında inzivaya çekildi.

Din Muhammed'in babası olan Muhammed Han'ın oğlu Uneş Han, Sufiyan Han'dan hüküm etme emri aldı ve o esnada İl Bars'ın oğlu Sultan Gazi'nin oğlu Ömer Gazi, savaşta öldü ve Ubeyd Harezmi eyaletinin kendi oğlu Abul Aziz'e verdi.

Sufiyan Han'ın oğlu Yusuf, Huyuk'ta hüküm sürüyordu. 945H (1539M) Tenguz (Domuz) yılında, Türkmen Çocuğu diye adlanan Uneş Han'ın oğlu Din Muhammed ve Oymak Sayan Han ile beraber, Ubeyd Han ile yaklaşık bin atla savaşa girdiler. Ubeyd'in beylerinden Mirek, Şeyh Nazar Bey, Tacı Bahadır Kuvacı Baş, Karaca Bahadır Vekil ve Hafız Gangarat esir oldular. Muhammed Emin'in oğlu Abu Yusuf, Ubeyd'in elinde esir olduğu için, beyleri ona geri verip, onu²⁴⁴ tekrar aldılar.

Kahalı'ya meşhur olan Abu Yusuf, vali oldu ve Yusuf Han da on tabii oldu ve iki yıl han idi. 956H (1549M) Tahaguy (Tavuk) yılında vefat etti.

Muhammed Emin Han'ın oğlu Oktay Han vali olup, onun ve Yunus Han arasında beş sene uyumsuzluk oldu. 961H (1554M) Bars (Kaplan) yılında, Sufiyan Han'ın oğlu Yunus Han kendini öldürerek onun yerine tahta geçti.

Muhammed Emin'in oğlu Buçka'nın oğlu Dost Han, Yunus Han'a galip gelip, tahta geçti ve Yunus Han ve kardeşleri özellikle Peylivan Kul Sultan ile Nevvab'ın dergâhına gidip, 964H (1557M) İlan (Yılan) yılı, Cumartesi günü, Recep ayının 15'nden, Kazvin'in büyük ve cennet gibi süslenmiş devlethanesinde ayak öpme şerefine nail oldular. Büyük ordu Hergan yaylasına gittiklerinde, halkı nedensiz Harezmi'e doğru kaçtılar.

Hacım Han, 964H (1557M) İlan (Yılan) yılında babasının muavini oldu ve şimdi de Harezmi'nin hanıdır.

2.14.4. Dördüncü Fırka Cengiz Han'ın Oğlu Zeriye Tülü

Ayna anlamında olan Tülü Han, kendisi kağanlık mensebine varmadı ama oğlu Mengü kağan oldu ve hikâyesi geçti.

Önceden Tülü'nün oğlu Kağan, Maçın saldırısından döndüğü için, Çekduy Hata şehrinde, 658H (1260M) Piçi (Maymun) yılında şahlık tahtına geçti ve zikr edilen

²⁴⁴ Abu Yusuf.

şehrin yanında bir başka şehir tasarlayıp, bitirdi ve Han Balık diye adlandırıldı. Çok az rivayetlere göre çevresi 4 farsahtır. Hindistan limanı olan Zeytin Denizi'nden 40 gün çok büyük bir nehir yolu kazıp, şehir ortasından akıttı. Öyle ki tüccarlar o nehirde gemilerle gidip, geliyorlardı. Başlarda, kardeşi Erik Buka saltanat emrinde onunla tartıştı. Sonunda Erik onun eline düştü, 664H (1266M) yılında Herif'te birbirinden geçtiler ve Gebla istiklal buldu. 35 yıl hüküm sürdü. 70 yıl yaşadı. 673H (1275M) yılında vafat etti.

Kubilay Kağan'ın oğlu Cim Kim'in oğlu Timur Kağan, babası veliahd olduğu için, Kubilay zamanında öldü. Kendisi babasının yerine valiahtlığa vardı. Ceddi öldüğü zaman Türkistan sınırlarındaydı. Olayı duyduğunda, 3 ay sonra paytahta vardı ve 694H (1295M) yılının sonlarında Goy (Koyun) yılında, saltanat tahtına oturdu ve 6 yıl istiklal buldu. Ondan sonra sar ve yüz felçi hastalığına yakalandı ve yaklaşık 6 yıl daha yaşadı ve 706H (1307M) yılında acelden öldü ve ona Olcaytu ismini verdiler. İslam dinine rağbeti olduğu biliniyor ve birçok Moğollar ona bağlı olarak İslam dinine geçtiler.

Cim Kim'in oğlu Terme Bela'nın oğlu Gaylan Kağan, tahta oturduktan sonra, adil ve saygın anlamına gelen, Guluk Han diye adlandırıdılar. Amcasından sonra kağanlığa geçti ve 710H (1311M) yılında üzüntüden öldü.

Terme Bela'nın oğlu Buyantu valiahtlık hükmüne göre kardeşinin yerine geçti ve onu saltanat boyunca Lumasun Kağan diye adlandırıdılar.

Kubilay'ın oğlu Mengelay'ın oğlu Enende, amcasının oğlundan sonra kağanlığa varıp, Müslüman oldu ve onun zamanında İslam dini yaygınlaştı.

Cim Kim'in oğlu Terme Bela'nın oğlu Geşli Kağan ondan sonra şahlık tahtına geçip, Hristiyan dinini seçti.

Tulek'in oğlu Han Tayrı kağanlığa oturup, Tulek Tu ismiyle anıldı.

Enuşirvan Dara, Dugu Timur, Yesudar, Enke Kağan, Ova Kağan, Timur Kağan ve Tayzı ondan sonra sırayla saltanat tahtına geçtiler ve zikri geçen Tayzı, Emir Timur Gurkan'ın yanına gelip, İslam saadetine nail oldu ve ondan sonra Galmag'a gidip, kağanlık tahtına oturdu. Çok az süre sonra, onun ortadan kaldırıdılar. Onun zamanında Tenguz Han, Hatay'ı istila etmiş, Moğol tayfasını ordan kovmuştu ve Moğollar asıl

yurtları olan Karakurum ve Galmag'a kanaat etmişlerdi. Onun zamanında, Oyrat emirleri- şimdi Uriyad yazılıyor- kuvvevlenip, saltanatı o hanedandan dışarı çıkarttılar.

Tenguz Han, 831H (1428M) yılının Ramazan ayında, Hatay bölgesinin müslimanlarını kast edip, onları denizde boğdu. Aynı zamanda ona bir şimşek çarpıp, onu ve sarayıyla beraber yakıp, kül etmişti. "يَمَّنَ الْمَلِكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ"²⁴⁵ (O gün mülk kimindir? Tek ve kahhar olan Allah'ındır).

Ondan sonra Dime Han, Hatay vezirinin yardımıyla şahlık tahtına geçti ve Münlümanlığı değer verdi ve ondan sonra Moğollar orada şahlığa geçemediler.

اما انتخبت من حالات الازمنه السابقه اللاحقه الى الان و من الله التوفيق و عليه التكلان.

Geçmiş devirlerden ve ondan sonrakilerin şimdiye kadarki durumlarından seçtiklerim bunlardır.

²⁴⁵ Mu'min (Gafir) suresi 16. ayetin 2. hissesi.

3. BÖLÜM: HATIME (SON)

Nevvab A'lâ Hazret Tahmasb'ın bazı özelliklerinin zikrinde, diğer eski ve şimdiki sultanlardan daha üstündür:

Birincisi, A'lâ Hazretin soyudur ki Seyyidlerin Museviye-i Hüseyniye-i Fatimiye-i Aleviye'den saltanat ona miras kalmıştır.

İkincisi, doğal Şialığı ve hak mezhebini yayması. Devleti Rehman Allah'ın selamı onun ve sülasenin üzerine, 12. İmam Ebi Kasım Muhammed İbn-i Hasan Sahibbezzeman'a bağlanıp, bağlı olma dileğiyle.

Üçüncüsü, vilayet, hidayet ve irşad eden hanedandandır. **أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ**²⁴⁶ (Bilesiniz ki Allah'ın dostlarına ne korku vardır ve ne üzüntü çekecekler.)

Temiz ve münezzeh Hakk'ın onu tüm korkulardan koruması ve hüznün yaşamaması dileğiyle. Allah bilir ki, eğer zamanların hepsi, ecdadı Sima Hazret'i Sultan-i Evliya Şeyh Sadr-ul Mele ve Musa Dininden olan ve dini hakk ve gerçek olan Hazret-i Kutb-ul Esfiya Şeyh Safi hanedanın mucize ve kirametine sarf edilirse, benim yazdıklarımın onunkinin yanında 10'dan biri olmaz ve o hazretten de bundan önce kirametleri ve mucizeleri görülüp, hala da görülüyor ve âlemdekilere âşikardır. Ve Hazret-i Şeyh Safiyeddin'in kirametlerinin babında, durumları ve makamları hakkında kitaplar yazmış ve âlemdekilere ulaşmıştır ve muhalifler ve alışkınlar buna itiraf etmişler ve kimsenin buna kuşkusu yoktur.

Dördüncüsü, ilim mertebesi, ki şüphesis dinin makul ve rivayetinde ustaddır, özellikle de tefsir, hadis, kelam ve fıkhta. Her hangi bir mecliste yarar sağladığında, eğer biri kalem ve kağıt elinde tutarsa ve o hazretin kendi kafasından bir şey söylediğinde, Abdi Bey sa, tüm aydınlar, ulema ve bilgiçleri hayretlere düşüren, her biri, gerçeklere dayalı ayetler, hadisler, nefis beytler ve zarif konuları içeren bir risale halinde olur.

Beşincisi, dindarlık ve takva, saltanat ve kudrette ola ola her bir şeyi isterse dünya lezzetlerinde sonuçlanır. Takva ve dindarlığın başlangıcından, kendi çağının insanlarındandır.

²⁴⁶ Yunus suresi, 62. ayet.

Altıncısı, ²⁴⁷إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ (Allah’ın yanında ancak, en yüce gönüllü ve en onurlu olanınız en takvası olandır.) Bu yüzden Salih müminlerin arasında mümtazdır. Hakkanîyetinin odak noktası haktır ve amellerinde, hakka karşı olan bir şey bulunmaz.

Yedincisi, yetimlerin malına dokunmaz. Kudretinin olmasına rağmen haksız yere kan dökmez. Biriyle şahsi husumeti olduğunda, garezin mirasa mukaddem olmasına rağmen, o şahıs öldükten sonra çocuklarını rahatsız etmez. Onlar buluş çağına varmadan onlardan hakkını almaz.

Sekizinci, tevbesi yaklaşık kırk yıl sürdü ve ²⁴⁸”توبه نصوح“ (Tevbe-yî Nusuḥ) onun tarihidir. Onun bu tevbesini sürdürüp koruması öyleydi ki hiçbir engel teşkil etmedi. Bu tevbeyi tutan böyle bir devletin ışığı tüm dünyayı sarmış ve (الناس على دين) ²⁴⁹(ملوكهم) insanlar kendi liderleri ve sorumlularının davranışlarına tabii olurlar. Böylelikle tüm mahlûklar onun adaleti ve irşadının gölgesi altında rahatlamışlar. Hangi müdebbirin zamanında böyle bir yasaklama olduğunda biri bir süç işleyip de cezasız kaldı? Ve bu cezadan kıyamete kadar kulağına küpe olmadı?

Dokuzuncu, böyle bir hüsne sahip olan, tüm halka yıllık vergi yaklaşık 50,000 tümen olan, şaraphane, macunhane, kumarhane, genelevleri ve taraphanelerin vergisini, Savri gibi eski sömürge yerlerin paraları ve ihracatın yıllık masrafının 15%’i memleketlerin olan, Savri’nin 5% vergisini ve halkın ondan birine sahip olduklarını alıp, esnafın ve eyaletlerin vergilerini, İsfahan, Kaşan, Kum, Irak vs. ve Kolhkiluye tamamen ve Darussaltane-i Tebriz ve Darulmülk-i Şiraz’ın yarısı vs. aslen ve faren harta gelmediğinden, karlı bir şekilde hepsini halka bağışladı. ²⁵⁰فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَمَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ (Artık kim onu (vasiyeti) işittikten sonra değiştirirse, o taktirde onun günahı, sadece onu değiştirenlerin üzerinedir.) Haraç dışında ve kararlaştırılan gerçek vergiler, eşit olarak halktan bir şey talep etmedi.

Onuncu, kendi çağındaki sultanlarla olan muhabbeti, ki hepsi ayağının toprağına ant içerlerdi. Çevresindeki müstebid şahlarla barışıp kendi aralarında muhalifetlik etmemek için anlaşmalar yaptı. Böylelikle kimse onunla muhalifetlik etmedi. Kendi ordu ve

²⁴⁷ Hucurat suresi, 13. ayet.

²⁴⁸ Tahmasb 963H(1556M) yılında tüm günahlardan tevbe etti. Bunu tarihini de “توبه نصوح“ (Tevbe-yî Nusuḥ) olarak bulmuşlar.

²⁴⁹ Hz. Ali’nin *Nehcû’l Belağâ* kitabından.

²⁵⁰ Bakara suresi, 181. ayet.

beyleriyle, ecdadının gittiği yol, sufilige doğru gidip adalet ve hakkaniyetle davrandı. Birinden bir hata görüldüğünde, mümkün olduğu kadar sufilige yöneltirdi ve halifeler onun hakkında karar verirdi. Diğer insanlarla da din de şariat ile davranırdı. Nakledenlere göre onun temizliği o derecedeydi ki, kimse ağzından küfür duymamıştı. Yalan konusunda da öyle bir mertebede idi ki, kimse onun ağzından yalan eşitmemişti. Böyle kararlaştırıldı ki, herkes gerçekleri naklederse, onun rüyaları doğrudur. Bu yüzden o hazretin rüyaları doğru oluyordu. Genellikle masum imamların, Seyyid-el Mürselin hazretlerinin, makamı büyük olan ata ve babaları rüyadayken kayıplardan haber getirilerdi. Hizmet etmeye emir verirdi. Hoş olmayan işlerden tövbe edilenlerden ve mühür bağışlamalar ve Tebriz beldesinin ordusunun iftiralari örnek olabilir. Bunların hepsi hazretlere bir işarettir. Hayır işleri, sadaka, bahşış, ihsanlar, görevler, harcamaya yardımlar, yeme içmeye yardımlar, adak tutmak ve bunlar gibileri o kadar çoktur ki, beyan etmeye sığmaz. Yetim fakirleri ve memleketlerde sakin olanları Salih öğretmen olarak tayin etti. Onlara elbiseler ve her gün hepsine yemekler dağıttı. Böylelikle dine eğilimli olup itaat etmelerini istedi. Bunların hepsi tabi ki ahlakının hüsnü, karemi ve marhemetindendi.

On birinci, tüm akıllılar onun üstün aklı ve tedbirini itiraf ediyorlar. Bu zamanda o hazretin istibdat sebebinden her ne yaptıysa, eğer bundan sonra bunun gibi düşünmeden bir işe karar verildiğinde, sonu zuhura vardığı için, onun tersi hata olduğundan doğrusu yapılmalıydı ve bu Allah'ın onaylaması demektir. اللهم زد تاييد توفيقه (Bunun muvaffakiyeti ancak Allah'a mahsusdur).

Onikinci, bu zamanda o hazretin şimdiye kadar hiçbir insanda bulunmayan bir cesareti vardı. Bu iddianın şahiti olarak, bir hikâye vardır ki, kendi yerinde özet olarak kaydedilmiştir. Bu olayların bir örneği, çocukluk çağında hükümet iddiasına sahip beylerin muhalefetlerinden ve her birinin o hazretin kardeşlerine bağlılığı, özellikle de Sam Mirza'yı Hüseyin Han'ın elinden kurtardığı o gecede, Hüseyin Han çok sayıdaki ordusuyla onun devlethanesine hücum edip Cuha Sultan divanhane karşısında öldürüldü. O hazret tek başına divanhanenin kapısında durup ok ve taş atıyordu. Diğerleri Özbeklerin hakanları ve sultanlarıyla Cam savaşına girdiği idi. Tüm beyler ordunun sağ

ve soluna dayanmış ve o hazret selim bir kalb²⁵¹ ile tam ordunun kalbinde dimdik ayakta durmuştu. Bir gürüp toplanıp o hazretin yanına olanlar zapt edip yürek verdiler. ²⁵²كانهمكأنهم بُنْيَانٌ مَّرْصُوصٌ (Onlar sanki birbirine birleştirilerek kuvvetlendirilmiş binalar gibidir.). Karşılarındaki adeta demirden yapılmış bir bina gibiydi. Böylelikle sarsıntıdan korunmuş oldu. Beraberlerinde olan kişilerle, Allah'ın selamı ona ve tüm sulalesine gelsin peygamber ve Hazret-i Emir-el Müminin'in Huneyn savaşında yaptıkları gibi düşmanların kalbine saldırdılar.

Başka bir günde, din ve devlet düşmanı olan Süleyman'ın oğlu Sultan Bayezid 10,000 silahlı süvari ile sığınmak için onun huzuruna geldiler. O hazret silahsız Kazvin'in Cafer Abat Muceddet Meydanı'nda, piyade olarak bir bastonla yürüyüp orduya çeki düzen veriyordu. Bu esnada sözü geçen sultanın o cemaat ile üstlerine geldi. Uzun lafın kıtası büyük beylerinden üç yüz-dört yüz yiğit ile meydan ortasına gelip ele öpmek için şahın huzuruna geldiler.

Onun ahlakı ve övmesi sayısındı. Bu kadar takdis üzerine, bu on iki özelliğini, geçmişteki ve haldaki sultanlardan üstünlüğünü biz kaleme getirdik ve bu kitabı bunlarla bitirmek istiyoruz. ²⁵³”كرائم آثاره“ (Keraim-i Asare) tarihi oldu.

اللهم ارزقه لقاء صاحب الزمان عليه و آباءه صلوات الرحمن واحفظه من طوارق الحدثان بحق الحق واهله.

Allah'ım, bize Allah'ın selamı ona ve ata babalarına olsun, Sahibezzenan'ı görmeyi nasip eyle. Onu ahlinin (Hz. Muhammed'in) hatrına kötü hadiselerden korusun.

²⁵¹ Büyük ihtimal Saffat suresi 84. Ayete işaret ediyordur. إِذْ جَاءَ رَبُّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ (O, Rabbine selîm bir kalp ile gelmişti).

²⁵² Saff suresi, 8. ayet.

²⁵³ Rakam olarak 979H(1572M) yılını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Anonim. (1971). *Âlem Ârâ -î Safevi* (Y. Şükri, Neşr.). Bunyad-i Ferheng-i İran, Tahran.
- Beyani, M. (1984). *Ahval ve Asar-i Hoşnevisan*, İlmi Yayınları, Tahran.
- Dinveri, A. H. (1994). *Ahbar'ul Taval* (C. Şiyal, Düzenleme.). Elşerif Elerzi Yayınları, Kum.
- Guruse, R. (1998). *İmparatur-i Sahraneverdan* (A. Meykede,Çeviri.). İlmi ve Ferhengi Yayınları, Tahran.
- Handmir, G. (2000). *Hebib'ül Siyer* (A. Nevayi, Neşr.). Encumen-i Asar ve Mefahir-î Ferhengi Yayınları, Tahran.
- Haks, J. (1998), *Gamus Kitab-î Mukaddas*, Tekrari Esatir Yayınları, Tahran.
- Harezmi, M. (2007). *Mefatih'ul Ulum* (A. E. Asım,Düzenleme.). Darul Menahil. Lubnan.
- Kazvini, G. A. (1964). *Tarih'i Cihan Ârâ* (M. Minevi, Neşr.). Hafız Yayınları.Tahran.
- Kumi, G. A. (1974). *Hülasatü't-Tevarih* (. İ. Dihgan, Düzenleme.). Ferheng-i İran Zemin Yayınları. Tahran.
- Kilfor, D. V. (1970). *Silsilehay-i İslami*, (Bedreyi, Çeviri.). Bunyad-i Ferheng Yayınları, Tahran.
- Lesterenç, G. (2014). *Serzeminha-yî Hilefet-î Şergi* (M. İrfan, Çeviri). Pegah Yayınları.Tahran.
- Lin, P. (1933). *Cetvel-i Tebegat-i Selatin-i İslam* (A. İkbal, Çeviri.). Tahran.
- Munşi, İ. B. (1938). *Alem Ârâ-yî Abbasi* (S. Hansari, Düzenleme.). Kitab furuşi İslamiye Yayınları. Tahran.
- Mufehhem Payan, L. (1960). *Ferheng-i Abadiha-yiİran*, Emir Kebir Yayınları, Tahran.
- Mostufi, H. (1985). *Tarih-i Gozide* (A. Nevayi, Düzenleme.). Emir Kebir Yayınları, Tahran.
- Nurullah, G. (1978). *Mecalis El Müminin*, Cilt II. Entesarat-i İslamiye Yayınları, Tahran.
- Nevai, A. (1989). *Şah Tahmasıb*, Argavan Yayınları. Tahran.

Reşideddin, F. (1995). *Camiü't Tavarih* (M. Rovşen, Neşr.).Taharn.

Rumlu, H. (1953). *Ahsenü't Tavarih*(M. A. İsfahani,Çeviri.).Tahran.

Tebrizi Kesrevi, S. A. (2005) *Tarih-i Pansedsale-i Huzistan*, Dünya-yi Kitap Yayınları, Tahran.

Vasifi, Z. M.(1970). *Bedaye'ül Vekaye*, Bunyad-i Ferheng-i İran Yayınları, Tahran.

Vaiz, Abdullah S. E. (1972).*Maksed'ül İkbal-î Sultaniyeve Mersed'ül Amal-î Hakaniye* (M. Herevi, Düzenleme.).Bunyad-i Ferheng-i İran Yayınları, Tahran.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 27/06/2018

Tez Başlığı / Konusu: Tekmiletül'l-Ahbar'ın Türkçe Tercümesi ve Değerlendirmesi

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Nasrin MOUSAVİ

Öğrenci No: N15121623

Anabilim Dalı: Türkiyat Araştırmaları

Programı: Türkiyat Araştırmaları Yüksek Lisans Programı

Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

Telefon: 0-312-2976771

Faks: 0-3122977171

E-posta: turkiyat@hacettepe.edu.tr

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS BOARD WAIVER FORM FOR THESIS WORK**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH STUDIES TO THE DEPARTMENT PRESIDENCY**

Date: 27/06/2018

Thesis Title / Topic: Turkish Translation and Evaluation of Tekmiletü'l-Ahbar

My thesis work related to the title/topic above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

Name Surname: Nasrin MOUSAVI

Student No: N15121623

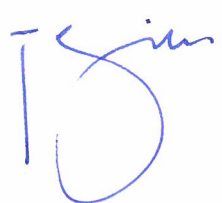
Department: Turkish Studies

Program: Turkish Studies MA Programme

Status: ☒ Masters ☐ Ph.D. ☐ Integrated Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ

(Title, Name Surname, Signature)

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 27/06/2018

Tez Başlığı / Konusu: Tekmiletül'l-Ahbar'ın Türkçe Tercümesi ve Değerlendirmesi

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 156 sayfalık kısmına ilişkin, 26/06/2018 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 1'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Nasrin MOUSAVI

Öğrenci No: N15121623

Anabilim Dalı: Türkiyat Araştırmaları

Programı: Türkiyat Araştırmaları Yüksek Lisans Programı

Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR

Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

**HACETTEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF TURKISH STUDIES
THESIS/DISSERTATION ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF TURKISH STUDIES
TO THE DEPARTMENT OF TURKISH STUDIES**

Date: 27/06/2018

Thesis Title / Topic: Turkish Translation and Evaluation of Tekmiletü'l-Ahbar

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options stated below on 26/06/2018 for the total of 156 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 1%.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Turkish Studies Institute Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

Name Surname: Nasrin MOUSAVI

Student No: N15121623

Department: Turkish Studies

Program: Turkish Studies MA Programme

Status: ☒ Masters ☐ Ph.D. ☐ Integrated Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ

(Title, Name Surname, Signature)

TEKMİLETÜL'L-AHBAR'IN TÜRKÇE TERCÜMESİ VE DEĞERLENDİRMESİ

ORIJINALLIK RAPORU

% 1	% 1	% 0	% 0
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	tr.scribd.com İnternet Kaynağı	<% 1
2	GÜNDÜZ, Tufan. "MÜNŞÎ İSKENDER BEY E GÖRE XVII. YÜZYILDA İRAN SAHASINDA TÜRKLER, TÜRKMENLER VE KIZILBAŞLAR", Hacettepe Üniversitesi, 2015. Yayın	<% 1
3	www.akademiktarihvedusunce.org İnternet Kaynağı	<% 1
4	www.tosayad.org İnternet Kaynağı	<% 1
5	www.hbektasveli.gazi.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
6	www.harunyahya.net İnternet Kaynağı	<% 1
7	www.iscsjournal.com İnternet Kaynağı	<% 1

8	www.tarikheardabil.blogfa.com İnternet Kaynağı	<% 1
9	acikerisim.ikc.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<% 1
10	issuu.com İnternet Kaynağı	<% 1
11	d.hatena.ne.jp İnternet Kaynağı	<% 1
12	www.kurantefsiri.com İnternet Kaynağı	<% 1
13	www.africultures.com İnternet Kaynağı	<% 1
14	tbm100.org İnternet Kaynağı	<% 1
15	kiziroglu.wordpress.com İnternet Kaynağı	<% 1
16	www.kocaeliaydinlarocagi.org.tr İnternet Kaynağı	<% 1
17	PAYDAŞ, Kazım. "Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri", Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, 2006. Yayın	<% 1
18	dergipark.gov.tr İnternet Kaynağı	<% 1

Alıntıları çıkart

üzerinde

Eşleşmeleri çıkar

< 5 words

Bibliyografyayı Çıkart

üzerinde

